

श्रीमद्यु साहित्य प्रकाश संस्थान.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૪૧૨૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ચિણ્ગાશી

વિષય ૫ - : ૩

મેમણ સાહિત્ય પ્રકાશ ગ્રંથમાલાનું પહેલું પુસ્તક

ચિણગારી

(નવલિકા સંગ્રહ)

૦ : લેખક : ૦

સા. " ભેચન "

સંસ્કારના લેખક:

સા. નિઝામુદ્દીન એ. કુરેશી,

તંત્રી: " દીન, "

પ્રકાશક:—

મેમણ સાહિત્ય પ્રકાશ ગ્રંથમાલા

ઈ. સ. ૧૯૨૮

ચોક્કળજર

આ નિ પહેલી

હિ. સ. ૧૩૪૭

સુરત.

પ્રત-

૧૦૦૦

મૂલ્ય માત્ર આઠ આના.

મુદ્રક:—અમદાવાદ ફાઈન પ્રેસ.

મુદ્રણાલય—મુરિદમ-ગુજરાત પ્રેસ.

મુદ્રણસ્થાન—આગાનાલાય રોડ, મુરત.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ઓપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૪૧૨૬

ગ્રંથ સ્વામિત્વનાં સર્વાધિકાર લેખકને સ્વાધિન છે.

પ્રકાશક:—

એમ. ઈ. રંગેશરીચ્છા

મેમ્બર આક્રિત્ય પ્રકાશ ગ્રંથમાલા

ચોકબજાર મુરત.

* ચિણુગારી *

ક્રમાં બતુ બજરીદમ દાદમ દિલો જાંત હમ,
દિગર ચે તમજદારી દી જુદિયો દુન્યા હમ!

—કશ્મી

— અર્થાત —

મહે તદને મ્હારું ઈમાન, મ્હારી ધર્મ પરચાણતા અર્પણ કરી.
દિક અને પ્રાણુ ગ્રાખ્યાં છતાં હવે તદને શાની આપેલા
છે મ્હારો ધર્મ અને મ્હારી દુન્યાનો તહે
લઈ લીધીજ છે.

દપક અય સંભા' આંસુ બનકે તું પરવાનકી આંખોએ
સરાખા દદે હું હુશરત લરી હય દારતાં મરી!

— અર્થાત —

હે! દિપક તું પતંગના તપનોમાંથી અજ્ઞાપિત બનીને
દપક, પગથી માથા મુઠી હું હૈમાં લગમુર
હું મારી કચલીખરે! નિગલાથી
લરેલી છે.

ગાહે ગાહે બાજબાં, ઈ દફતરે પારીનારા
તાજાબાહી દાશતનગર દાગહાએ સીનારા.

—એક ફારસી કવિ.

અર્થાત

હૃદયનો ધા તાજે રાખવાની ઈચ્છા હોય તો આ પુરાણી
પોથીને પણ પ્રસંગોપાત વાંચ્યા કર.

સુરત અને બહાર ગામનાં બિમારોને એક સારી

સલાહ અને સૂચના

હકીમ અહમદમિયા અલીમિયા

કે તેઓ આજે વર્ષો થયાં સુરત રાણી તલાવમાં કરી પણ
ગરુર ખર્ચ્યા ધાંધલ ધરપચ વિના નિર્વિધને પોતાનું દવા-
ખાણું શાંત રીતે ચલાવ્યે ગય છે.

હકીમ સાહેબનાં જશ પૂર્ણ લાકડી ઢાળાં ગંભિર અને
આશા તથા ખેડેલા કેશો પુદાનાં હુન્નરી સાત થયા છે.
હું મહારા પોતાના અંગત અનુભવના લખુદુ કે હકીમ
સાહેબ ઘણાજ દુર અદેશ અને પાકા અનુભવિ છે. તદ્દમણે
ફિલ્ડીની તળ્યાં કેલેજમાં ખાસ અભ્યાસ કર્યો છે અને તદ્દ
કેલેજનું સરકારી શીકટ અને મેડલો પણ મોખુદ છે. વધારે
ગર્વ લેવા જેવી બિના તે એ છે કે હકીમ સાહેબ મરદુમ
મશિદુલ મુદક જનાય અજમલખાનના ખાસ સાથિદોમાં છે,
દરેક બિમારોને મહારી બલામણ છે કે તેઓ નિરાશ થતા
પહેલા માત્ર એકવાર હકીમ સાહેબને પોતાની તબિયત બતાવે.

ઉસ્માન ગની ઇસાભાઈ જરીવાળા

ચાકળગર સુરત

તા.ક. કેઈ સાહેને હકીમ સાહેબ સાથે પત્ર વહેવાર
કરવો હોયતો તદ્દમનું સરનામું નીચે મુજબ છે:

હકીમ અહમદમિયા અલીમિયા

કે. રાણીતલાવ સુરત.

સ્મરણાંજલી !

સ્વ. પિતાજી !

ઇસાભાઈ નૂરમોહમ્મદ મોતીવાલા.

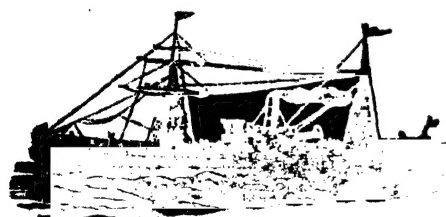
હૃદયનું રક્ત સિચન કરી વાંચેલા વૃક્ષમાંથી પરિપક્વ
થયેલું આ પ્રથમ ફળ “ચિણ્ણગારી” જખમી-જીવરનાં
મુંગા અશ્રુઓ સહિત આપના પવિત્ર
ચરણોમાં ઘડું છું;

આપનો વહાલો પુત્ર,

દાઉદ.

નવલિકાની નામાવાલી.

(૧) ખલિદાન૬
(૨) સમાજનો શિકાર૨૬
(૩) સમાજની સંઘ્યા૪૬
(૪) સોનાનો ચુડેલો૬૧
(૫) એ કેની લૂટ૭૬
(૬) લીનાં નેત્રો૮૫
(૭) ચતીમોની ઇંદ૧૦૪

પાસપોર્ટ અને રટીમરની
ટીકીટ

માટે

નીચેના સરનામે મળે

યા લખો.

ઇબ્રાહીમ અહમદ મીરજા

ચોકામઝાર, જુમા મસ્જીદની સામે

મુરત, અથવા

૨૮૬, નાગદેવી સ્ટ્રીટ,

નવા કસાઈ મોહલ્લાને નાકે

મુબંઈ ૩.

પ્રસ્તાવ - I

લેખક:—

રા. રા. નિઝામુદ્દીન એ. કુરેશી.

અધિપતિ “ દીન ”

પ્રસ્તાવના

વી સમી સરીમાં આખીયે જગત જગી ઉઠી છે. અવનવા બનાવો એ અધી સમાજને બરા બોટાની સમજ આપી તેમની સ્થિતિમાં મોટો ફેરફાર કરી દીધો છે. કેટલા તો ઉન્નતીની ઉંચી ટોચે પહોંચ્યા છે ને કેટલાક ત્યાં પહોંચવાના પ્રયત્નો આફરી રહ્યાં છે. પણ મુસલમાનો એ ક સમયે ઉન્નતીના ઉંચા શિખરે પહોંચેલા મુસલમાનો !! ચડતીના દરેક દરજ્જાએ પસાર કરી ચુકેલા મુસલમાનો !!! જગ્યા છે છતાં બીજા સમાજોના પ્રભાવમાં નહીંજ જોવા, તેમાંએ તેની પેટા જાતીઓ તો બર ઉંઘમાં પડીને પડતીમાંજ સજ્ડા કરતી હોય એમ લાગે છે. ઇસ્લામ અને પડતી બનેનો સાથ થઈ શકેજ નહીં, જ્યાં ઇસ્લામ હોય ત્યાં પડતીનું નામ હોઈ શકેજ નહીં. ઇસ્લામ અને ચડતી, ઇસ્લામ અને મુધારો, ઇસ્લામ અને ઉન્નતીની ટોચ સાથે સાથેજ હોવી જોઈએ. ફરી આજે શું દેખાય છે ? મુસલમાનો એટલે દુનિયાની પછાતમાં પછાત પ્રજા, ! મુસલમાનો એટલે અધોગતીના ઉડા ગારમાં જઈ પડેલા સમાજ, !! મુસલમાનો એટલે રીત રીવાજોની સોનેરી બેડીઓમાં જકડાઈને ખુવાર થઈ રહેલી પ્રજા આ કેવો ફેરફાર, દુનિયાને દીગ બનાવનાર ફેરફાર, ઇતિહાસના અબ્યારીઓને નિરાશ બનાવનાર ફેરફાર.

પણ એમાં ઇસ્લામનો દોષ કાઢી ન શકાય, ! ઇસ્લામ ઉપર આરોપ ન સુકી શકાય, !! ઇસ્લામને વગોવી ન શકાય, !!! જેઓ એમ કરે છે ને કહે છે તેમની ભુલ છે. તેઓ પોતેજ દોષને પાત્ર છે, તેમની ઝોઝી સમજનું પરિણામ છે. તેરસો વરસ પહેલાંના ઇતિહાસ ઉપર નજર નાંખી જાઓ, માત્ર ઉપલક્ષ્ય નજરેજ જોઈ જાઓ, જેનારને તરતજ જણાઈ આવશે કે ઇસ્લામે તે સમયના અધિકારમાં આજથી એ વધુ પ્રકાશ આપ્યો હતો, આજથી એ વધુ ચળકાટ દેખાડ્યો હતો તે સમયની પ્રજાઓ દુનિયાની પછાત પ્રજાઓ ગણાતી હતી. સમાજ સુધારા જેવું કંઈએ નહોતું એમર અધિકાર વ્યાપેતું હતું પણ ઇસ્લામના પ્રકાશે બધાને પ્રકાશિત બનાવી જેત જેતામાં જગતના સરદારની પદવીએ પહેંચાડી દીધા. જગતે જેમ લીધું ને માની લીધું ને સ્વીકારી લીધું કે ઇસ્લામનો તેજ કંઈક ઓર છે. સમાજ સુધારામાં તેનું સ્થાન કાંઈક અનૈર્વાજ છે. આજે પણ જ્યાં ઇસ્લામની આજ્ઞાઓનું પાલન થાય છે, ઇસ્લામના ફરમાનો ઉપર માથાંઓ નમાય છે. ઇસ્લામ આ લોકને પરલોકનો મુક્તિ દાતા ઘણાય છે તેમને જુઓ, તેમની દરેક રીતીઓ તપાસ જુઓ તો જેનાર અજાણ થયા વગર રહશે નહીં, જનાળ અકબર સાહબ મરહુમે ખરેખર કહ્યું છે:—

જો નથે ખુદ રાહ પર ઓરોંકે રેહુબર બનગએ.

કયા નઝરથી જુરને મુરદોકો મસીહા કર દિયા.

આજે અધોગતીમાં કોણ છે ? આજે પછાત પ્રજાઓમાં કોની ગણના થાય છે? જે સમાજ ઇસ્લામની આજ્ઞાઓનું છેડે ચોક ઉલ્લંઘન કરે છે હાલતા ને આલતાં ઇસ્લામને લાંછન લગાડે છે. ઇસ્લામ જેની અનુપમ બક્ષિશની અવગણના કરે છે. તેજ લોકો; તેજ પ્રજાઓ, વગોવાય છે ને તેમનેજ સુધારવાના પ્રયત્નો થાય છે.

ચાલુ સમયના મુસલમાનોએ જ્યારથી ઇસ્લામી આજ્ઞાઓનું ઉલ્લંઘન કર્યું ત્યારથીજ તેઓ અધોગતીમાં જઈ પડ્યા, એટલે તેમની અધોગતી ઇસ્લામની અધોગતી ન ગણી શકાય ઇસ્લામ અને અધોગતીમાં કટ્ટો વેર છે. એક બીજાને પુરો અણુ બનાવ છે. અધિકારને પ્રકાશ એક ન થઈ શકે તેમ ઇસ્લામને અધોગતીનું સમજી લેવું. ઇતિહાસ આપણને શાક્ષી પુરે છે ને જગતે તેને માની લીધું છે. ફરી જે દુક બટોળ ધરાવનારી પ્રજાઓ ચાલું મુસ્લિમ સમાજને જોઈ ઇસ્લામની ઉણપ બતાવે છે તે ભુલે છે, જાણી જોઈને પ્રકાશને અધિકાર બતાવવાના નિષ્ફળ પ્રયાસ કરે છે. પણ એ પ્રયાસમાં સફળતા છેજ નહીં તેમને એક દીવસે પોનાના જુદાં હથીયારો મુકા દેવા પડશે.

ઇસ્લામ ઉપાસક પ્રજાઓમાં મેમણ સમાજ પણ અગ્રસ્થાન ભોગવે છે. એનો ઇતિહાસ પણ જવલંત છે. એણે પણ પોતાના પુર્વજોનો ધર્મ ઇસ્લામની અનુપમતા, ઇસ્લામની સત્યતા, ઇસ્લામની ઉચ્ચતા ઇસ્લામની પુર્ણતા ઉપર કુરબાન કરી દીધો. ઇસ્લામની ગુલામીનો પટો પોતાના ગળામાં પહેરી લીધો, ઇતિહાસ પાના તપાસી જુઓ, કુકની બેડીઓ એક પ્રતાંપી સુરીની એકજ દુકંથી તુડી ગઈ ને ઝાડ પાંત તથા પાણીઓને પુજનાર પ્રજા એકજ અલ્લાહની ઉપાસક બની ગઈ. આજે પણ એ પ્રજા ઇસ્લામ ઉપાસક પ્રજાઓમાં અગ્રસ્થાન ધરવે છે એમ ના પાડી શકાય નેમ નથી. પણ કાળ ચક્રના સપાટામાં એ પણ સપડાઈ છે. ઇસ્લામી આજ્ઞાનાઓની અવગણના કરનારી પ્રજાઓમાં એની પણ કેટલેક અંશે ગણત્રી થઈ છે. સોમો સક્ષાત (નમાઝ રોઝા)ની સાથે લાતો-મનાત (ઇસ્લામ પુર્વના મેટા દેવો)ની પુજા પણ ચાલુ કરવામાં આવી છે એ લાતો-મનાતના પત્થરના મોટા દેવો હતા પણ સાંપ્રત સમયની મેમણ સમાજે દુનિયાવી

રીત રીવાજોને લાતો મનાત બનાવી લીધા છે પણ તેમની પુજા કરવા માંડી છે. આ શમ્ભો જોકે ઘણાંજ ભારે છે પણ ચાલુ મેમણુ સમાજની અધોગતી જોતાં કાંઈ વધારે પડતા નથી એમ ખુલ્લા દીલે કહી દેવું જોઈએ.

હજરત ગવમુલ આઝમ પીરાનપીર દસ્તગીર સમ્મિદ શેખ અબ્દુલ કાદર છલાની કદના પૌત્ર હજરત સમ્મિદી વમવસાઈ સમ્મિદ યુસુફ કાદરી રહે. ના પવિત્ર હાથ ઉપર દસ્તામનો સ્વિકાર કરતાં મેમણુ પ્રજાના પુર્વજોએ જે કોલ કરાર કર્યા હતા તે પ્રમાણે ચાલતાં અસ્લાહનો ફક્લ આવી ગળ્યો અને દીનતી સાથે દુનિયાની ચટતી પણ પ્રાપ્ત થઈ વેપાર વણજમાં અગ્રસ્થાન મળ્યું. દુનિયાની એકે ખૂટ મેમણુ પ્રજા વિના ખાલી ન રહેવા પામી. અસ્લાહના ફક્લે તેમની બોલબાણા કરીને દેશ તથા પ્રદેશમાં તેમની ઉચ્ચ વેપારી શક્તિની ખ્યાતી થવા પામી. પણ ચટતી પટ્ટી પડતી. પ્રકાશ પટ્ટી અંધકાર, દીવસ પટ્ટી રાત એ કુદરતનો અચળ નિયમ હોવાથી મેમણુ પ્રજાના બાપમાં પણ બનવા પામે તો અજબ થવા જોવું ન હોય. પુષ્કળ પૈસા થઈ જતાં કોઈકેજ વીરલો એવો હોય છે જે અસ્લાહની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલે પૈસા વડે જેમ સ્વર્ગ સાંપડે છે તેમ નર્ક પણ મળે છે. પૈસા આવતાંજ મોટા ભાગે હુંપદ, અભીમાન, ગર્વ, અનિતી, અન્યાય વિગેરે દુર્ગુણો પણ સાથેજ આવે છે. એમાંથી જવલ્લેજ કોઈ બચવા પામે ને જે ન બચ્યો તે અધોગતીમાં પડ્યો. એ પણ કુદરતનો નિયમ છે. ખાટાં બી વાતીને મીઠાં ફળની આશા વ્યર્થજ ગણાય. એમ પૈસાની સાથે મેમણુ સમાજના મોટા ભાગમાં દુર્ગુણો એ વાશો કર્યો ને જગતમાં જાહેર રીતે એ પ્રજા પણ વગોવવા લાગી. આજે એ સમાજ કેવા દરજે પહોંચીછે તે ચિણુગારીના વાંચક જુદથી અંગણુ રહેવા નહીં પામે.

ભાઈ બેચેન મેમણ સમાજના આશાવંત યુવાન છે. વય નાની છે પણ વૃદ્ધો જેવી વાતો લખે છે. એમના કોમળ હૃદયમાં સમાજની અધોગતીનું ભાન થયું, એમની આંતરડી કકળી ઉડી ને એમણે કલ્પ દ્વારા કાગળના પાનાઓ ઉપર સમાજની અધોગતીનાં દાસ્તાન લખી નાંખ્યા મેં તેને વાંચ્યાં, પહેલાથી છેલ્લાં સુધી વિચારીને વાંચ્યા સમાજની સખડની સ્થિતિનો ચિતાર ભલ્લ ભલાને રડારી દે તેવો હતો. મે. મારા 'દિન' પત્રમાં પણ છાપ્યા. જેમાં સામાન્ય રીતે મેમણ સમાજને લગતા વિષયો વધુ પ્રમાણમાં પ્રગટ થાય છે. 'દિન' પત્રના વાચકોને પસંદ પડ્યા. ઉપરા સત્પરી પ્રમાણ પત્રો આવ્યા. સમાજના યુવાન વર્ગના અંતરે ભાઈ બેચેનની ચિણ્ગારીએ સળગાવી મુક્યા. એક એક ચિણ્ગારી વાંચતા 'આહ નો ધુમાડો નીકળ્યો. પુસ્તક રૂપે સમાજની સેવામાં ધરવાનો વિચાર થયો. બજેલા અંતરેએ ટેકો આપ્યો ચિણ્ગારીઓ એકી સ્થળે મળે તો ભડકો થાય ને તેથી સમાજના દુર્ગુણો, ને અધોગતીના ઉડા ગારમાં ધકેલનારા રીત રીવાજો બળીને બાક થવા પામે એવી માન્યતાએ સંગ્રહ પ્રગટ કરાવ્યો. મને પ્રસ્તાવના લખવા માટે પકડવામાં આવ્યો. મારામાં હવે એવી ધગશ ક્યાં રહેવા પામી છે. સમાજના અવગુણોએ બાળીને ભખ્મ કરી નાંખ્યો છે પણ એકાદ ચિણ્ગારી બાકી હતી. ભાઈ બેચેને પવન નાંખ્યો ને તેના ઉપરની રખીયાને દુર કરાવી એટલે એ ચિણ્ગારીએ ચિણ્ગારીની પ્રસ્તાવના લખાવી.

મેમણ સમાજ ન્યારે રીત રીવાજોની બેડીઓ તથા અવગુણો તણને, સદ્ગુણો ધારણ કરસે ને સમાજ સુધારામાં ઉચ્ચ સ્થાને પહોંચશે ત્યારે ભાઈ બેચેનનું નામ અમર-યાદગાર રહી જશે. પહેલી મુલાકાતે તેમની ન્હાની જોધ ખાત્રી ન થઈ કે તેઓ સાક્ષરશ્રી નરસીહરાવ ભોળાનાથ દિવેડિઆ જેવી સરસને અનેરી શુભરતી લખે છે. અને સમાજ સુધારા ખામે સાક્ષર

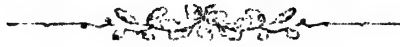
શ્રી. કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશી જેવી સરસ વાર્તાઓ અને રા. ધૂમકેતુ જેવી મૌલીકતા ઉપગતી શકે છે. પણ વધુ મુલાકાત થતાં મારા અંતરમાં એમની ધગશની કદર થઈ. મેમણ સમાજ આવા ઉંચ વિચારો ને ખરી કામી ધગશ ધરાવનારા યુવાન માટે ગર્વ લઈ શકે છે. કેમકે આજના મેમણ સમાજના યુવાનો ને ધરડાઓ પાંગેકુરોના શિકાર થયેલા છે. પોતાનું ઘર સંભાળીને બેઠા છે. પારકી આગમાં ઝંપલાવાનું જાણતાંજ નથી ત્યાં રા. એચેન જેવા યુવાન, જુવાનને ધરડાઓને પોતાની અધોગતીનું ભાન કરાવે એ વધારી લેવા જોગજ ગણાય.

ચિણુગારીઓ ન્હાનીજ હોય છે પણ તે મોટા મોટા મહેલોને બાળી બેદાન બેદાન કરી નાંખે છે. આ ચિણુગારીઓ ન્હાની છે પણ તેના અંતરમાં સમાજમાં બની બેઠેલી દંભી વ્યક્તિઓની સત્તા બાળી નાંખવાની શક્તિ છે. માટે આશાવંત કળીઓને કચડી નાંખનારાને સમાજને અવગે રસ્તે લઈ જનારા સત્તાધીશોએ આ ચિણુગારીઓથી બચવા માટે પોતાના અન્યથોને તજવાની જરૂર છે. નહીં તો એક દીવસ અવશ્ય તેમની સત્તા ચિણુગારીઓના થએલા બડકામાં હોમાઈ જશે. કેમકે ભાઈ એચેનની ચિણુગારીએ સમાજના યુવક વર્ગના અંતરોમાં દાવાનળ સળગાવી લીધું છે,

ભાઈ એચેન મારે ઘેર આવીને, મારી સામે બેસીને બગપુર્વક પ્રસ્તાવના લખવાની હઠ ન લીધી હોત તો ભાગ્યેજ આ પ્રસ્તાવના ચિણુગારીઓના પાનાઓ ઉપર આવવા પામત વસ્સલામ.

પાંચપટ્ટી, અમદાવાદ.	}	મેમણ સમાજનો શુભેચ્છક,
તા. ૧લી જુલાઈ સને ૧૯૨૮		નિઝામુદ્દીન કુરેશી.

બે બોલ

મૃષ્ટિની પ્રત્યેક સમાજમાં આજે સમાજ અને સાહિત્ય મટિ શુષ્કળ પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે. સમાજને ખરા માર્ગ દોરવા મટિ વર્તમાન પત્રો માસિકો, ગ્રંથ માળાઓ વિગેરે ઘણા સારા પ્રમાણમાં પાકે પાચે કાઢવામાં આવે છે. અને ત્હેના ક્ષણ અવશ્ય લાભ હાથ નીવડે છે. અને નીવડી રહ્યાં છે.

દુનિયાના એ સમરત સમાજમાં જે કોઈ સાહિત્ય વિદ્વાનો સમાજ હોયતો તે મેમણુ સમાજ છે. જુના જમાનાની પરણાલિકાઓને વળગી રહેલો કોઈ સમાજ હોયતો મેમણુ સમાજ છે. અને કમુલ કર્યાં સિવાય છુટકો નથી કે ઘરેણાં અને કપડાં જેવી નચવી બાબતમાં લડી મરી યુવાન વર વડુઓના અમૃતમય સંસારમાં વિપયારોપણુ કરનાર જે કોઈ સમાજ હોયતો મેમણુ સમાજ છે. ! તુલ્લ લગ્ન બાળ લગ્ન, તથા કન્યા વિક્રય મટિ આજ કાલ ચારે તરફથી ઉત્તેજન મળી રહ્યું છે. કે આશાવત ગિલ્ડની કળીઓનાં બલિદાનો અપાર્થ ગયા છે અને હાલુ પણુ જે એ પ્રથાઓ નષ્ટ નહિં થાયતો કેટલાક ભોગ-બલિદાન આપશે એ વિચારનાં કંપારી હુટી જાય છે. પરંતુ નહિં એ કુમળી કળીઓનાં હૃદયમાં સળજેલા દવાનળની મુખમાંથી બહિષ્કૃત થએલી ‘આહ’ રૂપેની ચિણગારીઓએ પ્રથાઓને અને એ પ્રથાઓના પોષ નારાઓને અવશ્ય એક દિવસે બાળીને બાળ કરી નાખશે.

સમાજમાં ધર કરી ખેડેલા આવા અસંખ્ય રીત રિવાજો મટિ લખવા મેળુતો એક મેટો પોથો વારાઈ જાય કિન્નુ મ્હારે ટુંકમાં કહેવું છે એટલે કિલગીર છું. એવાજ અનેક રીત રિવાજો આજે મેમણુ સમાજમાં રાક્ષસી કહેર વર્તાવી રહ્યાં છે. અને એ રાક્ષસોનાં પંજરમાં ગરીબ મેમણો ફસાઈને તબાહ થઈ ગયાં છે. આજે નથી ત્હેમની પારો પૂરા સાધન નથી સંપતિ નથી નહોતલાલી. છે માત્ર સદાની પાછળ પડી રહેલી દરિદ્રતા દોર દરિદ્રતા. ! !

મ્હારે મટિ હવે કે લખવાનું બાકી રહ્યું નથી મ્હે મ્હારા અંતરનાં અવાજ પ્રમાણે હૃદયનાં સમરત ભાવો યથારાજિ નવલિકાઓમાં ચિતરી બતા-

બાં છે. અને બાકી રહેલી પ્રસ્તાવના ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ લેખક મેમજી સમાજનાં અર્થજ અભ્યાસી અને સંખ્યાબંધ પુસ્તકોનાં કરતાં બનાવ નિઝામુદ્દીન એ. કુરેશી તરફ “હીન” એ લખી આપી આ પુસ્તકમાં મહત્વનો જડે ઉમેરો કરી આપ્યો છે તહે માટે હું તહેમનો આભારી છું,

હવે સાક્ષરો, પત્રકારો, ટીકાકારો અને વિવેચકોને એટલીજ વિનંતી કરવાની બાકી રહી છે કે ચિણુગારી મહારો પ્રથમ પ્રયાસ છે. એટલે તહેમાં સંખ્યાબંધ ત્રુટીઓ-ભૂલો રહી જાય એ સંભવિત છે અને એ રીતે ગચ્છેલી ત્રુટીઓ-ભૂલો માર્ગે તેઓ રહારા તરફ ઉદારતાની દ્રષ્ટિએ બેરો એવી આશા છે.

સુન્દરમ-ગુજરાત પ્રેસના ઉત્તાદી મેનેજર અને સહચર લેખક મિત્ર આમદુલ્લાહ ફકરુદ્દીન સૈયિદે “ચિણુગારી” માટે ખીલ પ્રેસમાં ન મળે તેટલી વિશાળ જોગવઈઓ કરી આપ્યા બદલ તહેમનો એ મહારે અત્રે આભાર માનવો બેઠ્યો. ઉપરાંત મળકર પ્રેસના રચાફના ખીલ સત્તાસરો મીં હલપનસમ મંછારામ વગેરેએ પણ જે માયાગુ સહકાર દત્તિથી કામ લીધું છે, તેની આ સ્થળ નોંધ લઉં છું !

ગુજરાતમાં અને દુર દેશાવર વરતા મહારા મિત્રો, આહુકો, વાંચકો, અને આહુકોઓ મહારા ઉપર મુખારક બાવીના જડે સંદેશો અને પત્રોનો વરસાદ વરસાવ્યો છે તહે માટે આભાર માનવા કોઈ સખો જડતા નથી. એટલે તહેમનો મહારા ખરો અંકરણુ પુર્વક મુજો ઉપકાર માની લઉં છું, અને લાખિયમાં ફરી મળવાની આશા સાથે અત્રે વિરમવાની રૂત લઉં છું.

અંતમાં મહારા સચ્છંદને જડે ઉદારતાથી બારે કાગળો અને બારે ટાઈટલધી ચાણુગારી પ્રગટ કરવામાં આગ્યા છે તહે માટે મેમજી સાહિત્યા પ્રકાશ ગ્રંથ માલારને ધનયવાદ ઘટે છે.

અને પ્રાથું છું કે પુરોપાક આ ગ્રંથમાલારે આગળને આગળ સફળતાના શિખરે પહુંંચાડી તહેમના વ્યવસ્થાપકોના મનનાં સર્વ મનોરથો પૂરા કરે.

આકબરાર,

સુરત.

તા. ૪-૬-૨૮

લાખીય-“મેચેન”

દાઉદભાઈ દસાભાઈ.

જરીવાલા.

જવલંત-જવંત

અસિદાન.

(પ્રકરણ ૧ હું)

અસિદાન.

સાંભળ ઓ દુર્ભાગી મેમણ સમાજ ત્હારી અવળ શક્તિને વિશેષ
તિવ બનાવી એક દુખિઆરી અબળાની હૃદય ભેદક જીવન-કથા
સાંભળ હા... પણ સાંભળ્યા પછી કદાચ અવગો અર્થ કરી મ્હને
દુઃખીને વિશેષ દુઃખી બનાવવાનું પાપ વ્હારી લેવા પ્રયાસ કરતો નહિ.
!! નહિં તો પછી પૃથ્વીણાં કે અવનવુ પરિવર્તન થવાનો સમય આવી
પહોંચશે. હા... એતો મ્હને પણ માન્ય છે કે અન્ય સમાજને કરતાં આપણો
સમાજ વિશેષ સગવડતા ભરેલો અને ઘણા સારા રિતરિવાજોથી પરિ-
પૂર્ણ છે (અસ્તુ)

જ્ઞહારે હું બાળા મટી મુઝ્યા બની ત્હારે “મારબી”
નાં મેમણ સમાજનો ઉપકાળ ચાલ્યો ગયો હતો અને સંધ્યાકાળની
શરૂઆત થઈ ચુકી હતી. જ્ઞહાં જુઓ ત્હાં બસ અધેર અંધેર!!
દષ્ટિ ગોચર થતોં હતોં. પટેલો પોતાના ઘરનું રાજ્ય આરંભી બેઠા હતા,
ચુવાનો નિર્ભાલ્ય આયલાઓની પેઠે બંટરોર બનવાને બદલે સ્ત્રીઓ

પેડે ઘરમાં બરાઈને બેસી રહ્યા હતા. અફસોસ તહેમની જનેતા લાજતી પણ તેઓ શરમાતા નહોતા એતોનિર્વિવાદ છે કે જ્યાં સુધી યુવાનો અંડખોર વૃત્તિ ધારણ ન કરે ત્યાં સુધી સમાજ ખરા માર્ગે દોરાતી નથી અને યુવાનોનાં અંડવગર તે અધોગતીની ગહન યત્રમાં જઈ પડે છે. છતાંપણ બાન આવતું નથી કે સમાજની નોકા તોફાની સમુદ્રમાં છે કે શાંત સાગરમાં.

પ્રત્યેક દિવસાનો “સુર્યોદય” એમણુ સમાજ માટે “સુર્યોસ્ત” હતો કારણુ કોઈજ એવો ભાગ્યશાળી દિવસ ખાલી જતો કે જે દિવસે કંઈ પણ બનાવ બન્યો ન હોય. નહિં તો આજે ફલાણાનું સગપણ દુટયું. તો કાલે હમકળાનું સગપણ દુટયું. અને આજે ફલાણા ઘરેણું માટે લડ્યાં. તો કાલે દીકરે કપડાં માટે તકરાર થઈ. એવીજ સ્થિતિમાં મેમણોના દિવસો પસાર થતા હતા.

મ્હારા પિતાજીનો વ્યાપાર પડી ભાગ્યો અને દિનપર દિન દરિદ્રતાના વિશેષ દર્શન થવા લાગ્યાં છતાંપણ મ્હારા પિતાજી હિમ્મત હાર્યા નહિં અને એ પેસા પ્રાપ્તિની આશાએ બમણા ઉત્સાહથી વ્યાપાર કરવા લાગ્યા કિન્તુ જ્યાં ભાગ્ય દેવેનાં રિસામણા મનામણા ચાલના હોય ત્યાં એક રાત્રી પૈતી આશા રાખવીએ નરી મુખતાજ ગણાય.

સમય આવ્યો મ્હારું સગપણ થયું મ્હારા ભવિષ્યના પતિને હું બાલપણથી ઓળખતી હતી. તેઓનો સ્વભાવ એકપણ મેમણુ યુવાનને મળતો નહોતો તેઓની દીશાજ કેં અનેરી હતી પોતે સ્વતંત્ર પ્રિય હોઈ કેટલાક જુના રિતરિવાજો વિરૂધ્ધ અંડ ઉઠાવનાર તરીકે અને મેમણોમા “અંડખોર,” તરીકે જાણીતા હતા. મેમણુ દ્રામમાં સાધારણુ અધેર નિહાળતાં તહેમની તિવ્ર કવ્વમ વર્તમાન ત્રામાં હાહાકાર મચાવી મુકતી અને તહેને અંગે ત્રણવાર

જમાત બહાર નાકળવાના પ્રસંગો આવ્યા હતા. પરંતુ પ્રભુ કૃપાએ હેમ અનવા પામ્યું નહોતું. પરંતુ હેમને ચેતવણી આપવામાં આવી હતી કે હવે પછી મોરખીનાં મેમણો વિરૂધ બાંડ ઉઘાવશે તો જમાત બહાર કરવામાં આવશે.

મહારા સગપણ સમય મહેને આપવામાં આવેલાં ઘરેણાં મહારા પિતાના કબજામાં હતાં. કારણ માતા તો આજે છ વર્ષથી સ્વર્ગવાસી થઈ ગઈ હતી. તે ઘરેણાંએ મહારા જીવનમાં ઝેર રેડ્યું. મહારા અમૃત-મય જીવન કડવું ઝેર થઈ ગયું. મહારા પિતાની ગોઝારી ગરિખીએ તે ઘરેણાં વેચી નાંખ્યાં. અને ટુંક સમયમાંજ હોના પૈસા ઉઘરતી દોન-ખમાં પડી મહારા બહાર નહોતી પરંતુ મેમણોમાં ચર્ચા થઈ ત્યા-રેજ મહેને ખમર પડી કે પિતાએ દિકરીનું ધન ખાધું છે.

સંધ્યા સમય થયો હતો જગતના વિશાળ પટ ઉપર સાધારણ અધકાર વ્યાપી ગયો હતો. અને મહારા હૃદય પટ ઉપર પણ અધ-કારનાં આછાઆછા પટો પથરાઈ ગયા હતા. અને સાથે તુમુલ સુદ્ધ ચાલુ હતું. કારણ સમાજ અને સમય એક સરખી રીતે કંદાપી પણ રેહતા નથી. સમાજ અને સમય એક ચક્ર પ્રમાણે આહોનિશ ફર્યા કરે છે. પિતાજીનાં પગલાં સંભળાયાં. ખીજીજ કાણે દુનિયાથી કંટાળેલા અને ગરિખીના રાક્ષસી પંજમાં સપડાયલા પિતાએ આવીને ટુટેલી ખાટ ઉપર હાથસ કરીને આશન ગ્રહણ કર્યું. મહે આસને રહીને વાત ઉપાડી.

“પિતાજી ! સંસારમાં એવી કેટલી વસ્તુઓ અસ્તિત્વ ધરાવે છે કે જે અમૃતમય સંસારને વિષમય સંસાર બનાવે. કિંવા, અમૃત-સાગરને વિષમ સાગર બનાવે છે. અથવા; એક આદર્શ ગૃહસ્થને નીચમાં નીચ

માર્ગે દોરે ” પિતાશુના નેત્રો ઉંચાં થયાં તેઓ કુતુહલપુર્ણ દ્રષ્ટિએ મ્હારા પ્રતિ નિહાળવા લાગ્યાં અને પછી એક નિશ્વાસ નાખીને બોલ્યા.

“ બેટા હર ! આજે આમ કેમ બોલે છે.” ભેદકદ્રષ્ટિ નાખી પાછા આગળ વધ્યા “ બેટા મ્હારી સમજ પ્રમાણે તો જર, જોર, અને જમીન એ ત્રણે વસ્તુઓ દુનિયામાં કોઈને છોડતી નથી યોગી હો કે ભોગી હો, સગ્ગ હો કે રંક હો, અમિર હો કે દુરિર હો, અર્થાત દુનિયાની કોઈપણ વ્યક્તિને આ ત્રણમાંથી એકદ તો જરૂર લાગુ પડે છે.” ફરી એક દંદ ભર્યો નિશ્વાસ મ્હાર પડ્યો. “ હરબાઈ, આ વાત પૂછવાનું કે કારણ પણ હશે ને ? ”

“ પિતાશુ ! એ ત્રણે વસ્તુઓમાં જર કિંવા, પૈસો કેટલે ભયંકર છે ? ” તેઓના પત્તજો કદાપિ અંબગોળો ઘુટ્યો હોત તો પણ આટલો ચમક્યા હોત કે નહિ એ શંકસ્પદ છે.

“ હર, ધન ઘણાં પ્રકારનાં હોય છે. તું કયા પ્રકારના પૈસા વિષે કહે છે ? ”

“ પુત્રિના પૈસા ”

“ કિંવા, અથવા ? ”

“ પિતાશુ પુત્રિના સગપણ સમય આવેલી જણસો વેચી લેના પૈસા.....! ”

“ બસ...બસ...હર તું. બાલિકા છે. હજુ અણુ સમજ છે. ”

“ કેમ નહિ ? પાપ પ્રકાશું છું, એટલે અણુ સમજ તો ખરી જ ને ? ”

“ ભૂલે છે, હરબાઈ તું ભૂલે છે ! હું ગમે તેવો છું, પણ એક ખાનદાની મેમણ બચ્ચો છું. પુત્રિના પૈસાને સર્પનો ભારો સમજનાર છું ”

“ ત્હારે ચાલી રહેલી ચર્ચા ખોટી છે ? ”

“ નહિ, સત્ય છે !! ”

“ સ્પષ્ટ કહે ! ”

“ શું કહું દિકરી ભાવિએ અન્ય બૂલાવો ખવડાવ્યો, હું ત્હે પાક બેનિયાઝના સોગન પૂવેક કહું છું કે હું નિર્દોષ છું. મ્હેં જાણી જોઈને જાણસો વેચી નથી પરંતુ માત્ર એક બૂલને પરિણામે આ સત્યા-નાશીનો પાયો મંડાણો. ”

“ ત્હમે સમસ્ત હકિકત નિરાંતે નિવેદન કરો એમ કકડે-કકડે મ્હને સમજ પડતી નથી ”

“ વાર ત્હારી એવીજ ઇચ્છા છે તો સાંભળ:—

“ ત્હારું સગપણ થયું ત્હેના પંદર દિવસ પછી મ્હેં બગ્ગરમાં સાતસો ના મોતીનો સોદો કર્યો અમે બે ભાગ્યા હતા. તેથી સ્હાડા ત્રણસો મ્હારે અને સ્હાડા ત્રણસો ત્હેને આપવાના હતા કિન્તુ મ્હારી પાસે પૈસા નહોતાથી હું વિચારમાં પડ્યો. ત્હેણે સલાહ આપી કે ઘરમાં જાણસો હોય તે મોગેજ મુકી દ્યો. આપણે મોતી વેચીને તરતજ કદાવી લઈશું. મ્હે ત્હેની સલાહ માન્ય રાખી અને ઘરેણું મોગેજ મુકવા તૈયાર થયો ત્હારે ત્હેણે પણ પોતાની મુશકેલીઓ જાણાવી અને સાતસોની જાણસો ગીરવી મુકવા કાલાવાલા કર્યા, મ્હને પણ એમજ થયું કે લાવને આપણે બહુ તો આડેક દિવસમાં મોતી વેચીને પૈસા ભરી દઈશું. એમ વિચારીને તરતજ સાતસોના ઘરેણું મુક્યાં રોકડા પૈસા આપી મોતી લીધાં બગ્ગરમાં વેચવા નીકળ્યાં ત્હાં પાંચસોની માંગણી થવા લાગી. બસોની ચોકખી ખોટ આવતી હતી છેવટે મોતીને પારસલ કરીને મુંબાઇ મોકલ્યાં કિન્તુ ત્હાં પણ પાંચ-સોથી વધારે એક પૈની પણ માંગણી ન થઈ. ”

અમો લાચાર થઇ ગયાં છેવટે મોતી પાંચસોમાં વેચી નાખ્યાં. પરંતુ મ્હારા ભાગ્યાએ પોતાના મો રૂપીઆ ભર્યા નહિં ત્હેણે સાફ કહિ દીધું કે મ્હારી પાસે હમણા નથી આવશે ત્હારે આપીશ. અને વધુ દબાણ કરશે તો હું સાફ કદીશ કે ત્હમો માંગતાજ નથી. અને ત્હમારી પાસે કે લખાણ પણ નથી. સારાંસ કે ત્હેના પરિણામે મ્હનેજ અસોની ખાટ ભોગવવી પડી.

“હવે હું અસોની ચિંતામાં પડ્યો કોઈ પણ રિતે અસો રૂપીઆ મેળવીને મ્હારે મોર્ગેજ મુકેલા ઘરેણા છોડાવવાજ જોઈએ. એ વિચારમાં રાત્રિ દિવસ મથ્યા કરતો અને તેથી સાધારણ વ્યપારમાં પણ દરરોજ ખાટ ભોગવવી પડતી, હાર્યો જુગારી અમણું રમે ત્હેમ હું પણ વિશેષ નંદા મેળવવા માટે જન તોડીને વ્યાપાર કરવા લાગ્યો કિન્તુ છેવટે બાકી રહેલા પાંચસો રૂપીઆ પણ ખવાઈ ગયાં.”

“ક્ષમા કરજો પિતા એ વાત હું જાણતી નહોતી!”

“દૂરબાઈ, બેટા એમાં મારીનો સવાલજ નથી. ત્હું તો શું પણ મેમણનો એક, એક બાળક મ્હને પુછવાનો અધિકાર ધરાવે છે અને ત્હેનો યોગ્ય ઉત્તર આપવાને હું અંધાયસો છું.”

“હા...પણ પિતાજી બરિખમાં એક દિવસે તે ઘરેણાઓ જમાત સમક્ષ આપણને રજુ તો કરવાંજ પડશે નાં?”

“અવશ્ય, મ્હારા શરિરનાં પ્રત્યેક રક્તબિંદુઓમાં જો મેમણુ ખાનદાનનું ખમીર હશે તો જરૂર રજુ કરીશ.”

“અને કદાચ ગરીબીએ પોતાનો પંજો પ્રસાર્યો તો?” મ્હે મ્હારી શંકા જણાવી.

“તો શું થયું ? હું કોઈની નોકરી સ્વિકારીશ, સ્વતંત્ર મટી કોઈનો ગુલામ બનીશ ત્હેમ નહિં અને તો હું મ્હારી જાતને સાતસો રૂપીઆમાં વેચી નાંખી મેમણુની જાતને ઉજવણ કરી બતાવીશ.”

“ધન્ય છે ! પિતાજી મેમણોની ડુલવાડીમાં સદા ત્હમારા જેવાજ પુણ્યોનો પરિપકવ થતો રહે જેથી મેમણોની જનેતા ગર્વ લઇ શકે.”

x

x

x

x

શાંત વાતાવરણમાં અશાંતિની ચિણુગારીઓ પડી. મોરખીનું વાતાવરણ પાશુ બચકર ભાસવા માંડ્યું. પટેલ સાહેબ ચાંચીવાર ખરણવા માટે તૈયાર થઈ રંગિલા બની બેઠા. ત્રણ સ્ત્રીઓને તો હજમ કરી ગયા હતા હવે એક ગરિબ કુમળી કળીની વારી આવી હતી. દિકરી અને ગાય જ્યહાં દોરે ત્યહાં જાય.

મહારા ભવિષ્યના પતિ પાછા વિક્ર્યા, જમાત તરફથી અપાયલી ચેતવણી ભૂલી ગયાં અને પોતાની તિત્ર કલમે વર્તમાન પત્રમાં બંડ-ખોરવતિ ધારણ કરી બેઠા. પટેલ સાહેબ હવે એ કાસળ કાઢવા માટે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. કહેવત છે કે સાચી વાત હમેશાં કડવી ગોળી જેવી લાગે છે. આજે સમાજને સીધે માર્ગે દોરવા પ્રયત્ન કરે તો જેલ જત્રા કરી પડે ! માર ખાવો પડે ! અને છેવટે ગાળો સાંભળવી પડે એ તો નિર્વિવાદ છે અને સમાજસેવા કરનારા વિરલા યુવાનો ત્હની દરકાર કરતા નથી, જેલજત્રાને સમાજ તરફથી અપાયલી ઉત્તણી સમજે છે, મારને પ્રસાદી ગણે છે, ગાળોને પ્રસંશા ધારે છે. પણ એ કોઈકજ અરે લાખમાં એક પણ નીકળવો મુશ્કેલ છે. હું તો પ્રાથુ છું કે ખુદા ! દરેક ઘરમાં આવા કુળદીપક આપે.

ગઈ કાલનાં મેમણુ-ઉદયમાં લગભગ એક ફોર્મનો ચર્યાપત્ર પટેલ વિરૂધ્ધ પ્રગટ થયો. ચર્યાપત્ર નીચે ઉપમાન નહોતું પરંતુ નામ અને ઠેકાણું જાપાયલું હતું. થઈ રહ્યું, દાવાનળ સળગી ઉઠ્યું. સ્હામે મળતી માર આંખોમાં ઝેર વેરના ડુવારા ઉડવા લાગ્યા અને વૃદ્ધ પટેલ તેઓને જમાત બહાર કરવા આસમાન અને જમીન એક કરવા લાગ્યા.

અતે સમય આવી પહોંચ્યો મોરખીના જમાતખાનામાં એક પ્રચંડ સભા મળી હતીમાં પટેલના પક્ષે જોર કર્યું અને હેમને જમાત બહાર મુકવામાં આવ્યા. અને હવે પછી હેમની સાથે કરી પણ સંબંધ રાખે તે પણ જમાત બહાર છે. એવો હુકમ ફરમાવ્યો. અફસોસ જીઓ આ સમાજ-સેવકના હાલ. અરે...સમાજ સેવાના ફળ. ફળ તો પાકા કિન્તુ રહેજ કડવાં.

મહાર્જી મન હમાડોળ થવા લાગ્યું. મહાર્જી ચિત્ત ભ્રમવા લાગ્યું. મગજ રહેજ બંડખોર વૃત્તિ ધારણ કરવા પ્રયાસો કરવા લાગ્યો. પણ નહિ કદાપી એકવાર ધર્મ સંકટમાં પ્રાણ જાય તો પણ ભલે. !

જમાત બહારનો હુકમ સાંભળી રહ્યાં પછી તેમનો અને મહાર્જી થનાર પતિ પત્નિ તરીકેનો સંબંધ ખત્તાસ થયો. તેઓ! મહાર્જી મટી પરાયા થયાં. પિતાજી જમાતખાનામાંથી ચિંતાનુર મુખે ઘેર આવ્યાં, બેઠાં અને ચોધાર આંસુઓથી ભૂમિને ભીજવવા લાગ્યા. અને રડતા રડતા બોલ્યાં.

“જહેન મને આવી ખબર નહોતી. હવે જમાતનાં કાયદા પ્રમાણે એ કોકોનાં ઘરેણા આજેજ પાછા આપવાં જોઈએ. નહિં તો આખરનાં કાંકરા થઈ જવાનો સ્પષ્ટ સંભવ છે. અરે...ખુદા ! હવે શું કરું.”

અચાનક બારણાની સાંકળ ખખડી. પિતાજીએ આંસુ લૂછી અને બારણું ખોલ્યું. આવેલાં માણસને જોઈને એ પગલા પાછળ હટી ગયાં. અને આશ્ચર્યચકિત બોલી ઉઠ્યા:—“કોણ, નર ! નરમોહંમદ !” આવનાર વ્યક્તિ રહેજ હસી અને બારણામાં પગ મુક્યો. “હાજી, સેવક નરમોહંમદ પોતેજ છે,” અને પછી ઘરમાં પ્રવેશ્યાં.

હેમની સુંદર મુખાકૃતિ, હેમનું ભવ્ય કપાળ હેમનું વિશાળ વૃક્ષ સ્થળ. અને બળવાન હસ્તો અને હેમનું રિમત હાસ્ય નિહાળીને

હું ભાગ્યદેવીને દોષ દેવા લાગી કે “વિધાતા ! એની સાથે મારું સગ-
પણ કરાવી ભવિષ્યમાં એકવાર પતિ થવાની આશા અપાવી અને પછી
જન્માત ખ્હારના ખ્હાને સંબંધ શા માટે ત્હોડાવ્યું. અરે...રે દયાહિણુ
ભાગ્યદેવી ત્હને મ્હારી જરાયે દયા આવી નહિ. ?” “આવો !! આવો !!
એસો ભલે પધાર્યા’ નો મ્હારા પિતાનો સ્વર સાંભળીને હું બાળુના
ખંડમાં જતી રહી.

“કાસમભાઈ ! હું જન્માત ખ્હાર થયો છું એટલે ત્હમારો અને
મ્હારો સસરા-જમાઇનો સંબંધ ખલાસ થયો છે. માટે હવે હું ત્હમને
એક મદદ કરવાને ઇચ્છું છું, આશા છે કે ત્હમે સ્વિકાર કરશો. ”
એટલું કહીને નરમોહંમદે (હવે નામથીજ સંબોધીશ) સાતસો રૂપીઆની
નોટો મ્હારા પિતાના હસ્તમાં મુકી.

“હ્યો, આ પૈસા સાંભળી હ્યો. ! સ્હવારે મોર્ગેજ મુકેલી જણુસો
લઈને જન્માત સમક્ષ હાજર કરી દેજો.” કેં વિચાર કર્યા પછી “ના,
નહિ ! અત્યારેજ જાઓ અને ધરેણા કદાવી લાઓ જેથી સ્હવારમાં
પંચાત ન પડે.”

મ્હારા પિતા તો સજ્જ નયને નરમોહંમદના મુખ પ્રતિ નિહાળી
રહ્યાં અને હું પણ ત્હે ઉદાર કલ્પમકસ પ્રત્યે છક ચઈને જોઈ રહિ.
મનમાં વિચારોની હારમાળા પસાર થઈ ગઈ. શું મ્હારો ભવિષ્યનો
ભરથાર આવો ઉદાર હતો !!! ઓ ભાગ્યદેવિ ત્હારી ભયંકરતા
વિચિત્ર છે.

“નહિ, નહિ ! નરમોહંમદ ત્હમારાજ પૈશાથી ત્હમારા ધરેણા પાછા
-સઈ આવું તે મ્હને ન શોભે, મ્હારી જનેતા લાજે.”

“ભૂલો છો, અહિં ત્હમારી ભૂલ થાય છે. ત્હમો મેમણુ છો
અને હુંયે મેમણુ છું, ત્હમારી જનેતા એજ મ્હારી જનેતા. ત્હમારી

જનેતા લાજે તો મ્હારીયે જનેતા લાજે માટે જાઓ વિલંબ ન કરો હું ત્હમ્હારી થએલી બૂલથી જાણીતો છું; એમાં ત્હમ્હારી કસર નથી કેવલુ “કિસ્મતની કરામત” છે.”

મ્હારા પિતાજી ઉડ્યાં. રૂપીઆ લઈને બજારમાં ગયાં અને પા કલાકમાં જણસો લઈને પાછા આવ્યાં. તેથી નૂરમોહમદ જવા માટે ઉભા થયાં, મહેં અંદરથી પાનદાન મ્હારા પિતાને આપ્યો મ્હારા પિતાએ ત્હેમને પાન ખાવાનો આગ્રહ કર્યો કિન્તુ તેઓ રહેજ હમી પડતાં બોલ્યાં.

“હવે ત્હમો મ્હને પાન ન આપી શકો કારણ હું જમાત બહાર છું. પરંતુ જ્હારે ત્હમો આપોછો તો હું ના કહું છું; કારણ જમાતે મ્હને બહાર કાઢ્યો છે. તો જમાતને મ્હે બહાર કાઢી છે. કેમ ખરું કેની” કહેતાં તેઓ બારણા બહાર નીકળી ગયા,

**ઉમ્મલરમેદા ઘડી હમપેલી ગુઝરી હય કઠિન,
આપ કે આને કે પહેલે, આપ કે જનેકે બાદ.**

x x x

અને એ પછી બીજા એ વર્ષે, પસાર થઈ ગયાં. અને તે એ વર્ષમાં મ્હારા પિતાજી આ દુનિયાને ત્યગી પેલી દુનિયામાં જઈ વસ્યાં હતા. મ્હારે મ્હારી કર્મ કથાને હવે દુકાણમાં પતાવવી હોવાથી હવે જ્હેમ અને ત્હેમ દુકાણમાંજ નિવેદન કરીશ,

x x x

**હુદે મય તુજસે કયા કહું ઝાહિદ
હાય કમખખત તુને પીહી નહીં.**

પરતંત્રતા શું છે એ પરતંત્ર હોય તેજ જાણે. દુઃખ શી વસ્તુ છે એ દુઃખી હોય તેજ જાણે. પ્રસુતિની પીડા જ્હેણે ભોગવી હોય તેજ જાણે. વાંઝણીને શી ખબર કે એ પીડા કેવી હશે? ત્હેમ હું

મહારા પિતાના મરણ પછી સ્વતંત્ર મરી પરતંત્ર બની, સુખ તો મહારા પિતાની સાથેજ મળે ત્યાગી ગયું અને હવે દુઃખ મહારો તદ્દાનો સાથી થઈ રહ્યો. કિંવા પિતાજીના મરણ પછી હું મહારા દૂરના કાકાને સ્વાધિન થઈ. અનેત્યાં પરાધિનનામાં રહી લેમના સ્ત્રી પુત્રોની સેવા કરી ત્રણ ટંક ખાવાનું મેળવી લેમાંજ પરવર દિગારનો એલશાન માની પડી રહી હતી. પરંતુ એટલુંજે ભાગ્યદેવીને ન રચ્યું અને દેવે વિચિત્ર વાતો સાંભળવામાં આવવા લાગી તે હું નીચે જણાવું છું.

નૂરમોહમદ જમાત બહાર થયા પછી તરતજ મોરબી છોડીને ચાલ્યા ગયા હતા તેઓ એક દિવસે અચાનક પાછા મોરબી આવ્યા. જમાતમાં પછી વાતો થવા લાગી કે પેલો ખંડખેર પાછો શા માટે આવ્યો છે? કદાચ ફરી દેવે આદરી બેસતો.? ખીજી વિચિત્ર વાત એ હતી કે મેમણુ સમજમાં આજકાલ “ઢીંગલા ઢીંગલી” ના લગ્ન થાય છે તોમ મહારા લગ્ન હજુ સુધી કેમ ન થાય? અને હું સોલ સત્તર વર્ષની થઈ હોવા છતાં કુંવારી શા માટે છું? ત્રીજી વાત પટેલ સાહેબની ચોથી પત્નિ સ્વર્ગપંથે વિચરી ગઈ હતી તેથી પટેલ સાહેબ પાંચમી વારના લગ્ન મહારી જોડે કરવના છે એમ જોડે ચોક બોલાવું હતું.

રાતનાં સ્લાહ દશ અગ્યાર વાગ્યા હશે અધકારમય રાત્રિમાં જળકતા તારલાઓથી સાધારણ ઉજવણ પ્રકાશ પડી રહ્યો હતો, ધરનાં સર્વ માણસો નિંદ્રાધિન થવાની તૈયારમાં હતા એટલામાં બારણા ઉપર ટકોરા પડ્યા. “કોણ છે.?” કહિને મારા કાકાજીએ બારણુ ઉઘાડ્યું અનેકંપિત સ્વરે બોલી ઉઠ્યાં,

“નૂરમોહમદ! અત્યારે શામાટે આવ્યાં છો? લાચાર છું; તહમને ધરમાં નહિં આવવા દઉં કારણુ જમાતનો પ્રતિબંધ છે.”

“ભાઈ ! હું ત્હમારા લાભાર્થેજ આવ્યો છું,” નરમોહંમદે નાક ઉપર આંગળી મૂકી “માટે સ્હેજ આસ્તે બોલો” અને પછી મારા કાકાની નામરજી છતાં ઘરમાં દાખલ થયા, અને ગળવામાંથી ત્રણ પત્રો કાઢી ત્હેમણે મ્હારા કાકાજીનાં હસ્તમાં મુક્યાં કાકાજી ત્હેને વાંચીને બોલ્યાં.

“નરમોહંમદ, ત્હમારો ઉપકાર થયો ! પણ આ પત્રો ત્હમને ક્યાંથી મળ્યા ?”

“આજે હું આંડચોકમાં ચ્હા પીવા હોટલમાં બેઠો હતો ત્યાં બાબુમાંની ખુરશી ઉપર પડ્યા હતા. મ્હેં મ્હારા લેખોના બંડલ ખુરશી ઉપર મુક્યા અને પાછો ઉપાડી ઘેર આવ્યો ત્હેમાંથી આ, કાગળ પણ સાથે નીકળ્યાં ત્હે ત્હમારા હોવાથી ત્હમને આપી દેવા એ મ્હારી ફરજ હોવાથી મ્હારે આવવું પડ્યું છે.” એટલું કહી તેઓ સત્તર આરણા બહાર નીકળી ગયા. મ્હેં કાકાને પુછ્યું:-

“કાકા ! એ શાના કાગળ્યાં છે.”

“બેટા, એતો હું આજે હોટલમાં ચ્હા પીવા ગયો હતો. ત્યાં બે હુંડીઓ એને એક એક ભૂવી આવ્યો હતો. ત્હે નરમોહંમદને મળ્યાં એટલે આપવાને આવ્યો હતો.”

“એમ હતું. !”

“હા...પણ બેટા કોઈને વાત કરીશ નહિં. કારણ નરમોહંમદ જમાત બહાર છે. તેથી જો જમાત બાણે તો વિપરિત પરિણામ આવે સમજી.”

“વારું કાકાજી ! પણ ત્હેમને આપણે ક્યાં બોલાવ્યો હતો ત્હેતો પડેજ આવ્યો હતો, જેવા જતાં એ આપણો ગુન્હો ન ગણાય !”

“બેટા હજી ત્હને સમજતાં વાર છે. આજ કાલ ખરો ગુન્હેગાર ગણાતો નથી પણ ખીન ગુન્હેગાર તરત સપકાઈ જાય છે. ચોરી અને

ઉપરથી શિરનેરી જેવું પરિણામ આવે છે.” એટલામાં ફરીવાર આરણા ઉપર ટકોરા સંભળાયા કાકાજીએ સહેજ કંટાળો પ્રદર્શિત કરીને દ્વારની સાકળ ખોલી. આવેલી વ્યક્તિને જોતાજ તેઓ ફિક્કા પડી ગયા અને હડોઆવકાર આપતાં બોલ્યાં:—“ આવો ! આવો ! પટેલ સાહેબ આજે અહિં ક્યાંથી શું માર્ગ તો નથી ભૂલી ગયાને ? ” પટેલ સાહેબ ઘરમાં પ્રવેશ્યા અને ઝુલા ઉપર બેસતાં બોલ્યાં:—

“હું, તો ક્યારનોય આવ્યો હતો. કિન્તુ એક માણસ ત્હમारी મુલાકાતે આવેલો હતો એટલે ત્હમारी વાતમાં ખસેલ ન કરવી એ વિચારે ત્હમારા પાડોશીને ત્યાં બેસી રહ્યો હતો.” પટેલ સાહેબે એક તિવ્ર નજર નાંખી અને પછી બોલ્યા.

કાકાજીનું મુખ ઉતરી ગયું, તેઓની જીભ પોતાની ફરજ બળવવાને અશક્ત જણાવવા લાગી તેથી પટેલ સાહેબને બાણે રમુજ મળતી હોય તેમ લાગતું હતું. “ કેમ કેં બોલતા નથી કેં ખાનગી છે કે શું ? ”

“ ના, ના ! એવું તો કેં નથી. ”

“ ત્હારે પછી ! ”

“ ન કહેવામાંજ મજા છે. ”

“ કેમ નહિ ? એક જમાત બ્હાર થએલા આસામી સાથે જમાત વિરૂધ કાવતરા કરવા ત્હે તો ન કહેવામાંજ મજા હોયને ?... ”

“ ખબરદાર ! સંભાળીને વાત કરજો... ”

“ ચાલો હવે આ વાતને જવાદો. હું જે વાત કરવા આવ્યો છું, તે સંભળી લ્યો. રાત્રિ ઘણી વિતી ગઈ છે. અને નિંદ્રાથી આંખોએ ખેચાળ છે. ”

“ ત્હારા કહેવા મુજબ મારેજ બેસી છુંને ! ”

“ મહારો વિચાર કરી વિવાદ કરવાનો છે તો ત્હમો ફર વિષે કે વિચાર કરી શકો ખરાકે નહિ. ”

“ હે, ... શું ? ફરખાઈ માટે કહો છો ? ”

“ હા, કેમ આટલા બધા ચમકો છો ? ”

“ ચમકવા જેવીજ વાત છે. પટેલ સાહેબ ! બોલતાં પણ ત્હમને શરમ આવતી નથી, શું એક સત્તરવેની કુમારીકાના જીવનનું સત્યાનારાયણવા ધમ્મો છો ? ”

“ એમ કે એવી વાત છે. ” પટેલ સાહેબનો મીઝજ ખરખીલાક ગઇ ગયો તેઓ કોઘથી હાંફવા લાગ્યાં “ સંભાળજો આનું પરિણામ વિપરિત આવશે. ”

“ બહે ઘણીજ ખુશીથી સહન કરી લઇશું હમણા તો આપ પધારો ” એમ કહિને કાકાએ ખારણુ ઉઘાડી નાખ્યું. પટેલ સાહેબ અપમાનિત સ્થિતિમાં ઘર છોડીને ચાલ્યા ગયાં. અરે ચાર “ અડખર ” અલ્હાબાદીએ સત્ય કહ્યું છે કે.

કૌકામકે ગમમેં ડિનર ખાતે હય હુકકામકે સાથ,
રંજ સિરકો બહોત હય મગર આરામકે સાથ,

x

x

x

x

રાત્રિ પૂર્ણ થઈ જગતનાં વિશાળ પટ ઉપર પ્રભાતનો પ્રકાશ પથરાઈ ગયો. અને સ્વવારનાં ખેડારમાંજ એક માણસ આવીને કહિ ગયો કે આજે જમાતની એક સભા મળશે ત્હેમાં ત્હમારે નરમોદમદ સાથે બહેવાર રાખવા માટે જવાબ આપવો પડશે.

મંચન સમય સભા મળી પટેલના પ્રપંચે સભામાં બે પક્ષો પડી ગયાં એક પક્ષ મહારા કાકા ને જવાન ખડારકાદવા માટે તનતોડ પ્રયાસ

કરી રહ્યો હતો. ત્યારે બીજો પક્ષ તેથી વિરૂધ્ધ મ્હારા કાકાને બીન ગુન્હે-
ગાર ઠરાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો. પરંતુ પટેલ સાહેબનો પક્ષ ધણે
બળવાન હતો અને મ્હારા કાકાનો પક્ષ સાધારણ હતો પણ જો
જમાત તરફથી દરખાસ્ત પસાર થાય તો એ તડાપડી જવાનો ચોખ્ખો
સંભવ હતો, પરંતુ કોણ જાણે પટેલે તે દિવસની સભા શા માટે
મુલતવી રાખી અને બીજા દિવસે સભા મળશે એમ જાહેર કદી દીધું
રાત્રીનો અંધકાર ચારે દિશાએ ફરી વળ્યો હતો હું

ઘરકામમાંથી પરવારીને ફળીઆમાં બેઠી હતી. મ્હારા મગજમાં બધા
વિચારો એક સામગ્રા ઉભરી આવ્યાં. “શું મ્હારા એક જીવ માટે મેમણ
જમાતમાં તડાં પડી જાય. ! અને જગતમાં બદનામા ઉઠાવીને ફરે. !
કદિજ નહિં. ! એક જીવ માટે હજારો જીવને દુઃખ થાય
તે કદાપી બનવાકાળ નથી. ! ! ત્યારે મ્હારે શું કરવું. ! શું વૃદ્ધ
પટેલની પત્નિ થાઉં. ? પત્નિ થઈને મ્હારો બચ બગાડું. ? નહિં ! નહિં !
હરગીસ નહિં. ! ! ! એથી તો આપઘાતનો માર્ગ વિશેષ સરળ છે.
હા...પણ તેથી કૈંઈ તકરાર થોડીજ મટવાની હતી...ત્યારે...ત્યારે...
હા...બસ એકજ માગ છે. એજ કે અપમાનિત થએલા પટેલની
પત્નિ બનવું અને મેમણ સમાજની પ્રતિજ્ઞાનું રક્ષણ કરવું.”

ઓ, ખુદા ! કે માગે બતાવ શું કરે ? એક તરફ જીવનની
સાથેકતા જગતમાં સ્ત્રી રૂપે જન્મી મરણ થવાનો દ્વારો લેવાનો
છે. સંસારના સુખો માણવાનાં છે ત્યારે બીજી દીશાએ ગરીબડી મેમણ
કોમની પ્રતિજ્ઞા માટે સજ્જતી પટેલનાં યત્ન કુંડમાં અલિહાન આપવો છે.
બસ...બસ નિર્ણય થઈ ગયો. મેમણે માટે હું મ્હારા સર્વસ્વનું
અલિહાન આપીશ. મેમણે માટે હું એક વૃદ્ધની પત્નિ
બની મ્હારા સંસાર સુખોને નિવાંજલી આપી દઈશ.

તરતજ મહેં મ્હારી ઇચ્છા કાકાજીને જણાવી પરંતુ તેઓ સાફ ઇન્કાર કરવા લાગ્યા. કિન્તુ છેવટે મહેં કહી દીધું કે ત્હમારી ઇચ્છા હશે તહો પણ ત્હેમ બનશે અને ઇચ્છા નહિ હોય તહો પણ ત્હેમ બનશે. અફસોસ મ્હારાં કાકાજી જર...જર રડ્યાં અને બોલ્યાં:-

“હર, વિચાર, તું ત્હારા જીવનનું સત્યાનાશ વાળે છે. હર હજી એતવાનો સમય છે, હું ત્હારા માટે અનેક સંકટો રહેવાને તૈયાર છું, કિન્તુ ત્હને એક અશક્ત વૃધ્ધની પત્નિ બેવાને તૈયાર નહિ થાઉ. તે નહિજ થાઉ.”

“ઓ...હ ! જો હું સુખી થવાની હોત તો :માતા શા માટે મરી જત. ? માયાજી પિતાજી આ દુનિયાને શા માટે ત્યાગી જત. ! અને નુરમોહમદ સાથે વિવાહ કરવાનો હક ભાગ્યદેવી શા માટે છીનવી લેત. ?”

“જેવી ત્હારી કિસ્મત.” કહિને કાકાજી ઉદાસ થઈ બેઠા, મહેં એક છોકરાને મોકલીને નુરમોહમદને તોડાવ્યો, ત્હેને આરણા બ્હાર ઉભો રાખી હું આરણા અંદરથી બોલી.

“ભાઈ ! સત્ય કહેશે. તું જ્યાંરે ત્હમારી ભવિષ્યની પત્નિ થવાની હતી ત્યાંરે ત્હમો મને ચ્હાતા હતા કે નહિ ?”

“અવસ્ય !! અને હવે એક ખુદેન તરીકે.”

“ત્હેની સાખીતી” મહેં કહ્યું

“જ્યા સુધી જીવતો રહિશ ત્યા સુધી લગ્નકરનાર નથી. અને જો દિવસે લગ્ન કરે તો દિવસે સમજી લેજો કે નુરમોહમદ ખોટું બોલ્યો હતો,” તે આવેશ પૂર્ણ અવાજે બોલ્યો અને પછી આંખોમાં આવેલા આંસુઓ લુછવા લાગ્યો. “વાર કહો ખુદેન ને ભાઈ પાસે કે પણ માંગવાનો અધિકાર હોય ખરો કે નહિ ?”

“ કેમ નહિ ! જુદું બાઈ પાસે ઠચ્છીત વરુની માંગણી કરી શકે છે અને બાઈ પાસે હોય તો તે આપવાને બંધાયેલો છે. ”

“ ત્હમે મ્હને જુદું કહ્યો છો ને ? ”

“ હા ! ”

“ ત્હારે ત્હમો મ્હારા બાઈ ક્યાં કહ્યો હવે હું ત્હમારી પાસે માંગી શકું કે કેમ ? ”

“ જરૂર...જરૂર માંગો શું માંગો છો. કદાચ આ ત્હમારા મિસ્ત્રીન બાઈ પાસે હશે તો અવશ્ય આપશે ! ”

“ બાઈ જ્ઞાત્રાબાઈ ! હું ત્હારી બંડખાર વૃત્તિ માંગુ છું. ”

“ કિંવા, ”

“ વરમોલંઘન ! ત્હારી જુદું એટલુંજ માંગે છે કે, ત્હ ત્હારી બંડખાર વૃત્તિ છોડી દે મેમજોતો સેવક થઈ રહે. ત્હમની પ્રતિષ્ઠા તે ત્હારી પ્રતિષ્ઠા છે ! ”

“ જુદું આ શું બોલો છો ? મેમણ સમાજમાં ચાલતા અધિનો. અને પટેલોનાં રાક્ષસી પ્રપંચો નિહાલ્યાં છતાં આંખ આડા કાન કરે ! જુદેવી રીતે બીજા મેમણ યુવાનો સ્ત્રીઓ પેઢે ઘરમાં ભરાઈ બેસે છે. ત્હમ હું પણ ચુડીઓ પહેરીને ઘરમાં ભરાઈ બેસું ? ”

“ હા...ત્હારી જુદું એજ બિલ્લા માંગી રહિ છે. ત્હારે આપવી હોય થા તું એક વચતી હોય તો આ ક્ષણેથીજ પતિજા કરી લે ! ”

“ જુદું, ત્હારા માટે એ ભોગ અલ્પિદાન આપવા ને હું તૈયાર છું; પરંતુ એથી પ્રપંચીઓના પ્રપંચો વધી પડશે. અને અધિકારમાં વિશેષ અધિકાર વ્યાપી જશે બોલો હવે ત્હમારી શી ઇચ્છા છે ? ”

“ અસ એજ ઇચ્છા ! એજ વાંચ્છના ! ! ”

“ વાર, ત્યારે હું પતિના કરું છું; કે હવેથી તેઓની વિરથ એક શબ્દ બોલીશ નહિં તેમજ લખીશો નહિં, ”

“ અસ બાઈ જા હવે નિરાંતે નિદ્રા લે. ”

“ ખૂન, હવે નિદ્રા કેવી ? સુખ કેવું ? હવે તો રાત્રિ દિવસ છૂપી બિમારીથી રિખાવવું અને અકાળે મૃત્યુને ભેટવું ! ખૂન ગરું છું; અને ટુંક સમય પછી રાત્રને માટે તે પરમ કૃપાળુ કિરતારનાં દર-આરમાં જઈશ અને ત્યાં અહિંના જુલમોની ક્યાંક કરીશ અને ન્યાય મેળવીશ ! અસ છેલ્લા સત્તામ ! ” કહેતાજ નૂરમોહમદ તવરીત પગલે ચાલ્યો ગયો, બે મિનિટમાં તો તે અસ્થિ થઈ ગયો.

પ્રભુ ! મેમજુ સમાજમાં આવા રત્નોત્તો પકવ થતો હોય તો ટુંક સમયમાંજ મેમજુ સમાજ ઉન્નતિના શિખર ઉપર બિરાજે.

x . x . x . x

પટેલ સાહેબની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવાને હું તૈયાર થઈ ગઈ. તેથી પટેલ અને પટેલ સાહેબનાં શાથીદારો મ્હારા કાકાનાં પક્ષમાં બળી ગયાં અને જમાન ખૂદારની વાતને અંધર ઉડાવી દીધી તેમજ નૂરમોહમદને પણ વગર માશી મંગાવ્યે જમાનમાં દાખલ કરાવી દીધો અને હુંનાં યજ્ઞ તરીકે પટેલ સાહેબ મ્હારા ખાવિંદ બન્યાં.

નૂરમોહમદ મ્હને છેલ્લી સત્તામ કરીને ગયો ત્યાર પછી ખટલા ઉપરથી ઉડી ન શક્યો અને છૂપી બિમારીનાં પરિણામે ગંભિર સ્થિતિમાં આવી પડ્યો અદ્દસાસ મ્હારો એક સમયનો થનાર ભરથારને લાગતો બાઈ ગંભિર સ્થિતિમાં હોવા છતાં હું ત્હની પ્રકૃતિ જોવા માટે પણ જઈ શકતી નહોતી.

નિકાહને આંજો ત્રણ દીવસ થઈ ગયાં એટલે મ્હારે રીવાજ મુજબ પતિને ઘેર જવાનું હતું, સમઘી સ્ત્રીઓએ મ્હને સારા સારા વસ્ત્રવ્યવકારો ધારણ કરાવ્યાં અને પતિનાં ઘેર લઈ જવા માટે ધરનાં ખારણામાંથી બહાર નિકળ્યાં. મ્હને કૈં સમજ પડતી નહોતી. મ્હારું માથું ધગ ધગતા અંગારા પ્રમાણે સળગી રહ્યું હતું મ્હારું દુઃખ ત્હમે સંપુર્ણ રીતે ન પીછાની શકો. મ્હારું દુઃખ જાણવું હોય તો કોઈ વૃદ્ધની પતિને જઈ પૂછી જોજો અને તે દુઃખનું વર્ણન કરે તે સત્ય માની લેજો પરંતુ ખરા પતિવ્રતા સ્ત્રી કદાપી પણ પોતાનું દુઃખ જાહેર તો નહિજ કરે.

જેવા અમો મોહકામાંથી રસ્તો પસાર કરવા લાગ્યાં કે મ્હામેથી “ કલમે શાહસ્ત ” તો નાદ સંભળાયો. અને એક જનાજો અમ્હારી તરફ આવતો જણાયો મ્હને ચક્ર આગ્યાં. મ્હારું હૃદય શંકાશીલ બન્યું. મ્હેં આંતુમાં ચાલતી એક સ્ત્રીને પુછ્યું “ જ્હેન “ કોણ મરી ગયું.”

જવાબ મળ્યો:—“ એ તો પેસો બંડખોર પણ હાલમાં સાંત ગરીબ ગાય જેવા બની બેઠો હતો ત્હે નરમોહમદ !”

“ ઓ...હ...ખુદા શું મ્હારો બાઈ ગયો. ઓ મેમણુ સમાજ આખરે તેં ત્હાજ સ્વભાવ મુજબ એક નિર્દોષતો ભોગ લીધો.”

હું જાકે છું, હું જાકે છું, ત્હાં આવશે કોઈ નહિ;

રે...લાખો દિવાલો બાંધત. ત્હાં કાવશે કોઈ નહિ !

મ્હારી આંખોમાં અધારા આગ્યાં આંતુમાં ચાલતી એક સ્ત્રીમાં ટેકાથી ઉભી રહીને અસ્પષ્ટ સ્વરે પોકારી ઉઠી:—

“ભાઈ...આખરે ત્હું કહેતો હતો કે હું કે સમયમાં ખુદાનાં દર-આરમાં જઈને કૃપા કરીશ. હા... બાઈ ત્હું તો કૃપા કરવાને પહોંચી

ગયો કિન્તુ આ ત્હારી અભાગણી બહેનને દુનિયાના વિશાળ પર ઉપર
એકથી છોડી ગયા

બાઈ, બાઈ! ત્હારા માટે હું કેં પણ કરી શક્તી નથી. હું હવે
પરતર છું; છતાં પણ એટલું તો કહીશ.

લેશો સતાવીને જો હાથ...ગરીબોની!

બની રહેશે સદાં શાથી તહે હાથ...ગરીબોની!

પડશે જ્યહારે અન્ન વસ્ત્રનાં ફાફા!

ત્યહારેજ સંભાળશે હાથ.....ગરીબોની!!

જનાઝો આગળ આવ્યો. વધુ આગળ આગળ આવ્યો!! અને
છેક સમિપ આવ્યો!!

“ઓ બાઈ! કહેજો તે પાત્રે જે નિયાઝને કે મ્હારી નિર્દોષ
બહેને જે મેમણ સમાજને ચણે થયું છે. જગલંત જિવંત બલિદન
તહેનો સ્વિકાર કરજો.”

વરમોહ મહત્તો જનાઝો શાંત કચ્ચસ્તાન બણી રવાના થયો અને
મ્હારો ઇવંત જનાઝો પટેલના કચ્ચસ્તાન તરફ ચાલવા લાગ્યો.

“દિલકે ફેફાલે જલ ઉડે, સીનેકે દાગસે!

કિસ ઘરમે આગ લગ ગઈ ઘરકે ચિરાગસે!!”

(પ્રકરણ ૨ જી)

સમાજનો શિકાર

ભાઈ ! નુરમોહમદનો જનાઓ જલ્દારે કબ્રસ્તાનમાં પહોંચી ગયો ત્યારે ત્યારે હુએ પટેલને ઘેર 'પટલાણી' નાં ઇશ્કામથી સતકરાઈ ચુકી હાલશ એ સંબંધિત છે.

સાત દીવસ સુધી તો રોજ રાતનાં પતિને ઘેર રહેતી. અને દિવસનાં કાકાઝને ત્યાં રહેતી. તેથી કે જાણવા જેવું બનતું નહોતું. પરંતુ આઠમાં દિવસથી પતિરાજ ખરા સ્વરૂપમાં દેખાવ દેવા લાગ્યા અને સાસુજી પણ હવે પોતાનો પોત પ્રકાશવા માંડ્યાં. કિન્તુ મ્હને નહોતી પરવા નહોતી. મ્હારે તો ત્હમનું કામગીજ કરવું અને ત્રણ ટેમ આવું એ સિવાય બીજો ઉદ્દેશ નહોતો. છતાં નવમી રાત્રે સહેજ ચક્રમ્હ કરી ગઈ. આવન એમ હતી કે તેઓ રાતના ખાટલા ઉપર બેઠા બેઠા ઉંઘ વિચારમાં પડી ગયા હતા અને દશેક મિનિટ પછી આસ્તે સ્થીત બાંધ્યા:-

“ખરેખર, હુર ! તું મ્હને મ્હાતી તો નથીજ એ હું સમજી ગયો છું. કેમ ખરું કે નહિં ! સત્ય કહેજો !”

“ના, નહિં ! એવું કંઈજ નથી” હું બોલી ઉઠી પરંતુ તેઓના સુખ ઉપર કશો પરિવતન ન થયો એટલે ફરી મ્હું કહ્યું.

“અમરથો ત્હમને વહેમ છે !”

“અહિં વહેમને સ્થાનજ ક્યા છે તું જુઠું બોલે છે. ત્હને સોમન પ્રવંક કહું છું કે સત્ય કહે !”

આ...હ હું ચુપ ન રહી શકી, મહારા સમસ્ત શરીરમાં અગ્નિ પ્રસરી ગઈ. મહારા મુખ ઉપર ક્રોધની સ્પષ્ટ રેખાઓ દ્રષ્ટી-જોયર થવા લાગી. છતાં પણ દુઃખને સમાવી આસ્તે રહીને મહેં જવામ આપ્યો. “જલ્દારે ત્હમો સોગન આપો છો ત્હારે સત્ય કહું છું કે સમાજ અને ધર્મની નજરે ત્હમો મહારા “દેહુરવામી” છો કિન્તુ “સ્નેહ-સ્વામી” નથી તેમજ ભવિષ્યમાં તે પદપ્રાપ્ત કરી શકો ત્હેમ પણ નથી.” બોલતાં બોલતાં મહારી આંખોમાંથી જલ્લગટિ થવા લાગી અને તેઓના નેત્રો પણ ભીનાં થઈ ગયાં. એક તો સિદ્ધા સત્રિની બચકર શાંતિ ઉપરાંત આ જન્મની વેદના પૂર્ણ શાંતિ એટલે ઘર મહીં જાણે શમશાન જ નજરે પડતું હતું.

“હું બહુઓ આ...હ મહેં ગંભીર બૂલ કરી છે!” ત્હેમનાં અવાજે શાંતિનો ભંગ થયો. મહેં કિયું જાયું “ખરેજ દર! મહેં ત્હારા જીવનનું સત્યાનાશ વાળ્યું છે. એક કૃમળીકળીને પગ તળે કચડી નાખી ત્હેના દુકડે-દુકડાં કરી નાખ્યાં છે. હવે હું સમજ્યો છું, પરંતુ રંગયા પછીનું ડહાપણ શા કામનું.”

ત્હેઓનું કુલનું મરતક તકીઆ ઉપર જઈ પડ્યું અને એક બાળકની જલ્દેમ રડવા લાગ્યા ગમે તેમ તોપણ હું એક સ્ત્રી રહી. સ્ત્રીનું હૃદય પુષ્પ કરતાયે દ્રોમળ હોય છે. હવે મદને અગળ બોલેલા શબ્દો માટે પશ્ચાતાપ થવા લાગ્યો. મહારાથી સહન ન થયું કહીને ત્હેમની પાસે ગઈ.

“શા માટે રડો છો! હું તો સ્હેજ મસ્કરી કરતી હતી. એટલામાં તો ત્હમો રડવા મંડી પડ્યાં” તેઓનું નિરાશાથી છવાયલું મુખ કિયું થયું અને ગંભીર આવાજે બોલ્યાં:—“હા, અવશ્ય એ મસ્કરી હતી પરંતુ

જલતા-જીગરની એ મઝાક હતી, કિન્તુ સળગતા હૃદયની, જા, ખુદા ખાતર! મહેને બગેલાને વંચુ બાળ નહિં. હા, પણ બોલ તું શું ચાહે છે ? આઝાદી, સ્વતંત્રતા ? ”

“એટલે ! ” મહેં સહેજ હાસ્યપૂર્ણ સ્વરે કહ્યું.

“એટલે એમ કેહું ત્હને મહારાથી છૂટી કરવાને ધારું છું. અથવા એક ગરીબ ગાયને કર કસાઈની છરી તળેથી બચાવવા માગું છું સ્વતંત્ર કહું તો છુંડાછેડા કરવાને તૈયાર છું. બોલ ત્હું રાજી છે ના ? ”

ધન્ય છે પ્રેમો !! આખરે ત્હે એક રંક અબગાનું “અસિદ્ધાન” સ્વિકાર્યું. પણ હજી કંઈ કસોટી કરવાની ઈચ્છા હોય એમ સ્પષ્ટ જણાય આવે છે. પણ નહિ એક વખત કદાચ ધર્મને માગે કિંવા કૌમને માગે પ્રાણ પણ અર્પણ કરવો પડે તો પણ પાંચી પાની તો કાપી નહિં કાઢે. ઘણાજ હર્ષ પુર્વક કૌમ અને ધર્મનાં નામ ઉપર હું મહારો પ્રાણ ન્યોમ્લાવર કરી દઢશ.

“બોલ, જલદી કહે હું છૂટા છેડા કરવાને તૈયાર છું ” ફરી ત્હેમનો સ્વર સાંભળાયો મહે ધીરે-ધીરે તેઓ સમજી શકે એવી રીતે કહ્યું. “ભૂતો છો, ખાવિંદ ! હું મુસ્લમાન છું, એટલે મુસ્લિમ સ્ત્રી સાથે ધર્મબંધને બંધાયેલો પતિ પંચી ભલેને તે વૃદ્ધ હોય, આંધળો હોય, લુત્તો હોય કે લંગડો હોય, ગમે તે હોય પરંતુ મુસ્લિમ સ્ત્રી ત્હેને પતિ તરીકેજ માનશે. અહિં યુરોપ કે અમેરીકા નથી કે સાધરણ ઝવડા માટે કોર્ટે ઘઠી છૂટા, છેડા મેળવી લેવાય. અહિં આપણા ધર્મનો સવાલ છે.” મહારી વાત સાંભળીને ત્હેમનાં નેત્રો ઉંચાં થઈ ગયા અને આશ્રય પૂર્ણ દ્રષ્ટિથી મહારા પ્રતિ નિહાળી બોલ્યા. “એ તો ત્હારી કૌમ અને ધર્મ પ્રત્યેની ભક્તિનું પરિણામ છે. પણ હવે હું સમજી ગયો છું એટલે ત્હારા પ્રયત્નો નિષ્ફળ છે.”

તેઓએ સહેજ શ્વાસ લીધો અને પછી બોલ્યા:—“કોઈ વખતે હદ વગર ની ધર્મધેરજી કિંવા હદ ઉપરાંતની કામ-ધેલછાથી ‘કેવું’ માહું પરિણામ આવે છે તેનો જવલત જીવંત દાખલો તું પોતેજ છે. માટે જે બોલે તહે તું તારા ભવિષ્યની આશાઓને ધ્યાનમાં રાખીનેજ બોલજે ?”

“અફસોસ, નાથ ! ત્હમો હવે પણ આ રંક નારીને ઝિંબળી શક્યા નથી. નુસ્મોહમદ સાથેનું સગપણ દુરયું ત્હાર્ય જ વહુરાણી બનવાની દમ્છાને તીલાંજલી આપી દીધી છે. અને નુસ્મોહમદનાં મૃત્યુ સાથેજ મહારી માતા થવાની દમ્છા મૃત્યુ પામી છે અને ત્હમારે ઘેર આવ્યા પછી એ અનેરા કહો કે સુનેરા કહેો. એ સર્વ માગેને મહેં ત્યાગ્યા છે અને ભવિષ્યમાં તહેનો વિચાર કરવા માપે હું પાપ સમજું છું.”

“અફસોસ ત્હારા આવ્યા વિરલ બલિદાનમાં એકજ ખામી છે. સ્વયંમાં માત્ર કાળા દાગની જાહેમ તારૂં બલિદાન દાગપણ દેખાય છે.”

“કંઈ સ્પષ્ટ કહેો ?”

“તું મને દેહ-સ્વામી તરીકે સ્વિકારે છે પરંતુ રોહ-સ્વામી...”

“હમા કરો, નાથ હવેથી અવસ્ય હું તમને પ્રેમ કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ અને પ્રમુ કૃપાએ અવસ્ય તેમાં સફળતા મેળવીશ.”

આ...હ...ઓ, ઉદારતા અને હમાની દેવિ ! અવસ્ય તહે મહા પ્રભુએ સ્વિકાર્યું છે ત્હારૂં જવલંત-જીવંત “બલિદાન”

એજ સ્થિતિમાં બીજા ત્રણ મહિના પસાર થઈ ગયા હવે મ્હને મોરબી ગમતું નહોતું હું વારંવાર તેઓ આગળ કૃયાદ કરતી કે હવે તો મે ચાર મહીના બીજે કપકાક ગાળી આવ્યે તો સાડ તોથી છેવટે

નડી કયું અને સમસ્ત ધરના માણસો સુરત આવી રહ્યાં.

આ...હા...અહિંના રંગ દંગ તો કંઈ નિરાશાજ દ્રષ્ટિએ પડ્યાં. અહિં ભાઈ, ભાઈ, તો નહોતો. પિતા, પુત્ર, તો નહોતો માતા, પુત્રી, ની

નહોતી અરે છેવટ કહેતાંએ વિચાર આવે છે કે પતિ, પતિનો નહોતો પતિ પતિની નહોતી એટલે જન્માતમાં સજ્જડ ફાટ ફુટ પડી ગઈ હતી અને જન્માત એ પક્ષોનાં વિભાગમાં બ્લેચાઇ ગઈ હતી. એક “ચોક્ક બજાર મેમ્બર પક્ષ” અને બીજો “રાણીતલાવ મેમ્બર પક્ષ” એ નામે ઉભય પક્ષો ઓળખાતાં હતાં.

અમ્હો જ્યારે સુરતમાં હરી હામ થયાં ત્યારે ઉભય પક્ષ વાળાઓ અમને પોત પોતાનાં પક્ષમાં લઈ લેવા માટે આકાશ પાતાળ એક કરવા લાગ્યાં એક પક્ષ કહેતો કે “ત્હમારુ સખંધીઓ અમ્હારા પક્ષમાં વિશેષ છે એટલે ત્હમારે ન છૂટકે અમ્હારા પક્ષમાં રહેવું પડશે.” ત્યારે બીજો પક્ષ કહેતો કે “ત્હમારુ મિત્રો અને ત્હમારુ ખેરખાઓ અમ્હારા પક્ષમાં વધારે છે. એટલે ત્હમારે અમ્હારા પક્ષનો માર્ગ અદલુ કર્યા સિવાય બીજો ઉપાય નથી. હવે કપ્પા પક્ષનું માર્ગ અદલુ કરવું ત્હેનાં વિચાર માટે આઠ દિવસખ મુક્ત માગી લીધી હતી.

અમ્હારા પાડોશીઓ ધાર્યા કરતા સારા હતા તેઓ પણ મેમ્બર હતા અને અસલ મોરખીનાજ રહેવારી હતા. એટલે બજારમાં જોઈતી વસ્તુઓની તેઓ બીચારા સગવટ કરી આપતા. તેઓનું પાંચ માણ-સાનું કુટુંબ હતું, વૃદ્ધ પતિ પત્નિ અને એ યુવાન પુત્રીઓ અને એક બાર વરસનો બાળક. બાળકનું નામ નરમોહમદ હતું અને ઉભય પુત્રીઓનું નામ અનુક્રમે મોટીનું નામ-હલીબાઈ અને ન્હાનીનું નામ નરબાઈ હતું ઉભય બાળાઓ ઘણીજ શાંત પ્રકૃતિની અને મલતાવડા સ્વભાવની હોવાથી મ્હારી સાથે એવી રીતે ભળી ગઈ હતી કે મ્હને એક ઘડીભર ગણુ ત્હેમના વિના ચેન પડતું નહોતું. એ સવળું છતાં તેઓના સુંદર મુખાર્ચિક ઉપર કોણુ જાણે શા માટે સદા ગમગિની ઠવાયેલી રહેતી અને ત્હેમની માતા પણ કોઈ અદ્વિત્ય દુઃખથી પીડાતી

હોય ત્હેમ લાગતું હતું અને એમનો પિતા પણ સદા ઉદાસજ નજરે પડતો હતો. અપવાદ રૂપે એમનો બાર વર્ષનો બાળક નુરમોહમદ ગમે તેવા સંજોગો વચ્ચે પણ હસ્તોજ દ્રષ્ટિએ પડતો. અને ત્હેનું મુખ સ્વ. નુરમોહમદને આબાદ મળતું આવતું હતું. અને લક્ષણો પણ કે એવાજ દ્રષ્ટિએ પડતા હતા કે ભવિષ્યમાં એ કે નવા જુની કરે એ સંભવિત છે..

હું ધણીવાર ઉભય જ્ઞેનોને શો દુઃખ છે ત્હે કહેવા માટે સમજાવતી પરંતુ તેઓ આજે નહિં હવે કાલે, હવે સાંજે, સુવારે એવી રીતે દરરોજ જ્ઞાના કરીને છટકા જવાનાં જ્ઞાનાં આદારી ખેતીઓ પરંતુ એક દિવસ ચાંદનીરાત પુરઃજ્ઞેશમાં ખીલી હતી અને સંજોગાવસ અગાસીમાં હું, દલીમા, નુરબાઈ અને નુરમોહમદ એ ચારે જણા એકલાજ હતા. એટલે આસ્તે રહીને વાત છેડી અને ધણી આનાકાની પછી હલીમાએ નીચે પ્રમાણે પોતાની કંઠણા રસથી ભરપુર કથા કહી સંભળાવી.

x

x

x

x

હું વધારે ન સંભળાવતા કુંડમાંજ મ્હારી કર્મ કથા કહી સંભળાવીશ. જ્ઞહારે મ્હાડું સગપણ થયું. ત્હારે હું સાડું નરસું સમજવાને શક્તિમાન નહોતી પરંતુ ત્હેમ પછીથી હું સધળું સમજી શકી હતી કે મ્હાડું સગપણ ફક્તાણા સ્થળે થયું છે અને ભવિષ્યમાં હું ત્હેમની પત્નિ થવાની છું.

જ્ઞહમ-જ્ઞહમ સમય વ્યતિત થતું ગયું ત્હેમ-ત્હેમ સામાવાળાઓ ની સાથે નહીવી-નહીવી બાબતોમાં તકરારો થવા લાગી અને સાધારણ બાબતો ગંભિર સ્વરૂપ પકડવા લાગી છેવટ એવા સમય આવી પહોંચ્યો કે સગપણ આજ કાલમાં ટુટી જશે. પરંતુ એ ત્રણ સારા માણસો વચ્ચે પડવાથી જવાલા મૂખી કૈંક શાંત પાડી અને પછી એમજ વર્ષો

વધી ગયાં. છેવટે એજ મહોંકાણમાં હું પરણીને પતિને ઘેર ગઈ પરંતુ આગળા કંકાશને કારણે મ્હારી ગમે તેટલી મહેનત છતાં અમ્હારું દિલ ન મળ્યું ત્હે નજ મળ્યું. સસરાજી ઘણાંજ શાંત પ્રકૃતિના અને અતિ મયાળું હતા. કિન્તુ સાસુજી તો સાક્ષાત એક ડાકણ નાજ અવતાર હતા.

મેમણામાં વિશેષ કરી કેટલાક અપવાદો આંદ કરતાં એવી માયન્તા છે કે “ઐરી એટલે ગુલામડી” ઘરમાં ઐરી આવે તો પતિરાજ સાંત્રીવતી સ્હેજ હલકી કરે અને કદાચ ભાગ્ય જોગે પતિ માયાળુ સ્વભાવના હોય તો મુઠ્ઠકે અદમની ટીકીટાં લેઈ મુઠ્ઠેલી પણ દુનિયા રૂપી પ્લેઝ ફાર્મ ઉપર રખડીપટલી ડાકરીઓ તે માયળુ સ્વભાવનાં પતિને “ચુપ, તું તો બાયલો છે બાયલો, અરરર બાઈ, ઐરીને મારતાં એ બીરું છે. ગરીબ બીચારો મળે નરી એક ગાય.” કહીને ઉસ્કેરી મુકે છે. પરિણામે પતિ પોના પિતાના ઘેર રીસાઈને ચાલી જાય છે અને ત્હેતો વરધોટો કોઈ ચઢે છતાં પણ પેલી ડોરીઓ શાંત બેસતી નથી આ પક્ષને ઉંધું ચતુ સમજતી પછી પેલા પક્ષ ને કૈં તું કૈં સમજતી પોતાના ઘડપણનું સાથેક કરે. અફસોસ મેમણુ સમાજ શું તું આટલા માટેજ સરજાયો છે.?

બસ મ્હોં ઉપર કશું ત્હેમ હુપે એવાજ સંકટોમાં સપડાઈ અને મ્હારા માયાળુ પતિ કુર બની અહીંનિશ મ્હને મારવા લાગ્યા અને જે દિવસે હું રાંધતી તે દિવસે ઘેરમાં અવસ્ય તકરાર ચતી. આજે તો મીઠું ઓઠ્ઠું છે, અને આજે તો મરચાં વધારે છે અને આજે તો સ્વાદજ નથી. છતાં પણ હું સહન કરી લેતી પરંતુ તે પછી બે બનાવ એવા બન્યા કે તેનું વર્ણન કરતાં તો હૃદય કપે છે પ્રથમ પહેલો બનાવ કહી સંભળાવું છું.

એક દિવસે અચાનક તેઓની તખીયત અગડી ગઈ, બે ત્રણ

હાલનીઓ થતાં સમેતજ તાવ ચઢી આવ્યો તે એટલે સુધી કે તેઓ બેશુદ્ધ થઈ ગયાં. એ જોતાંજ સાસુજનો મીઠાજ હાથથી ગયો અને મહેને ગાળો આપવા લાગ્યાં. “આ વાલામુઠએ મ્હારા દિકરાને કંઈ કરી દીધું છે ! અરે રાં...મ્હારા દિકરાને બદલે ત્હારો ભાઈ મરે, કાં ત્હારી બહેન કબ્રસ્તાનને પહોંચી જાય અને ખુદા કરેને...વાલામુઠ તુંએ કબ્રસ્તાન ભેગી થઈ જાય.”

એટલામાં તેમની પાડોશણે ખુમ મારી. આ પાડોશણ પણ એમનાં માથે પગડે તહેવી હતી.

“ શું થયું માડી ? શા માટે ખુમો મારો છો ? ”

અરે...રે હું શું મારી કમતી કયા કહું બહેન જલ્દારથી આ ખુમપગી ઘરમાં આવી છે ત્હારથી અમને તો પાણી પીવાનોપે ચેન નથી અરે...રે આઈ મ્હારો દિકરો રકવારે હાલો ત્હારે તો કંઈએ નહોતું પરંતુ મ્હા પીધા પછી બેહોશ પડ્યો છે એ રાં...એ મ્હામાં કેઈ કામણ કંઈ લાગે છે. હવે કોની પાસેથી તાવીઝ લાવું એજ વિચારમાં છું.

“ ખરું છે બાઈ ! ” તે ડોકરીએ આગળ ચલાવ્યું “ જુઓતી માડી મ્હારી મારીનાં દીકરાને જન્મ ક્યાં હતા પરંતુ આપણા મહેલમાં રહેતા દીનમોહમદે તાવિઝા કરી અપ્યાથી છોકરો બચી ગયો હતા...અરરરર...લોકો સત્ય કહે છે કે કળીયુગ છે. ” સાસુજ દીનમોહમદનું નામ સાંભળી હર્ષ પામી બોલ્યાં:-ત્હારે હું નવરી થાય તો મહેને બોલાવજો આપણે તાવીઝ લઈ આવીશું. ”

“ વાહ ! હું હમણાજ આવું છું, ” કહીને પારકાઘરમાં હોળી સળગાવનારી ડોકરીએ જાળી બંધ કરી દીધી.

હું તો પ્રભુને પ્રાર્થી રહી હતી કે-“ખુદા પાક હવે મારી લાજ ત્હારે લાથ છે. આ શાયતાનનો શાથી દીનમોહમદ મોહલમાંજ રહેતો

હેવાથી સવળું જાણે છે કે કોને કોનાથી નથી બનતું અને ફલાણાના ઘરમાં મા-દિદરી વચ્ચે તકરાર છે અને ફલાણાના ઘરમાં સીસુ-વડુ વચ્ચે અણબનાવ છે અને ફલાણાના ઘરમાં પિતા પુત્ર વચ્ચે ઝેર-વેર છે! એટલે એ તાવિઝ લેવા જનારને એવી રીતે પોનાની વાક-ગળમાં ફસાવી દે છે કે સામાંવાજો તો જાણે કે આતો કોઈ વધી અદાલ છે. પરંતુ એ પરવરદિગાર એ ગમે તદેવો છે તદારા આગળ લાચાર છે. માટે માલિક તદુ સત્પતો પક્ષકાર છે એટલે મ્હારી લાજ રાખી લેજો!”

હવે તો આવી રીતે હાથવોચ આણતી હતી એટલામાં તો તેઓના તાવ ઉતરી ગયો. બેહોશી દુર થઈ ગઈ અને તેઓ ઉડી બેઠા થયા. તદેમના પાસે ખાટલા ઉપર બેસીને પાડોશણને કહેલી સર્વ લકીકત કહી એટલામાં તો પેલી પાડોશણ પણ તાવિઝ અપાવી દેવા માટે આવી પહોંચી તેણે તેમને ખાટલા ઉપર બેઠેલા જોઈને બોલી:—“કેમ, બાઈ! તદમો કહેતા હતા ને કે છોકરો બેસી જશે.”

હવે સાસુજીનું પૂરાણ ચાલ્યું “હા, બાઈ તદે અત્યાર સુધી તો જીવ વગરનો પડ્યો હતો પરંતુ મહેં તદને વાત કહી અને તદે તાવીઝ માટે દીનમોહમદનું નામ લીધું એટલે એ રાં...જાણે કે લમણાજ મ્હારા પોકળ ખુશી જશે એટલે એ ખાટલાની આસપાસ ફરવા લાગી અને હાલસેચુકે સંઘણીમાં ગઈ એટલામાં તો કોણ જાણે એ જીવ પર પડે એ શું કર્યું કે છોકરો ઉડીને બેઠો થયો.”

ઓહ.....પ્રભો!! કેટલું અસત્ય !!! જાહુ અને કામણ કઈ બલાનું નામ છે એ હું જાણતી નથી તો પછી કરતાં તોં કદાંથી આવડે-મ્હારી સાસુની વાત સાંભળીને પાડોશણની છાતી ડોહ ગઈ કુલાઈ ગઈ અને ગર્વ લેતી બોલી. “બહેન એ સર્વ દીન મોહમદનાં પ્રતાપ છે. એના નામમાં એવો ચમત્કાર છે કે જાહુ અને કામણ દુર ભાગે છે એટલે કરનાર

એના નામથી ગભરાઇ જઈ પાશુ ઉતારી લ્યે છે.” સાસુજી વચ્ચે બોલ્યાં “હા, હા બાઈ ખરી વાત છે” અને ફરી પાડોશજીની દ્રેન ચાલી.

“એ તો સાચું છે કે દીનમોહનદ છે નહિ તો રોજ એકાદ જાણુ આપણા મોહનલામાં જાડુથી મરી જાય. અલ્લાહ! એ બિચારા પરમાથી ને જીવતો રાખે હવે હું જાઉં છું. હા, પણ માફ માનો તો એક પાંચ રૂપીઆ દીનમોહનદને મોકલાવી દેજો, અને કહેજો કે ત્હમારું નામ પડતાંજ જાડુ “ભુભુત” કરતો નાશી ગયો છે.”

એટલું કે દીને એ પરમાથી બહેન કોઈ બીજાનું સત્યાનાશ વાગવા માટે વિદાય થઈ ગયાં. હવે મ્હારી કમળતી આવી કોઢે બરાયલા પતિરાજ હાથમાં લાકડી લઈને બોરડી ઉપરથી બોર ઉતારે ત્હેવી રીતે મ્હને મારવા લાગ્યા ત્હે એટલે સુધી કે શરીરનાં સમસ્ત વિભાગોમાંથી રક્ત ની ધારા જ્હેવા લાગી આ હું અચેન થઈને ઘરણી ઉપર ઢળી પડી ત્યાં સુધી તેઓની લાકડી ચાલુ રહી.

બેર હવે એ વાન ને જવા દો હવે બીજો બનાવ કહી સંભળાવું. અચાનક એક દિવસે દીન મોહનદને ઘરમાં જોયો. સાસુજી જાણતા કે હુનો રાંધાધણીમાં છું. પરંતુ કંઈ કામસર હું બહાર નીકળી ત્હારે એક અજામ બનાવ નગરે પડ્યો. મ્હારે પહેરવાનો સોનાનો હાર સાસુજીએ દીન મોહનદના હસ્તમાં મુક્યો. અને બોલ્યાં “કામ ફતેહ થયા પછી બીજું ધનિામ આપીશ તે જુદું” એ દ્રવ્ય નિહાળીને હું પાંચી રાંધણીમાં ચાલી ગઈ અને મ્હારા કામે વળગવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી પરંતુ ઉપકું દસ્ય મ્હારી દૃષ્ટિ સમક્ષથી ખસતું નહોતું અને એ વાન પતિને કહેવી કે નહીં ? એ વિચારનું તુમુલ્લ યુદ્ધ ચાલતું હતું. હું નકાં કશું તે પહેલાં તો તેઓ બહારથી ઘેર આવી પહોંચ્યા અને જમવાનું તૈયાર હોવાથી જમવા બેસી ગયાં. જમી રહ્યા તેઓ સાસુજી પાસેથી

કંઈ પૈસા માગ્યા એટલે સાસુજી પેટી ખેલતાંજ “વોય, મારે! હાય હાય, રે...આમાંથી હાર ક્યા ગયો કોઈએ ચોરી કરી છે. હા...હા... એ રાં...વાલામુઠાએજ ચોરી કરી છે. હજુ કાલેજ કહેતી હતી કે મહારી ખુદેનને આ હાર જલ્દી ગમે છે,” તેઓ ઉઠ્યાં પેટીમાં તપાસ કરવા લાગ્યાં. ખીજી પેટીઓ ખોલીને નિહાળવા લાગ્યા કિન્તુ હાર હોય તો મળે ને. પ્રથમ તો મળે થયું કે હાવ સત્ય હકીકત નિવેદન કરી દઉં પરંતુ પડી એમ થયું કે મહાર કોઈ માને તેમ નથી. હું હજાર કદીશ પણ એ લોકો કદાપી માનશે નહીં એટલે ચુપચાપ સંધણીમાં ખેડી ખેડી તળવા માટે કદાઈમાં તેલ ગરમ કરી રહી હતી એટલામાં તેઓ અંદર આવ્યા અને કોઈપણે અવાજે ગળું ઉઠ્યાં.—“ખોલ હાર ક્યાં છે?”

હું ચુપજ રહી “ખોલ કેમ ખેલતી નથી સાતી ચાર.....” સમાવીને ખોલજો હું ચાર ખોર કે નથી” હું વચ્ચે જ ખોલી ઉઠી

“એમકે !! એક તો ચોરી અને ઉપરથી શિરજેરી જલ્દી કહે હાર ક્યાં છે. નહિં તો મારી મારીને ખાટલે નાખી દેશ.” તેઓ કોઈથી કંપવા લાગ્યા હવે હું ખીંધી અને આંતે રડીને કહ્યું:—

“હાર ક્યા ગયો એ હું જાણું છું....!”

“તો ભોંકી મરને નકટ !”

“પણ...!”

“અરે, ત્હારું સત્યાનાશ જય ખોલે છે કે લાકડી લડે?”

“પણ એમાં ત્હમારી માતાની ઈજ્જત સમાએતી છે?”

“કેમ રાં...કાટી કે?” કરતાં સાસુજી સંધણીમાં ધસી આવ્યાં અને ખોલ્યાં “રાં...કુબારજી ખોલી મરને હાર ક્યા તારા ખાપને આપે છે નહિં તો હમણાંજ હું પોલીસને ખોલાડું છું.”

“સાસુજી બાળકને ટરાવે ત્હેમ મ્હને ડાટી આપવા લાગ્યાં. “પણ મ્હે હાર લીધો હોય તો કહું ને?”

“ત્હે નથી લીધો?”

“ના!!”

સાસુજીની નજર તેલની કદાઈ ઉપર પડી, તેઓના નેત્રા હર્ષથી ચમકવા લાગ્યાં. પોતાનાના દિકરાને ઈશારો કરી મ્હારા તરફ જોઈને બોલ્યાં.

ત્હે હાર નથી લીધો?”

“ના!!”

“નાજ ત્હારે આ તપેલાના તેલમાં લાથ નાખ. હમણાં ત્હારી સચ્ચાઈની ખાતરી થઈ જશે.”

“તેલમાં હું લાથ શા માટે નાંખુ હારનો ત્હમે પેલા દીનમોહનને આપ્યો છે એટલે ન્હાક હું શાને બની મરું.”

“લાય...લાય...કોઈ આવોરે આતો મ્હારે ઘરડે ઘડપણ મ્હારા ઘોળામાં ધુળ નાંખે છે.” અને પછી પોતાના છોકરા પ્રત્યે ફરીને બોલ્યાં.

“લાનન છે ત્હને અને ત્હારા કુળને ત્હું આટલો મોટો ગંધેડા જેટલો થઈને જોઈ રહે છે. બાચલા શરમાતો નથી.”

હવે ત્હેમનો મીઠાન જાયો તેમણે અતી જોર પુવંક લાકડાના બે ફટકા મારી પીડ ઉપર લગાવ્યા હું ચુપ બોલી રહી.

“બોલ ત્હે હાર લીધો છે કે નહિ.”

“ના! ના!! મ્હે નથી લીધો!!!”

ત્હારે નાખ તેલમાં લાથ હવે સાસુજી કાઢ્યાં અને આગળ આવી બોલી હોડ્યાં “ચાક નાખ ચલાવ જવ્વટી.”

અફસોસ મદને કહેતાંયે વિચાર આવે છે કે સાંભળનાર કદાચ એમ માને કે હું બોટું બોલી રહી છું, પરંતુ હું સોગન ખાઈને કહું છું કે તે ડાકણે મારો હસ્ત પકડીને લેનો પંજે તપેલ તેજની કદાચમાં નાખી દીધો તેથી મારો પંજે જતો ગયો, અને હું મુર્ખવશ થઈ ગઈ. તે પછી બીજો દીવસે મારા પિતાજી મને આવીને પોતાને ઘેર લઈ આવ્યાં છે તેથી હવે સુધી હું અહીંજ છું. જુઓ મહેન આ મારા હાથનો પંજે જોડો છે જે હવે સંપૂર્ણ સુધર્યો નથી.

+ + + +

મેં હાંસીમાં લઈ જોડો. ખરેખર પંજે સળગી જાયો હતો અને તેના ઉપરના ઉપની આવેશો ફોડાઓ લઈ રૂઝાનાં હાથથી તેમાંથી વધારેતી ચમડીના ટુકડાઓ કેટલેક સ્થળેથી તુટી ગયાં હતા અને કેટલેક સ્થળે બાકી હતી.

શું, મેમણેમાં સ્ત્રીઓ માટે જોડણાના કરતાંયે વિશેષ સજા કાયમ કરવામાં આવે છે? શું મેમણે તે ત્યાં પુત્રી જન્મે માત પિતાને ત્યાં સુખી રહે અને પરણ્યા પછી ગુલામ કરતાંયે નયતર સ્થિતિમાં પતિ ગ્રહ રહે જતાં પણ હુનકારીઓ સદન કર્યા કરે? મહારા ધાર્મી પ્રમાણે એનાથી તો કાંઈ બીજી ગુલામી સારી કે કાંઈ દીવસે અંડ ઉદારેજ નહિ.

હવે વરખાહની વારી આવી અને હવે તે પોતાની હકીકત કહેવા લાગી.

+ + + +

જો કે મહારી માતૃભુમિ તો કશ્યાવાડ છે પરંતુ અમે સુરતમાં ઘણાં વર્ષોથી નિવાસ કરી રહ્યાં છીએ એટલે ઘણું ભાગે અમારામાં ગુજરાતની ગંધ આવે એ સ્વાભાવિક છે.

મને હલીમા જેવો કે દુઃખ પડ્યો નથી હું માત્ર કેવા સંજોગમાં પરણી અને મેમણ-સમાજનો શિકાર થઈ એજ નિવેદન કરીશ.

મદારા પિતા જમ્હારે મહેને પરણાવવાની તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા ત્યારે અહિંના પંચમાં કે સાધારણ બનાવ માટે ફાટફુટ પડી ગઈ. અને પરિણામે એ તડાં પડી જવાની તૈયારીઓ થવા લાગી. અને નસિએ કહો કે કમનસિએ કહો ! નકકી કરેલી તારીએ હું પરણી ચુકી અને સ્હવારમાંજ એ પક્ષો પડી ગયા અને તહેમાં અમો એક પક્ષમાં કે જેમાં અમદારા સંબંધીઓ વિશેષ હતા તહેમાં રહિ ગયાં. અને મદારા પતિનું ઘર એમની સગવડ પ્રમાણે ખીજ પક્ષમાં રહિ ગયું. અને એ તકરારને કારણે તહેમને ત્યાં ને દિવસેજ પેલા વલીમાના ખાણાની દેગો જહેમને તહેમ પડી રહિ. અને છવટે રાત્ર તેઓના પક્ષવાળાઓ આવીને ખાઈ ગયા અને અમદારા પક્ષમાંથી કોઈપણ ખાવા માટે ગયો નહિં.

તકરાર તો જમાતની થઈ, કિન્તુ વચ્ચે મહાઈ સત્યાનાથ નીકળ્યું, પાડા, પાડાની લડાઈમાં જાડનું ખો નીકળી ગયું કિંવા, હું તરતનાજ પરણેલા પતિનું મુખ જોયા વગરજ પિતાને ઘેર પડી રહિ. આહ.... મેમણ જમાતને એક કુમળી કળીની દયા આવી નહિં હોય !!

તહે પછી મહિને વડોદરામાં મેમણ કોનકરન્સ ભરાણી, ત્યારે મહેને કંઈ આશાના આછા, આછા, ફિરણો દેખાવા લાગ્યા કે હવે કે સમજીતી થઈ જશે. કિન્તુ ત્યાં પણ મેમણોએ પોતાની ઇજ્જતનું લિલામ ક્યું. પટેલોએ પોતાનીજ કારકીર્દીના અણગા ટુંક્યા. કોઈ પટેલ કહેતો કે મહેં મેમણોની આટલી સેવા કરી છે. અને કોઈ કહેતો કે મહાઈ જીવન માત્ર મેમણ કોમ માટેજ છે. અને એક પટેલ સાહેબ તો ઉભા થઈ બોલી ઉઠ્યા કે:-

“ મેમણ કોમ માટે હું “ સાહેબે મગદુર છું.”

પરંતુ અફસોસ તેઓ સાહેબે મગદુર તો શું; પરંતુ સાહેબે મગદુરનો સંપૂર્ણ અર્થ પણ જાણતા નહોતા છતાં પણ જાણે મેમલુ કૌમ એમના પ્રયત્નોથી ટકી રહિ હતી તેવી રીતે સભાનું પ્લેટફોર્મ ગળતી નાંખ્યું હતું. નસીબ યોગે પ્લેટફોર્મ વડોદરા મેમલુ જમાતને ખર્ચે તૈયાર થયેલું હોવાથીજ દુટ્ટયું કે ભાંગ્યું નહિં. અને બાકતી હોત તો ક્યારનો એ મશાણ કાઢે પહોંચી ગયો હોત. ખેર એમાં આપણે શું ? કરશે તે ભરશે. જે પટેલોજ આજે અભિમાની નહોત, જે પટેલોજ મેમલુ કોમનું ભડું ઇચ્છનાર હોત, અગર મેમલુ કૌમના પટેલોને “સાહેબે મગદુર” થવાની રાક્ષસી ધિમારી લાગુ પડી નહોત, તો શું આમ અધ્યક્ષતામાં પડી હોત ? કદિજ નહિં. જે એવું કૈંજ નહોત તો મેમલુ કોમ આજે ઉચ્ચ શિખર ઉપર ધીરાજમાન હોત, પરંતુ જ્યાં સાહેબે મગદુર બનવાની ઘેલછા ધરાવનાર વ્યક્તિઓની મેમલુ કોમનો સુકાની તરીકે સ્થાપના હોય ત્યાં એવી આશા રાખવી વ્યર્થ છે.

કોનકરન્સમાં ઘણા દરાવો મંજુર થયા. અમુક આટલાજ કપડાં અને આટલીજ જાણસો આપવી, પરંતુ એ દરાવો લાવનાર વડોદરાના પટેલોએજ પોતાના પુત્ર, પુત્રિઓને પરણાવતી વખતે ભંગ કરીને એકથી બમણા ધરેણાની આપ લે કરી હતી. અને એમના આવા શરમ ભરેલા કૃત્યથી કેટલાક ગરિબોની ગરદનો ઉપર રોજસં છરી ફરી ગઇ હતી. જનરલ જમાત વિસર્જન થઇ ગઇ, સાથે મ્હારી આશાનો સુર્ય પણ અસ્ત થઇ ગયો. ત્યાંયે ઘણી સમજવટ છતાં છુટા પટેલા તડા ન મળ્યાં તે નજ મળ્યાં.

તે પછી અહિં કેટલાક સુભેચ્છકોના પ્રયત્ને એક મેમલુ જમાતની સભા મળી અને ઘણા વાટાઘાટ પછી અમુક શરતોએ ઉભય તડાએ એક થવાનું વચન આપ્યું. ખુશાલીમાં કેટલાકોએ રૂપીઆ ત્રીશથી

ચાલીસની મીઠાઈ મંગવી. સભાજનો આઈ, પી પેટ ઉપર હસ્ત ફેરવતા ધર ભેળા થયા અને ત્રીજે દિવસે અગ્યારમી શરીર હતી તે દિવસ મળી જવાનો વાચદો હતો.

ત્રીજે દિવસ થયો, અગ્યારમી શરીર આવી, મહારા હૃદયના તારો ઝણઝણવા લાગ્યા કે હવે તો પતિની સેવા કરી જીવન સાર્યક કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. પરંતુ અફસોસ ! અગ્યારમી શરીરને દિવસે ઉભય પક્ષવાળાઓની જુદી જુદી અગ્યાર ! ના ! ના ! આજુ તકરાર તો કાયમજ રહિ; છેવટે એકરાખી ન થઈ તે નજર આવે.

તે દિવસથી અને આજની ઘડી સુધી ઉભય પંચો અલગજ રહ્યાં છે. ત્હેના પરિણામે હું છને પતેએ એક વિધવાની પેઠે ઘરમાં બેઠી. બોલો બહેન ત્યારે શું હું “મેમણુ સમાજનો શિકાર” નથી થઈ પડી?

x

x

x

x

નરબાઈની વાત પુણું થઈ ખરેખર આ ઉભય હમનરીય બહેનોની ક્રમ કથા સાંભળીને કોઈ પત્થર હૃદયનો મનુષ્ય હોય ત્હે પણ પીગળી જાય અને મેમણુ જોમની જલસત ઉપર માત્ર છેવટે બેઠ અશ્રુભિંદુ તો અવસ્ય કાઢેજ.

અમો ત્રણ સ્ત્રીઓ રડી રડી હતી પરંતુ સાથે નિર્દોષ બાળક વડે પણ દુઃસા આઈને રડી રહ્યા હતા. અને ઘડી ઘડી લાચની મુઠ્ઠાએ વાળીને અધર હવામાં ઉગામી રહ્યા હતા, તેથી મહાદેવ રડવું હસવામાં ફેરવાઈ ગયું. મહેં નુકને બાળામાં લીધો અને કહ્યું:—

“ બેગા ! આ શું કરે છે ? ”

“ કોમથી લટી રહ્યા છું ! ” તે નિર્દોષ બાળકે કહ્યું.

“ શા માટે ? ” મહેં જાણી જોઈને કહ્યું. તેથી નરમોહમોહ ઉશકેરાઈ ગયા. અને મહારા બાળામાંથી ઉમો થઈ બોલવા લાગ્યા:—

“ શા માટે ? હર ખેન ! મ્હારી ઉભય ખહેનોની જીંદગીનું સત્યાનાશ વાળી નાંખનારાઓને હું શું ચુપચાપ જોઈ રહું ? કદીજ નહિ. આનો તો હું વ્યાજ સાથે અદલો લઈશ. ”

“ વાર ભાઈ ! મોટો થાય ત્યારે લેજો ! ”

“ હર ખેન ! ત્હમો મ્હારી વાતો સાંભળીને હસો છો, પરંતુ હું સત્ય કહું છું, અને ફરીવાર ત્હમારા દેખતા અને સાંભળતાં સોગન પૂર્વક કહું છું, કે જો હું અદલો ન લઉં તો.....

આકાશમાં વિજળીવેગે વાદળાંઓ ભરાઈ ગયાં. ચારે દશે દિશા-ઓમાં અંધકાર છવાઈ ગયો. વિદ્યુતના ચમકારાઓથી આંખો અંજઈ જવા લાગી અને દ્રષ્ટિ ન દોડે તે પ્રથમ તો મુશળધાર વૃષ્ટિ થવા લાગી.

હું નરમોહંમતે ખોળામાં લઇને બેઠી. લક્ષીમા અને નરખાઈ પણ બેઠી અને અમો ચારે ઘરમાં ચાલ્યા ગયાં. જતાં, જતાં, નરમોહંમદના અંડખોર સ્વભાવને ચેતન ન પડ્યું તે અતી લપે પુર્વક ખોલી ઉઠ્યો:

“ જો, જો, ખેન હર ! મ્હારી ખહેનોની વાત સાંભળીને આકાશ પણ રડી રહ્યા છે. પરંતુ એકે અભાગી મેમરુ પોતાની આંખોમાંથી અશ્રધારા વરસાવતો નથી ! ! ! ”

મોતીના દાગીના પરોવી આપનાર

વૃંદાવનદાસ નારણદાસ

ભાગાતળાવ-સુરત.

અંગ્રેજી ગુજરાતી, ઉર્દુ વર્તમાન પત્રો, ડેક્કી, અઠવાડિકો, અને માસિકો વગેરે ઘેર બેઠા પડેલો તમારો કરવામાં આવે છે.

(પ્રકરણ ૩ જી)

સમાજની સંધ્યા

બીજો દિવસે સરવારે નાસ્તાથી પરવારી હું, નુર, હલીમા અને નુરબાઈ વાતોનાં વમણમાં ગુંથાયાં હતાં. એટલામાં અમ્હારાથી ચાર છ ઘર દુર રહેતી એક ડોશી નુર પાસે કાગળ વંચાવવા આવી. પ્રથમ તો નુરએ સહેજ આનાકાની કરી, કિન્તુ જય્હારે રોકડો એક પૈસા મળવાની કમુલાત થઈ ત્યારે તહેણે પત્ર હાથમાં લીધું. કબ્હર ખોલતાં તહેમાંથી દશ ટુલીસકેપ સરી પડ્યાં એટલે નુરે પાછી અનધિગ્ધા દર્શાવી કે, “ આતો કે પત્ર છે કે વર્તમાનપત્રમાં મોકવવાનો લેખ છે ? ” ફરી એક પૈસાને બદલે બે પૈસાની કમુલાત મળી ત્યારે તહેણે પત્ર વાંચન શરૂ કર્યું.

મુબાઈ તા૦ - -૨૭

માતાતુલ્ય માશીજી !

આજ કાલ કરતાં એક મહિનાથી તહમને પત્ર, લખવાનો વિચાર હતો. કિન્તુ હૃદય હામ બીડતું નહોતું કારણ તહમારી વૃધ્ધાવસ્થામાં મહારી દુઃખી જીંદગીનો ફરજી અહેવાલ લખી તહમને દુઃખી કરવાની મહારી ઈચ્છા નહોતી. પરંતુ આજે હવે તહમને આ પત્ર, મળતાં પહેલાં હું મહારી સંસાર-યાત્રા પૂર્ણ કરી ગયો હોમશ, એટલે નચિંત દિલે સઘળું લખી દઉં છું.

મોરખીમાં પિતાજીના ગુજરી જવા પછી મહારું સગપણ થયું. અને તહેણેજ છેવટે મ્હને સોનાપુરનો સરળ અને સુગમતા ભર્યો માગે

બતાવ્યો, કિન્તુ ત્હેમા જોવા જતા વિશેષ પ્રમાણમાં આપણા સમાજની ભૂલ છે.

જયદારે મ્હારા સસરા મોરખીથી મુંબઈ રહેવાને ગયા ત્યારે કહેતા ગયા હતા કે છ મહિના પછી લગ્ન કરી આપીશ. અને ત્હેમના કહેવા પ્રમાણે છ મહિના પછી મ્હારી માતાએ, લગ્ન માટે પત્ર લખાવ્યો. ત્હેનો જવાબ નીચે પ્રમાણે પાંચમે દિવસે આવ્યો જે ત્હમ્હારી જાણ માટે ત્હેની નકલ નીચે આપું છું.

મુંબઈ તા૦ - -૨૭

મોરખી મધે.....

ત્હમ્હારામા શક્તિ હોય તો મુંબઈના રિતરિવાજ પ્રમાણે લગ્ન કરી જવ. ઓછામાં ઓછા સોલ હજાર રૂપીઆનો ખરચ થશે. હાલ એજ. જવાબ તરત લખજો, કદાચ જવાબ નહિ આવે તો પછી અમ્હે અમ્હારી મરજીના મુખત્યાર છીએ.

લી૦.....ના સલામ.

કાગળ વાંચીને હાંજ ગગડી ગયાં. મ્હારા સસરા મોરખીથી ગયા ત્યારે સાધારણ સ્થિતિમાં હતા. પરંતુ માત્ર છજ મહિનામાં “શાહુકાર”ની પૂછડી (પદવી) લગાવી ખેડા હતા. “ખુદા ગંજને નાખુન આપે તો ખુજલી-ખુજલી ને મરી જાય.” તેજ પ્રમાણે તેઓ પણ ગરીબમાંથી શાહુકાર બન્યા એટલે જાણે ગરીબોના દુશ્મન બન્યા. મ્હારી માતાએ તે પત્રના જવાબમાં નીચે પ્રમાણેનો પત્ર રવાના કર્યો.

મોરખી તા૦ - -૨૭

સોલ હજાર તો નહિ કિન્તુ આપણી જમાત અને વડોદરામાં **લરાયલી જનરલ જમાતના** ધારા પ્રમાણે વસ્ત્રાલંકારો આપીશું અને બાકી બીજું ખરચ અમ્હારી મુન્સરી ઉપર રહેશે. તેમજ થએલા

સગપણને ત્હમે તોડી શકતા નથી, કારણ આપણી પ્રાચિન રૂઢી પ્રમાણે આપી દીધેલી પુત્રી કદાપી પાછી લેવાતી નથી.....હાલ એજ, અને.....ત્હમે વિચારજો.....

હીં.....ના સલામ.

આઠ દિવસ ધંધી મુંઝધંધી જવાજમ ફરી વળ્યો, તે સ્ટેજ આપણી જમાતને મનન કરવા યોગ્ય હોવાથી અક્ષરે અક્ષર અહિં આપુ છું.

મુંઝધંધી તા૦ - -૨૭

ત્હમારો પત્ર મળ્યો, વાંચી લકડાકત જાણી છે. ત્હેના જવાજમમાં લખવાનું કે:-

(૧) ત્હમો વડોદરામાં ભરાયતી મેમણ જનરલ જમાતમાં પસાર થએલા ધારા પ્રમાણે વસ્ત્રાલંકારો આપવાનું કહે છે. પરંતુ ત્હમો સ્ટેજ ગફલતની નિદ્રામાં હોય ત્હેમજ લાગે છે. જુઓ ત્હે ધારા પસાર કરનારા પટેલો અને પોતાના મુખથી “ સાહેબે મગદુર ” કહેવડાવનારાઓનાં પુત્રો અને પુત્રિઓના લગ્ન થયા હતા ત્હારે સઘળી ડાઘ વસ્તુઓની આપ લે કરી હતી. હીરાની અંગડી જોડ (૨) બે, હીરાના કાંઠા જોડ (૨) બે, એવીજ રીતે ધારામાં હીરાની કોઈ વસ્તુ ન હોવા છતાં એક નહિં પણ બે-બેની આપ લે કરી હતી. એટલું છતાં મ્હને આશ્ચર્ય થાય છે કે ત્હમો “ ધારા પ્રમાણે ” લખવાની ખોટી દિમ્મત કરો છો. !!!

(૨) ખરચની મુન્સરી આવત એટલુંજ કહેવું ખસ થશે કે મ્હારી ઈઝમત પ્રમાણે ત્હમારે ખરચ તો કરવુંજ પડશે. નહિં તો લોકો કહેશે કે મ્હેં એક ગરીબ બિખારીને મ્હારી છોકરી પરણાવી દીધી છે. માટે એમાંતો ત્હમારું કેં ચાલશે નહિં !!

(૩) સગપણ વિષે હવે તો નવાઈજ ક્યાં છે ? વધુ આગળ ક્યાં જાઓ છો. જ્યાં જનરલ જમાત મળી હતી તેજ ગામમાં જુઓ ને ! આજે ડઝનબંદ એવા કેસો ત્હમારી દ્રષ્ટિએ પડશે અને ત્હેમા એકાદ તો લખવા જેવો પણ નથી. એજ

લી૦.....ના સલામ.

હવે પત્રના (૩) ત્રણ મુદ્દા હું ત્હમને સમજાવું. જરા શાંત ચિત્તે વાંચજો,

(૧) નંબર એકનું લખાણ ખ્હારા મત પ્રમાણે તદ્દન સત્ય છે. જો આજે પટેલો અને સાહેબે મગદુરોએ આવું કર્યું ન્હોત તો જમાનો કાયદો કદાપી પણ દુટયો ન હોત, પરંતુ ખ્હારથી કોમની હમદર્દી દેખાડી અંદર ખાનેથી ગરીબો ઉપર “ રોજર્સની છરી ” ફેરવનારા પટેલ સાહેબો અને સાહેબે મગદુરો ત્હેમ ન કરે તો તેઓ માલદાર છે કે નથી એ જગન કેવી રીતે જાણી શકે ! અને એ શાહુકારની કિપાંથી વા પૂછડી મેળવવા માટે તેઓએ વગર શકોએ કોમના ગરીબોનું શત્યાનાશ કાઢી નાખ્યું છે. કિન્તુ:-

“ તુલસી હાય ગરીબકી, કલી ન ખાલી જાય
મુએ ઢોરકે ચામસે, લોહા ભરમ હો જાય !! ”

(૨) નંબર બે માટે તો બે મત છેજ નહિં કે આ ત્હેમનું ગર્વ છે. અને શ હુકારોની સોજતે અસરના પરિણામે તેઓ અધોમતિની ગહન અંતમાં જન્મ રહ્યા છે.

(૩) હવે નંબર ત્રણની વારી આવી. એ માટે કે લખવું એ ધોળા ઉપર કાળું કર્યા સમાન છે. કારણ આજ કાલ આપણી જમાનમાં સગપણ તોડવું એ તો જાણે બચ્ચે ખાલેકા ખેલ સમાન છે. અને વડોદરામાં એક બે દાખલા તો એવા બની ગયા છે કે જહેનો

વિગતવાર એલવાલ લખ્યા કરતાં શાહી, કલમ અને કાગળને મટરમાંજ પંધારી દેવાની ઇચ્છા થઈ આવે છે. પરંતુ એથી કેં એમ સાર નથી નીકળતું કે “ત્હેમણે કયું” તેવું “ત્હેમણે કરો” પણ નહિ, કદાચ ત્હેણે જન્માતને શરમાવવા જેવું કામ કયું હોય તો ત્હેમે જન્માત ગર્વ લઈ શકે તેવું કામ કરી બતાવે. પણ અહિં તો ઘેટાના ટોળા પેઠે ચાલવામાં આવે છે. એક દિશાએ ચાલશે તે દિશાનું માગ બધાઓજ બ્રહ્મણ કરી લે, પછી ભલેને તે માર્ગ કુમાર્ગ હોય !

આ બીના પછી છ મહિના વ્યતિત થઈ ગયાં. અને ગત છ મહિનામાં મ્હારા વિવાહનો દમ ભરતી માતા સ્વર્ગવાસી થઈ. ગઈ હવે હું સંસારમાં માતા પિતા વિહોણો એકલો રહિ ગયો કેં સમજ પડતી ન્હોતી એટલે રાજકોટનાં મ્હારા એક પારસી મિત્ર જેડે ધંધા અર્થે મુખઈ આવ્યો. અને પારસી મિત્રની સલાહથી પ્રથમ સસરાને ત્યાં ગયો. તેઓ મ્હારી વાત સાંભળી નારાજ થઈ બોલ્યા:—

“અહિં બહેપાર બિલકુલ નથી. “તું” ન્હાક આવ્યો છે. ખેર હવે ખેચાર દિવસ રહિને પાછો ચાલ્યો જજે.” અને ત્હે પછી ત્રણ ચાર, દિવસ નીકળી ગયા. એક દિવસે સસરાની દુકાને બેઠો હતો એટલામાં ત્હેમના એક ઓળખીતા ગૃહસ્થ આવી ચડયા અને મ્હારા મુખ તરફ જોઈને બોલ્યા:—

“છોકરો ગરીબ છે કિન્તુ ખાનદાન સારો જણાય છે.”

મ્હારા સસરાએ પ્રથમ મ્હારા મુખ પ્રતિ નિહાળ્યું અને પછી મ્હારા ફાટેલા વસ્ત્રો તરફ જોઈને બોલ્યા:

“એતો, દુકાનમાં એક નોકરની જરૂરત હતી એટલે દેશીભાઈ પ્રથમ અને પછી બીજા.”

“એવણુ ત્હેમારા સગા છે?”

“ના ! નહિ ! !”

“કેટલો પગાર નક્કી કર્યો છે ?”

“ના ! હાલતો કે નક્કી નથી.”

વાત સાંભળીને તન બદનમાં આગ લાગી ગઈ. નેત્રોમાંથી અગ્નિનાં તણખા ઝરવા લાગ્યાં. પણ કાંઈ કેને ? એક નિઃસહાય બાળક ખુદના આશરે વતન ત્યાગી દુખી અવસ્થાનાં ફરી રહ્યો હોય ત્હને આવી રીતે વાક પ્રહારથી ધાયલ ફરી મોજ માણવી એ શું ન્યાય છે ? નહિ ! નહિ ! ! પરવર દિગાર આવા ઝુલમને કદાપી પણ સાંખી શકતો નથી. અવશ્ય તે એક દિવસે પોતાની ડેખી લાકડીના સ્વાદ ચખાડી દેશે.

હવે ત્હમને સ્હેજ અંદર ધરની સ્થિતિ કહી સંભળાવું. જે સ્ત્રીઓ મોરખામાં ધરની ડેલી ઉપર ઉભી રહેવાને ખંચાતી, જે સ્ત્રી બારણા બહાર ડોકું કાઢવાને હીણુ પસ્તિ સમજતી, જે સ્ત્રી માર્ગમાં ચાલતાં ખૂરખાં બહાર પોતાની એક આંગળી નીકળી જતાં હેબતાઈ જતી, તેજ સ્ત્રીઓ આજે રોગિષ્ટ મુબકનીં સંગથી વિશાળ મુબક શહેરમાં મોટર, વિક્ટોર્યા, અને છેવટે સંજોગાવશ રાત્રે ટ્રામમાં (કદાચ ગાડી ન મલે તો) જવાને ડરતી નહોતી અને ધરનાં બીજા માણાની બારીચેથી,

“ અરે ઓ.....બાર—વાલા દો કપ ચહા ઓર દો પાન લા; ચલ જલદી આ.....તો.....આ ”

ખ હ્લેક ભરી ખુમ મારીને આસપાસનું વાતાવરણ ગજવી મુકવાને સ્હેજ ખંચાતી નહોતી.

એક સમય બાળુનાં રૂમમાં હું સુતો હતો એટલામાં બારણાં બહાર કે પગરવ સંભળાયો. અને નોકરને કહેતાં સાંભળ્યું કે, “રૂમમાં

મોરખીથી અવેલા મહેમાન સુતા છે, ” પ્રત્યુત્તર સંભળાપો, “ ગમે તહે હોય તહેમા મ્હારે શું ? અમ્હોયે તો પરદાને તિલાંજલી આપી છે.”

હું આવાજ ઓળખી ગયો. તે આવાજ મ્હારી ભવિષ્યની પત્નિનો હતો. તહેને હદ બધાર જતી જતેઈને મ્હારા અંગમાં તાદનું એક લખ લખ ભરાઈ આવ્યું. પરંતુ હું વધુ વિચારે તે પ્રથમ એક આંચકા સમેત પારણું ખુલી ગયું. મ્હું તરતજ પગને તળીએ પડેલી ચાંદર માથા સુધી ઓઢી લીધી અને વગર ખૂરખાની એક સ્ત્રી સામે હું પુરૂષ ઈલાજ કાઢીને સુતો. તેણી પોતાની વસ્તુ કપાટમાંથી કાઢીને પાછી ચાલી ગઈ, તે પછીજ મ્હું મ્હારા માથાની ચાંદર ઉતારી. ઓલો હવે મેમણામાં કેં પણ સુધારો પાડી છે ? !

મ્હારે અંતઃ કનિસાફ ખાતર કહેવું જોઈશે કે આવી સ્ત્રી લાખોમાં એક કદાચ નીકળે અને એ એક સ્ત્રી બધાઓના નામ બદનામ કરે છે એ સંભવિત છે. કિન્તુ પ્રથમથીજ તહેની જડ ઉમેડી નાખી હોય કિંવા, જમાતના ધારાની જાંજરથી જકડી લીધો હોય તો પછી તહેને ચું, ચાં, કરવાનો સમય મળતો નથી. (અસ્તુ)

હવે ઘરમાં આવ જવ કરતાંયે દિલ માનતું ન્હોતું છેવટે કંટાળીને હું મ્હારા પારસી મિત્ર આગળ ગયો તહેને સર્વ વાત કહી સંભળાવી.

મ્હારી વાત સંભળીને તે બિચારો હદ વગરનો દિલગીર થયો અને હવે મ્હને ત્યાં પાછો ન જવા કહી પોતાની સાથે રહેવાને કહ્યું. અને તહેને પરવડે તહેમ હતું, કારણ તહે ખાનદાન બચ્ચો હોવાથી અને આગળ તહેના બાપ દાદાએ અહીંની એક એકની સેવા બખ્તેલી હોવાથી આજે તહેને વગર આનાકાનીયે એકનાં મેનેજરની માનભરી જગા મળી ગઈ હતી. છેવટે પારસી મિત્રના આગ્રહથી હું તહેની સાથેજ

રહેવા લાગ્યો. પહેલા દિવસેજ રવિવાર હોવાથી તહે મહને સાથે લઈને પ્રથમ મ્હારા કપડાઓ અને અન્ય મ્હારા કામમાં આવતી બીજી વસ્તુઓ મ્હારી આનાકાની અને હા હતાં ખરીદી લાગ્યો. ઉપરાંત પાકીટ ખર્ચ માટે હાલમાં ત્રીસ રૂપીઆની નોટો મ્હારા નવા બનાવેલા ગરમ કોટમાં નાંખી અને એક સગા ભાઈના હેતથી કપાળ ઉપર ચુંચન કરી દસી રહ્યા. હવે અહીં એક પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે કોણ સરસ ?

બીજો મહિને બેંકમાં જગ્યા ખાલી પડી એટલે તે જગ્યાએ હું જોડવાઈ ગયો. અને મહિને એંસી રૂપીઆનો પગાર મળવા લાગ્યો. એમ છતાં હું મ્હારા સસરાને ત્યાં આઠ દસ દિવસે જતો. તેઓ પણ મ્હારી આવી ફેરવાયતી સ્થિતિથી રહેજ આશ્ચર્ય પામતા અને પ્રથમ કરતાં હાલ સાધારણ ઈજ્જત પણ કરતા.

બેંકમાં આવક જવક વિશેષ થવા લાગી એટલે તહેની એક શાખા પણ ખોલવામાં આવી અને નસિબ સંતોગે તથા પારસી મિત્રની અથાગ મહેનતના પરિણામે તે શાખાનું મેનેજર પદ મહને મળ્યું. અને હું અટ્ટીસોનો પગારદાર બની ગયો. મહને આવી રીતે આગળ વધતો જોઈને હવે સસરાજી પણ ફેકાણે આવી ગયાં અને જાણી જોઈને થડી થડી લગ્ન વિષે વાત છંડવા લાગ્યાં. અને કહેતા કે, “ભાઈ તમે તો હવે માલદાર બની ગયા છો.” પરંતુ તહેમને એટલીયે અફસ નહોતી કે મ્હેં આજે નોકરી બે મહિનાથી ચાલુ કરી છે. અને એ બે મહિનામાં મ્હારી પાસે કેટલા પૈસા આવ્યા હશે.

બીજા બે મહિના પછી લગ્નની તૈયારીઓ થવા લાગી. દિવસ પણ નકી થઈ ગયો અને તહેને માત્ર એક રાત્રીજ ખાકી રહી.

સાંજના છ વાગ્યા હતા. હું સસરાની દુકાને બેઠો હતો એટલામાં નોકર ઘેરથી હાથમાં એક હાર લઈને આવ્યો અને બોલ્યો:-

“ ઘેરથી કહ્યું છે કે આ હાર અમને પસંદ છે માટે આમાંનો એક હાર તરતજ મોકલાવી આપો.”

હું કેં ઓળખતો. નહોતો કે આમા હીરા અને પત્તા પણ સાથે છે. મહેં તો સસરાજીને કહ્યું એટલે તહેમણે પાસેની શોપવાળાને આઠ દશ હાર સાથે મોકલાવી મંગાવ્યો. તહેમાં તેજ હાર પ્રમાણેનો એક હાર કાઢી મહેં ઘેર મોકલાવી દીધો. મહેને એમ થયું કે કદાચ હશે પાંચ-સાથી છસો, અરે બહુ તો હજારનો હશે, શોપવાળાએ ચોપડા કાઢી ખીલ બનાવી આપ્યું. હજારનો આંકડો જોઈ હું ચમકી ગયો પણ પછી એમ થયું કે કદાચ અગ્યારસોના બદલે બૂલથી એણે અગીઆર હજાર લખી દીધા છે. એટલે ખીલ તેના હાથમાં મુકતાં કહ્યું:—“ભાઈ આમાં બૂલ છે?”

તહેણે ખીલ તપાસીને પાછો મ્હારા હાથમાં મુક્યો અને હાસ્યપૂર્ણ મુખમુદ્રા કરીને બોલ્યો:—“ના બરોબર છે.”

“પણ અગ્યારસો કે અગ્યાર હજાર?”

“અગ્યાર હજાર મિસ્ટર, અગ્યાર હજાર?”

“એમ!”

“હા!”

મહેં ધ્રુજતે હાથે એક ખુક કાઢી અને અગ્યાર હજારનો એક ચાર દિવસની મુદતનો લખી આપ્યો. મ્હારી મુર્ખતા માટે હવે ઘણો પસ્તાવો થવા લાગ્યો, પરંતુ રંગયા પછીનું ડહાપણ શા કામનું. હું વિચારમાં ને વિચારમાં હોતો ઘેર ચાલ્યો ગયો.

ખીજે દિવસે અસ્થિર ચિત્તે બેઠાં ગયો. અશાંત સ્થિતિમાં અગ્યાર હજાર રૂપીઆ ઉચાપત કરી લીધા. તે એવી આશાયે કે એજ હાર વિવાહ પછી વેચીને પૈસા પાછા ભરી દઈશ.

એજ રાત્રે નિકાલ થઇ ગયા.

વિવાહ પછી હિસાબ ગણતાં બરોબર સોલ હજાર અને ચારસોનો ખર્ચ થયો હતો. તહેમા હારને બાદ કરતાં પાંચ હજાર અને ચારસોનાં ખર્ચમાંથી ચાર હજાર રૂપીઆ ઉધાર તરીકે મહારા પારસી મિત્રે આપ્યા હતા અને એક હજાર ચારસો મહારા હતા. બાકી અગ્યાર હજાર એકમાંથી અધરતાલ ઉપાડેલા હતા.

મ્હને આશા હતી કે વિવાહ પછી એ હારને વેચી પૈસા એકમાં જમા કરાવી દઢશ, કિન્તુ ધરવાળાના દર્શન કરતાંજ એ આશા નિરાશામાં ફેરવાઇ ગઇ. કારણ મ્હેં ત્હેને સઘળી અતિથી ધતિ સુધીની વાત કહી સંભળાવી, પરંતુ પત્થર પર પાણી જ્હેમ અસર થઇ અને શેઠાણી રૂઆબભેર બોલી ઉઠ્યાં:-

“હું હાર પાછો આપી દઉં તો મહારી સખીયોમાં કેટલી મશ્કરી થાય તે ત્હમો જાણો છો? બાકી એવા હારો તો મ્હેં ઘણાંયે પહેર્યાં છે. પણ આ હાર માટે તો અહિં ટેકનો સવાલ છે. એટલે કદાપી પાછો તો નહિંજ આપું.”

“પણ ત્હારી એ ટેક માટે મહારે જોલ યાત્રા કરવી પડે તેમ છે; ત્હેનો કેં ખ્યાલ છે?”

“એમાં મહારે શું?”

“કેમ હું ત્હારો પતિ નથી?”

“હા, છો!”

“ત્હારે ત્હારા ઉપર મહારો અધિકાર નથી?”

“નહિં બિલકુલ નહિ!! તે જમાના વહિ ગયાં. તે મેમાણ અને મેમણીયાણીઓ કચ્છસ્તાનમાં શાંત ચિત્તે નિદ્રા લઈ રહી છે. જે એક બીજા માટે પ્રાણ અર્પણ કરવાને તૈયાર હતા. અને અહિં તો

હવે સામાન્ય હક છે. અધું ત્હમારું અને અધું અમ્હારું. ત્હમો ત્હમારું સાચવો અને અમ્હો અમ્હારું સાચવી રાખ્યે સમજ્યા ! ”

“ હા સમજી ગયો બરાબર સમજી ગયો, હવે જમાનામાં પ્રવચનના વિશેષ સ્મિય આવી ગયું હોય તેમ લાગે છે. નહિતો એક મુસ્લિમ પત્નિ પોતાના દુઃખી પતિની દુઃખી સ્થિતિ જોઈને આવી પ્રાણુવાત્ મસ્કરી કરે એ કદાચી અન્યું ન હોત. ”

“ કેમ ઘેરથી શા માટે ચાલ્યા આવ્યા છો ? ” અને સાથે ઉમેર્યું “ ચાલ્યા આવ્યાં તો બન્ને પણ હજી સુધી પાછા કેમ ગયા નથી ? ”

“ જખ મારવા ” સ્લામેથી ઓંગોળાનો આવાજ થયો.

“ એટલે ? ” મ્હું આસ્તેથી પુછ્યું.

“ એટલે, ” હવે તોપખાનાનો મોરચો ફર્યો. “ એટલે મ્હારા આપનું કપાળ સમજ્યા. ”

“ પણ થયું શું સ્લેજ સ્પષ્ટ કહો તો કે સમજ પડે ને ! ”

“ ત્હમો કાંઈ અણસમજ બાળક નથી કે ત્હમને સમજાવું. ”

“ ત્હારે શું આ તકરાર પેલા હાર માટે છે ? ”

“ એ ત્હમો સમજી શકો ત્હેમ છો. ”

“ ત્હારે તે વિષે મ્હારે ખુલાસો તો સાંભળો. જાણે વાત.....

“ બિલકુલ ચુપ રહો. ” તેઓ મ્હારી વાત અટકાવીને બેસ્યા.

“ પણ ખુલાસો તો સાંભળી લ્યો. ”

“ ના, નહિં મ્હારે નથી સાંભળવું. ”

“ ત્હારે ! ! ”

“ જસ હમણા અડીથી ચાલ્યાં જાવ નહિં તો કેં નવા જુની થઈ પડશે. ” તેઓ ગુસ્સાથી લાલ પોળા થઈ ગયા.

“હું ચાહ્યો જઈ અને મ્હારી સ્ત્રી.....!”

“એ હવે નહિં આવે.”

“કારણ?”

“ત્હમને એક વખત એ વખત કહ્યું કે ચાહ્યા જાઓ નહિં તો મજબૂત ગુમાનીને નીકળવું પડશે.” તેઓએ આજણા બણી પોતાની આંગળી ચીંધી. હું પણ નિરાશ વચ્ચે ઉઠીને ઘેર ચાહ્યો આગ્યો. અને સમસ્ત રાત્રિ રડતાં રડતાં વિતાડી. સવારે એં ક્રમાં ગયો. ત્હાં પણ કેં સમજ પડી નહિં. કારણ પહેલી તારીખ એંકતું દિસાય આપવાનું હતું અને ત્હેને માત્ર વખત દિવસજ આપી હતા. તેથી છેવટે લાચાર થઈને મ્હારા સસરાજી ઉપર વિગતવાર પત્ર લખ્યો, પરંતુ જવાબ લેવા સાથે મોકલેલા માણસે આવીને કહ્યું કે શેરે પત્ર વાંચ્યા વગરજ કાઢીને વેસ્ટપેપર થાસેકરને આવીને ફરી દીધું.

હવે ચારે દિશાએનાં અધકાર દ્રષ્ટિયે પડવા લાગ્યો. કેં સમજ પડતી નહોતી. એવીજ રાત્રે સીંગત એ દીવસો પસાર થઈ ગયા અને પહેલી તારીખ આવી પહોંચી.

મ્હને મ્હારી પરવા નહોતી. કદાચ હું જોલમાં જઈ, ફાર્સીયે જઈ. દિવા દેશનિકાલ થાઉ ત્હેની મ્હેજ ચિંતા નહોતી, પરંતુ આમા મ્હને એંકતું મેનેજર પદ આપનાર અને મ્હારા ઉપર અંધ વિશ્વાસ મુકનાર પેલા પારસી મિત્રની મનેતજનો જખરો સવાલ હતો. એટલે છેવટે મ્હને એકજ માર્ગે સુઝયો અને ત્હે માર્ગે અપધાન !!!

એમ કર્યા સિવાય મ્હારા માટે બીજો માર્ગ નહોતો તેથી પ્રથમ એક ચીટી પોલિસ કમિશનરને લખી અને ત્હેમાં સાફ જણાવી દીધું કે અપધાન મ્હેં મ્હારી મજબૂતીજ કર્યું છે નહિ કે કોઈ તરફથી અપાયલા હુખથી. અને ત્હીંજ ચીટી મ્હારામિત્રને લખી તે નીચે પ્રમાણે:

પ્રિય મિત્ર !

વાંચ્યા પ્રથમ તું સ્ટેજ ક્લબ થઈ ગા, યાને તારા હૃદયને સ્ટેજ સખત બનાવી લે. બહાલા બાઈ! જગતમાં ઈજ્જતદાર તરીકે અથવા એક ' માણસ ' તરીકે જે હું ઓળખાયો હોઈ તો તારાજ પ્રતાપે. બાઈ! હું તારી ખુશામદ નથી કરતો પરંતુ સત્ય કહું છું કે મને મારા સગા-સંબંધીઓ કે કામ આવ્યાં નથી પણ તું! પ્રિય મિત્ર! તું એક મોટા ભાઈ કરતાંપે વિશેષ કામ આવ્યો છે.

હું તને મારા ભાઈ તરીકે માનું છું છતાં મહે તારાથી વિશ્વાસઘાત કર્યો છે! અફસોસ, મહે તારી ઈજ્જત ઉપર હાથ નાખી એક લુટારી પણ ગંદ અને નીચ કામ કર્યું છે. મને માફ કરજે, બાઈ! ખુદા ખાતર મને માફ કરજે. મહે એકમાંથી અગ્યાર હજાર રૂપીઆનો ઘોટાળો કર્યો છે.

અફસોસ! આજે એકમાં હિસાબ થશે અને ઘોટાળો જણાતા તને ઈપકો મળશે અને પોલીસ મારે ઘેર હાથકડીઓ સહિત આવી પહોંચશે, પરંતુ ગભરાઈશ નહિ. મિત્ર! તે પ્રથમ હું તને મારું કાળું મેટું દેખાડયાં કરતાં ઘણી ખુશીથી મૃત્યુને ભેટી ગયો હોઈશ.

મારા મરણ પછી સાથેની ગ્રીટી મારી જમાતને આપજે તેથી મારી સ્ત્રીના સર્વ ઘરેણા તને મળશે. તેમાંથી તારે પ્રથમ કાર્ય એજ કરવાનું છે કે ઘરેણાઓમાંથી જે અગ્યાર હજારનો હાર છે તે પેલી બધા પૈસા એકમાં ભરી દેજે. બાકીનાં ઘરેણા તારી બંધિ-ખમાં થનાર પત્નિને હું મારી બહેન કહિને આપું છું. ખુદા ખાતર ના, ન કહેતો.

લાલમાં ઘણી ખુશીથી મરવાની તૈયારી કરી રહ્યા હું, માત્ર દુઃખ એટલુંજ થાય છે કે આજે ચાર દિવસથી ત્યારે મુખાવિંદ નથી ગેયું.

અસ એજ વિનંતી.

ત્યારે.....

તા. ક. એકમાંથી પૈસા ઉપાડવાનું કારણ લખતો નથી કારણ તેમાં અન્ય વ્યક્તિઓની પ્રતિષ્ઠા સમાયતી છે.

ત્યારે એવકા મિત્ર.....ના સલામ.

ચિટ્ટીને કબ્લરમાં બંધ કરી એક માણસ સાથે મોકલાવી દીધી અને તેહ પછી ઝેરની પચાત્રી સ્લામે રાખીને તલમને છેવટનો આ પત્ર લખવા બેંદા. ધાર્યા કરતાં વિશેષ ટાઈમ પસાર થઈ જવાથી પોલીસે આવી પહોંચ્યા. અને બારણા ઉપર ટકોરા પરચાં એટલે મહે ઝેરની પચાત્રી પી લીધી. એટલામાં બહારથી મહારા મિત્રનો, દાદર ચઢી ઉપર આવી, “ અરે, અગ્યાર હજાર રૂપીઆ તો મારી પાસે છે ” નો અવાજ સંભળાયો. ધન્ય છે પારસીની વફાદાર ગતતે.

હવે ઝેરની સંપૂર્ણ અસર થઈ ચુકી છે. પોલીસે હેઅતના મારે બારણા તોડી નાખવાની તૈયારીમાં છે. આહ !! મહેને ચક્રકર આવે છે. ને ! ને ! આ સમાજ ત્યારી ઉપા પૂણ થઈ છે. અને “ સમાજની સંધ્યા ” આરંભાઈ ચુકી છે.

માફ...મારી...મારીજી માફ કરજો મહારા અવપણના સર્વ અપરાધોની ક્ષમા...ક્ષમા...કરજો.

લી. હું હું, ત્યારે આગક.....

નાં સ.....તા.....મ.....

પત્ર વંચાઈ રહેતાં સર્વસ્વ ચુપકાદી ફેલાઈ ગઈ. ચિણ્ણગારી ઘોડી ભર, ભર રાવા લાગી. અને અમ્હારી આંખોમાંય પાણી આવી ગયાં. અને આગક નુર તો કોઈથી રતો ખીજો થઈ બે પૈસા લેવાની દરકાર ક્યાં વિના પત્રને બેરથી પટકા ઉડીને ચાલ્યો ગયો.

x

x

x

x

આ વાતને પંદર દિવસ વિતી ચુક્યા છે. હમણાં મોહલામાં એક નવી ગાંડી ફરે છે. તે ગાંડી ખેલી પત્રવારે ફેલાઈતાં.

રોજ સવારે છ વાગે ટપાલીનાં રાત્રી બેસી છે. નવ વાગે ટપાલી આવે ત્યારે બહારનો થઈને દોડે છે અને ટપાલીનાં લાથમાંનાં કાગળો ઝુટી લેવાનો પ્રયત્ન કરતી બોલે છે:—

“લાવ મ્હારા ફિકરનો કાગળ !! ખુની, જાણ્યા ક્યાં છુપાવ્યા છે. બોલ, સિત્મગર ત્વને જેર માટે સહેજે દયા આવી નહિ.”

અને પછી ત્વને મુકી દઈ રસ્તા વચ્ચે ઉભી રહી દમે છે અને બે હસ્તો ઉંચા કરી બોલે છે:

“અગ્યાર હજારનો હાર !!” આ હા હા હા અગ્યાર હજારનો હાર !!

આહ !! ખરેખર મેમણુ સમાજ “અગ્યાર હજારનો હાર” વાળો પત્ર વાંચી પત્ર લખનારના મત સાથે મળતા થયું પડે છે કે હા પૂણું થઈ અને “સમાજની સંધ્યા” ની શરૂઆત થઈ ચુકી છે.

સોનાનો ચુડલો

સંધ્યા સમય થયો હતો. આકાશમાં ભયંકર અવાજો થઈ રહ્યાં હતા. વિદ્યુતના ચમકારાઓથી આસપાસનું વાતાવરણ કંપી રહ્યું હતું. અંધકાર ચારે દીશાએ એવી રીતે પ્રસરી ગયો હતો કે રહાદારીઓ એક બીજાને ઓળખી શકતા નહોતા.

એવા સમય મોરબીનાં એક શાંત મોહલ્લામાં એક સાધારણ બાંધણીના ઘરમાં પિતા અને પુત્ર જન્મવા બેઠા હતા અને ખુણામાં એક ખાટલા ઉપર એક બીમાર સ્ત્રી હિહ...હિહ...નો શબ્દ પ્રયોગ કરતી પડી રહી હતી. સમસ્ત ઘરમાં ભયંકર દરિદ્રતા પોતાનું પ્રચંડ મુખ વિકારી બાકી રહેલા દ્રવ્યને પણ ગળી જવાની હોય તેવો ભાવ થતો હતો.

“આહમદ !” ત્હેના પિતા જન્મવા ઉપરથી હડી હાથ ધોતા બોલ્યા:—

“ આહમદ બેટા! આજે ત્હારી માતા માટે દવા લાગ્યો કે ? ”

“ હા, પિતાજી ! ” આહમદ હાથ ધોઈ હિયો, “પણ ત્હેના ત્રણ દિવસનાં પૈસા બાકી છે. ”

આહમદ વાસણ ઉપાડીને માંજવા માટે ખંડાર લઈ જવા લાગ્યો.

“ બેટા, પહેલાં મ્હને હુકકો ભરી આપ પછી વાસણ માંજજો. ”

“ વાહ પિતાજી ! ” તે તાબેદાર બાળકે પ્રથમ પોતાના પિતાને હુકકો ભરી આપ્યો અને પછી વાસણ માંજવાનાં કાર્યને આટોપવા લાગ્યો.

આહમદ ખંડાર ખાટલા ઉપર ગએલો જોઈને ત્હેની બીમાર માતાએ વાત છેડી.

“ સાંભળો છો ? ત્હમો પછી આકુચભાઈને ત્યાં ગયા હતા કે નહિ ? ”

“ હા, ગયો હતો કિન્તુ સફળતા ન મળી. ”

“ કેમ ? ”

“ તે કમુલ કરે છે કે આલમદ છાકરો સારો છે પરંતુ પેસાદાર નથી, ગરીબ છે. ”

“ અથવા ”

“ અથવા, ” તે એક નિરાશા દર્શક નિશ્વાસ નાખીને બોલ્યો—

“ અથવા, કપડાં અને જાણુઓ પ્રથમ અને પછી સગપણના વાત, હવે સમજ પડીના, ! ”

“ હા, હા ! હવે હું સમજી. ”

“ અને ફરી ઉપરથી એક આલેસાન કે બેનનો દિકરો છે એટલેજ આખું છું, પરંતુ ઘરેણા અને કપડાં માંગતી વખતે ખૂદેન યાદ ન આવી. ખેર જેવી આલમદની કિસ્મત ! ”

તે વૃદ્ધને પોતાનું ગત જીવન સ્મરણ ચડયું, અનક્રિયાએ તહેના મેચો ભિના થઈ ગયાં.

રંગ લાતી છે હીનાં પત્થરપે પિસ જાતેકે બાદ.

x

x

x

x

આલમદના જન્મ પ્રથમ આલમદના પિતા કાંત્રાહિમની સ્થિતિ સાધારણ સારી હતી. કિન્તુ આલમદના જન્મ પછી તહેની સ્થિતિ દિનપર દિન કંગાળ થતીજ ગઈ. ઉપરાંત આલમદની બિસ્મિલ્લાહ, છટ્ટી વિગેરેના અયોગ્ય અને મેમણ સમાજમાં રાક્ષસ પેકે કહેર વરતાવી રહેલા રિવાજ પાછળ પોતાની સ્ત્રીની જાણુસો વેચી નાખવી પડી હતી. જ્યેથી એ આશાએ હતી કે ભવિષ્યમાં હું પૈસા કમાઈ કરીશ ત્યારે

ખીણ લઈ લઈશ. પરંતુ ન્યાં વિધાતા દેવીજ રૂડી હોય ત્યાં પછી કોની મગદુર છે કે એક લાલ પૈ પણ મેળવી શકે.

ધણ્ણિમની કિસ્મત ફરી. તેના આપદાદાના વખતથી. ચાલ્યો આવતો જુનો પૂરાણે “ તારકસખ ” નો ધંધો મંદ પડી ગયો. અને સાંજે ખિચડી જેટલા પેસા પણ માંડ માંડ પેદા કરવા લાગ્યો.

દરમ્યાન જેટલા વર્ષો પસાર થઈ ગયાં તે સઘળાની પળેપળ દુઃખ ને દરિદ્રતાથી ખીચાખીચ ભરેલીજ હતી.

ધણ્ણિમની સ્ત્રી આયશા એક પૈસાદાર ગૃહસ્થની પુત્રી હતી કિન્તુ આયશાના પિતા ગુજરી ગએલા હોવાથી વલિવટ તેના સગા ભાઈ આકુળના હાથમાં હોવાથી આયશાને ગમે તેટલી જરૂરત હોય છતાં આકુળ તરફથી એક લાલ પૈની પણ મદદ મળતી નહિ. આકુળ. ધણ્ણિમ અને આયશાને તિરસ્કારની દ્રષ્ટિએજ હંમેશા જોયા કરતો અને ક્વચિત ક્વચિત તેા અપમાન સુચક શબ્દો પણ કહિ નાખતો, છતાં હલય પતિપત્ની શાંત ચિત્તે સાંભળીને ઘેસી રહેતા.

જેહારે આદમદે સંસારમાં દેખાવ દીધો તેના એક વર્ષ પછી આકુળને તેહાં એક પુત્રીનો જન્મ થયો. તેહું નામ મરિયમ રાખવામાં આવ્યું. મરિયમ અને આદમદ લગભગ સાથેજ મોટાં થયાં હતાં તેમજ એકજ મદ્રસામાં ઉભયે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

સમસ્ત મોરખી જાણતું હતું કે આકુળ ગમે તેવો છે પરંતુ મરિયમનું સગપણ તેની જાહેનના દિકરા જોડે અવશ્ય કરશેજ. એ માન્યતાના આધારે કોઈ પણ મેમણ મરિયમ વેરે પોતાના દિકરાનું સગપણ કરવાની હામ ભીડી આકુળના દરવાજા સુધી આવતો નહિ, અને છેવટે આકુળનો વિચાર પણ થઇ ગયો કિન્તુ ગરીબ જમાઈ છે એટલું યાદ આવતાં ફરી તેનો નિશ્ચય ફરી જતો. અને પછી મરિયમ

અને આહમદને એક બીજામાં મીઠાશથી વાતચીત કરતા અને ઉભયની એક બીજાની હરીદ્રાઈમાં ઉતરે એવી સુંદરતા જોઈને ઘડીભર ગરીબ જમાઈ સ્વિકારવા માટે માત્ર પા અર્ધ કલાક તૈયાર થઈ જતા.

x

x

x

x

બીમાર આયશા ખાટલા ઉપર પડી પડી વિચારી રહી હતી કે ભાઈને કેવી રીતે સમજાવવો અને આહમદના પિતા હુકમમાંથી નીકળતા ધુમાડાના ગોટાઓ પ્રતિ નિહાળી કે, કે, વિચિત્ર વિચારોમાં નિમગ્ન થઈ ગયાં હતાં. અને આહમદ! બીમારો આહમદ!! ઓટલા ઉપર વાસણ માંડી રહ્યો હતો.

“કેમ ફાઈયા હવે પ્રકૃતિ કેમ છે?” એ રણકાર ફળીઆના મેદાનમાં થઈને ઘરમાં ગાળી રહ્યો. “અંતે આહમદ તું વાસણ માજતા ક્યારથી શિખ્યો?” બોલતી પંદર વર્ષની સુંદર મરીયમે ઓટલા ઉપર થઈને ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો.

“ફાઈયા, હવે કેમ છે?”

“એમજ છે. આવ બેટા, મરિયમ તું બારી કે?”

“હા, ફાઈયા. પણ આજે આહમદને કામ તો ઘણુંજ મહેનો માંખ્યો છે હો,” સુંદરતા અને સાક્ષાત લક્ષ્મિ હસી રહી. આખું ઘર શોભા બધું લાગવા માંડ્યું. દરિદ્રતા મરિયમને જોઈને જાણે પલાયનજ કરી ગઈ હોય તેવો ભાસ થવા લાગ્યો.

“જો આહમદ! બરોબર વાસણ માંડવું નહિં તો પગારમાં વાંધો પડશે. દર મહિને વીસના પંદર મળશે સમજ્યો ના.” મરિયમ ઓટલા ઉપર ગઈ. આહમદ જરા સંકોચાણો. મરિયમે આહમદના બેઠકાનો પકડીને ઉભો કર્યો અને કળશીયામાં નવરત્ન પાણી લઈને પ્રથમ આહમદના હસ્તો ધોવરાવી નાંખ્યા પછી આજી વધેલું પાણી તેના

શરિર ઉપર નાખવા ગઈ પરંતુ આહમદ છટકી ગયો. મરિયમ ઝપાટા-અંધ બાકી રહેલા વાસણો માંઝવા લાગી.

મરિયમે વાસણ માંઝવાનાં કાર્યને સમાપ્ત કર્યું. “ફાઈયા, હું મનકે છું હો,” કહેતા બારણા બહાર નીકળવા લાગી ત્યાં અચાનક સ્વામેથી મરિયમના પિતા આકુબબાઈ લોકલાન્હે પોતાની બહેનની પ્રવૃત્તિ જોવા માટે આવી રહ્યાં હતાં. તહેમની દ્રષ્ટિ મરિયમ ઉપર પડી. બ્રકુટી સફાયાણી અને મુખ ઉપર ક્રોધની રેખાઓ પ્રગટપણે પ્રકાશી રહી.

“કેમ મરિયમ !” આકુબબાઈ મરિયમ પ્રતિ અર્થસૂચક દ્રષ્ટિ નાખતા બોલ્યા—“કેમ મરિયમ, શામાટે આવી છે ?”

“ફાઈયાની તખીઅતના સમાચાર પુછવા.” મરિયમ પોતાના પિતાનો વિચાર સમગ્ર ગઈ, છતાં કેં પણ બોલ્યા વગર ઉભી રહી.

“હા, પણ બેટા ! આવવું હોય તો દિવસનાં આખે રાતના ઘેરથી બહાર નિકળવું નહિ. જા હવે સુઈ રહે.” અને પછી લોડ સાહેબની ચાકે ઇઆદિમના ગરીબ ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો.

“શું, બહેન તાવ આવી ગયો છે ?” કહેતાજ ઇઆદિમ જાણે પાનરજ નહોય તેવી રીતે ખાટલા ઉપર બેઠા.

“હા, બાઈ ! આજે પંદર દિવસ થઈ ગયાં તો હજુ તાવ હત્યોં નથી. સમજ પડતી નથી કે હવે શું કરે.”

“ચિંતા કરી વ્યથે, એ તો ફસલી તાવ છે. આજકાલમાં હતરી જશે.” હવે આકુબ ઉઠીને જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો તેથી આયશાએ તરતજ વાત છેડી—

“બાઈ ! હવે તો તું મહેરબાની કરે તો સાહે, કારણ હવે મને મદારા છવનની આશા નથી. અને પજે પજે એમ થયા કરે છે કે આહમદને પરણાવી દઉં તો સાહે; માટે બાઈ, હવે જો તું હા કહેતો હોય તો આપણે પનાવી લઈએ.”

“મ્હારી કપડાં ના છે પણ રીત પુરઃસર ધરેણા અને કપડાં લાવો અને લગ્ન પ્રસંગે પણ રીવાજ પુરઃસર કપડાં, ધરેણા લઈશ, માટે જો ત્હારી ઈચ્છા હોય તો આવતી જુમેરાતે નાળીયેર લઈ જાજો.”

“પણ ભાઈ તું જુએ છે કે લમણા અમારો સમય કેવો છે. જ્યાં દવા, દારૂ માટે વાંધા પડે છે ત્યાં ધરેણાં અને કપડાં ક્યાંથી લાવવા ?”

“તો પછી ન્હાક ઘડી ઘડી સગપણની વાત કાઢીને મને શા માટે હેરાન કરે છે ?”

“તો શું, ભાઈ! સંસારમાં સવળા સગપણો ધરેણા અને કપડાંથી થાય છે. ?”

“અવશ્ય !”

વાર, કાચ્ય એમ પણ હેય તો ધાર કે મહેં આલમદનું સગપણ મરિમય વેરે કર્યું ત્હેને કપડાં અને ધરેણા આપ્યાં, પરંતુ લગ્ન પછી એજ કપડાં અને એજ ધરેણા શું મ્હારે વેર પાછા નહિ આવે ?

“હા, હા ! જરૂર પાછા આવશે. હું કાંઈ ત્હારા ધરેણાનો ભુખ્યો નથી કે ખાઈ ગઈ કે કિંવા વેચી નાખું.”

“ત્હારે વ્હાજા ભાઈ ! હું ધરેણા આપું કે ન આપું એ અધું એકનું એકજ થયું કે ની ?”

“ના, નહિ ! એવા ઉડા કોઈ બીજાને ભણાવજો.”

“દયા કર, ભાઈ ત્હારી એન ઉડીને આજે ત્હારી પાસે દયાની બિદા માગી રહિ છે.”

“હા, દયા ! કરું ! પણ એક શરતે. ”

“કય ?”

“આલમદ, મ્હારી પાસે ઘર જમાઈ તરીકે રહે, બોલ છે વિચાર ?”

આયશા અવાચક થઈ ગઈ. ઈશ્વાલીમના હસ્તમાંથી હુકાની નળી નીચે પડી ગઈ અને સમસ્ત ઘરમાં ઘેર શાંતિ વ્યાપી ગઈ.

જો, જો, ઓ, એમણુ સમાજ તહારી ચક્ષુઆને વિકાસ અને કપડાં, ઘરેણા માટે થતા જુદાંજુદાં ઢિંકારી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરે.

x

x

x

x

ઉપલી ખીનાને આજે આઠ દિવસ વિતી ગયા હતા. સહવારના આઠ વાગ્યા હતા. આદમદના ઘરમાં કોઈએ નારતો કર્યો નહોતો. આજે આયશાની સ્થિતિ ઘણીજ ભયંકર થઈ ગઈ હતી. ત્હેનો લવારો વિશેષ એજ હતો કે “આદમદનું સગપણ મરીયમ વેરે કરે.”

ઈશ્વાલીમનું મગજ ડામાડોળ બન્યું. ઘડીમાં પતિની ઠચ્છાને કોઈ પણ ભોગે પુરી પાડવાનો વિચાર કરતો તો ઘડીમાં ખીજનજ કોઈ વિચારમાં તક્લીન થઈ જતો; એટલામાં આયશાના મુખ ઉપર મૃત્યુના ચિન્હ પ્રગટપણે દ્રષ્ટિગોચર થવા લાગ્યાં. આદમદ તરતજ ડોકટરને તેડી લાગ્યો કિન્તુ ડોકટરના શબ્દોમાંયે ભયંકર નિરાશા છવાયલી હતી. છતાં પણ ઈશ્વાલીમ વધુ ખુલાસા માટે ડોકટરની સાથે દવાખાને ગયો અને ભ્રમ હૃદયે પુછવા લાગ્યો:—

“ડોકટર સાહેબ, કેં આશા જેવું જણાય છે?”

“મરને તો નથી લાગતું કે હવે એ પુરા બાર કલાક પણ કાઢે છતાં એક રસ્તો છે કે એની કોઈ ઇચ્છા હોય તે પુરી પાડે કે જેની ખુશાલી કે હર્ષના સખમે કદાચ તે જીવી શકે.”

ઈશ્વાલીમના મગજમાં વિચારોનું તુમુલ્ય યુદ્ધ જગ્યું ત્હેના મુખમાં અવનવા ફેરફારો થવા લાગ્યાં અને તરતજ તે એક વિચાર ઉપર આવી

જઈને મક્કમ પગસે ઘેર તરફ ચાલ્યો. બારણામાંજ અહમદ મળ્યો પિતાને જ્ઞેતાંજ આહમદ ડોકરનો અભિપ્રાય જાણવા આગળ વધ્યો.

“કાં, પિતાશુ ! ડોકરને શું કહ્યું ?”

પણ જવાબ ન મળ્યો. ઇશ્રાદીમ યંત્રવત કાષ્ટ પ્રતિમા પેઠે ઘરમાં આવ્યો પેલી ખેડી, ઘરનો હસ્તાવેજ લઈને તરતજ પાછો ચાલ્યો ગયો અને પછી અર્ધા કલાક રહીને હસ્તમાં ઘરેણાની એક પોટલી લઈને હસ્તો હસ્તો ઘરમાં દાખલ થયો ત્યાં આયશનો લવારો આવુ હતો કે, “આહમદનું સગપણ મરેપમ વેરે કરો.”

“શું ત્હારી એજ ઇચ્છા છે ?” ઇશ્રાદીમે ખાટલા ઉપર બેસતાં કહ્યું, “એવી તું ખુશી થશે, ત્હને રાહત મળશે ?”

“અરે...હું ઘણીજ ખુશી થઈશ રે.....પણ હાથ હું ગરીબ છું. મ્હારો આહમદ ગરીબીનો એક તાંને શિકાર છે.”

ભણે ત્યારે ત્હારી એવીજ ઇચ્છા છે તો લે આ ઘરેણા લાવ્યા છું ત્હને ગણીતે. એટલામાં હું યાકુબ પાસે જઈને નીકાલ કરી આવું.

બીમાર આયશા ઘરેણાનું નામ સાંભળીને એકદમ ઉડીને બેઠી થઈ ગઈ, “ક્યાંથી આવ્યા ? શું મ્હારા આહમદનાં સગપણ માટે લાવ્યા ? શું મ્હારા આહમદનાં સગપણ માટે લાવ્યા ? લે લે...લાવે.”

ઇશ્રાદીમે આયશને ખાટલામાં સુવાડીને ઘરેણા આપ્યાં અને પછી યાકુબ પાસે રવાના થયો.

+ + + +

સુખ દુઃખથી ખીચો ખીચ ભરેલો એક વર્ષ પસાર થઈ ગયો. હવે આહમદનાં લગ્નની વાતો થવા લાગી. કિન્તુ ઇશ્રાદીમ એ વાતને વિશેષ મહત્તા આપતો નહિ. કારણ પૈસાની તંગી સિવાય બીજું શું હોઈ શકે ?

આહમદે પોતાના પિતાની સુશ્રેણી નિહાળી અને એજ વિચાર ઉપર આવ્યો કે કોઈ પણ રીતે હવે પૈસા મેળવવા જેઠાએ નક્કિતો પડી આનું પરિણામ કે વિચિત્ર આવી પડશે. અને આફ્રિકા ખાતે વપના આસો કપીઆની નોકરી સ્વીકારી માતાની અત્યંત આનાકાની છતાં પણ આહમદ આફ્રિકા ઉપડી ગયો.

પોતાના લાડકવાયા એકના એક પ્યારા બાળકને આફ્રિકાની સફરે જતો જેઠો ઇશ્વાલિમનું હૃદય ચુરે ચુરા થતું હતું કિન્તુ કરે શું ? વખતને માન છે.

આહમદનાં સગપણથી આયશાની સુશ્રેણી પ્રકૃતિ ફરી પુત્ર વિયોગમાં અગડવા લાગી. તે અમાગી માતા જેવા વિનાની માણસા પેઠે તડકડવા લાગી અને ઇશ્વાલિમની પણ યુદ્ધિ બહેર મારી બહો.

રાત્રિના એ વાગ્યાં હોય કિંવા ચાર વાગ્યાં હોય અથવા ગમે તે સમય હોય પણ જ્યારે જુઓ ત્યારે ઇશ્વાલિમ અને આયશાના નેત્રામાં આંસુઓની ધારાજ નજરે પડતી. તેઓને મિરજ આપનાર માત્ર એકજ વ્યક્તિ હતી તે આપણી મરિયમ.

એજ સ્થિતિમાં બીજન છ મહિના પસાર થઈ ગયા. અને હવે મેમણ સમાજમાં અનેક વિચિત્ર વાતો ચર્ચાવા લાગી. અનેક ગીયન ખારાના મુખ ખુલી ગયા. પારડી કુથલી કરનારાઓને ઘેર બેઠા એક વિખય લાથ લાગી ગયો. તે ચર્ચાનો સાર એજ હતો કે આ મહિનામાં આહમદ આફ્રિકાથી આવશે તોજ યાકુમ લગ્ન કરી આપશે નહિ તો પડી યાકુમ પોતાની દિકરી મરિયમને કોઈ પણ સ્થળે પરણાવવાને છૂટો છે. અને બીજન કોઇની સાથે મરિયમના લગ્ન કરી આપશે.

ખરી રીતે આ ચર્ચામાં તત્વ જેતું તો હતુંજ બસકે ચર્ચા આગતી હતી તેથી પણ વિશેષ તત્વ હતું.

એક અભાગી દિવસે આદમના માત-પિતા આદમની ચાદમાં અગ્નિ સારી રહ્યાં હતા, ત્યાં યાદુઅભાઈ પોતાની પેટન્ટ લોડની ચાલે આવી પહોંચ્યા અને દમામ ભરેલા આવાજે બોલી ઉઠ્યા. ઇશ્રાલીમ, નદમારામાં જરા અફસ નથી ! મેં ત્હમને આ સુદાં છ વખત કહ્યું કે લગનનું કામ પતાવી દો; પરંતુ ત્હમે કે જવાબ આપતા નથી માટે આજ હું સાફ કહી દઉં છું કે જે એક મહિનાની અંદર ત્હમે લગન માટે તૈયાર નહિં થાવ તે પછી લાચારીએ મ્હારે મરિયમ માટે બીજો ક્યાંક ગોઠવણ કરવી પડશે. અને ત્હેના જેખમદાર ત્હમે રહેશો.

ઇશ્રાલીમના માથે વજ્ર થા થયો, તે એક નિશ્વાસ નાખીને ચુપ બેસી રહ્યો, તેથી અવશ્યએ બાહને સમજવવાના ઇરાદે ધીરે રહિને કહ્યું:-

“ભાઈ ! આટલી જાણી ઉતાવળ શા માટે કરે છે. આટલા દિવસ થોભ્યો ત્યારે હવે માત્ર છ મહિના થોભવાનું છે. માટે ભાઈ ત્હારી મહેરબાની ! ”

“નાહિ ! નહિ ! હું છું મહિનાને અદલે મહિનાથી ઉપર છ દિવસ પણ નહિ થોભું, એટલા માટેજ આજે ત્હમને સાફ જણાવી દઉં છું પછી ભવિષ્યમાં મ્હારું નામ અસ્તામ કરતા નહિ. ”

“ભાઈ ! આટલી દયા નહિ કરે ? ”

“પણ શા માટે ? ”

“ભાઈ ! ભુખ્યાને અન્નની કદર હોય છે. ધરાયલાને તેની કદર નથી; તેવીજ રીતે તું પેસાવાળો અને અમે ગરીબ છીએ. આદમઃ વર્ષના આસો રૂપીઆ ફરવી આફિશ ગયો છે. જે ત્હેને બોલાવી લખએ તો છ મહિનાની મેંદન અને જનનોડ મેંદન નાકરીની એક પે પણ મજે નહિં. અને વર્ષ પુરો કરતાં - તો તો

આદમેં રૂપાઆ સાથે લાવશે તેથી લગ્ન ખર્ચ નીકળી જશે માટે ભાઈ ત્યારેજ જમાઈ છે તહેનું બધું ઇચ્છે કે બૂરું ઇચ્છે એ ત્યારા અપ્પત્યારની વાત છે.”

“ના! મહારો એલેલો બોલ પાછો નહિ વળે.”

“ત્યારે એક રસ્તો છે તે બ્રહ્મણ કર.”

“શો રસ્તો છે?”

“એજ કે આદમદને હું તાર કરીને બોલાવી લઉં છું, તે ખાલી પાછો આવશે માટે લગ્ન પ્રસંગે ઘરેણા પુરતા પ્રમાણમાં નહિ મળે. માટે જે ત્યારે વિચાર હોયતો બોલાવી લઉં.”

“શું? મહારી દિકરીને તે શું સમજ છે? મહારી મરિયમને પ્રથમ સોનાનો ચુડો જેમણે અને પછી નિકાલનું કાચું થશે, સમજ?”

“ભાઈ! આમે અને તેમે નહિ, ત્યારે હવે અમે શું કરીએ?”

“શું કરે! જાજાનમમાં જાવ!! દોજખમાં પડે!!! હું તો આ ચાલ્યો અને ફરી કહેતો જાઉં છું કે એક મહિનામાંજ લગ્ન થાય એમ હોય તો હું બંધાયેલો છું, નહિ તો પછી હું છુટો છું, એમ ત્યારે સમજાવેનું અને ઘરેણા પણ પ્રથમ જેમણે. સોનાના ચુડા પિના તો મુદદલ નહિ ચાલે, માટે ત્યારાથી અને તેમ હોય તોજ હા કહો નહિ તો પછી મદને ના કહિદો એટલે હું બીજે સ્થળે મરિયમને પરણાવી દઉં.”

“અરે.....રે એમણુ સમાજ આને ભાઈ કે કસાઈ?!”

યાકુબભાઈ કોષમાં લાંફતા લાંફતા ચાલ્યા ગયા ત્યારે ઠગાહિમ હડથો અને નિરાશાનું એક ભયંકર હાસ્ય કરીને આદમદ તથા આદમદના શેરને આક્રિકા ખાતે વિગત વાર પત્ર લખવા બેઠો.

આક્રિકામાં આદમદને જ મહિના વ્યતિત થઈ ગયાં. ગત જ મહિનામાં આદમદની પ્રકૃતિ અસ્થ લતી કિન્તુ હમણા હમણા કાંમના

અત્યંત ઓજના સપમે શરિર ઘણોજ લેવાઈ ગયો હતો. છતાં પણ એક વક્ષાત્તર નોકરની પેઠે શેઠનું કામ કરે જતો હતો.

હમણા એક ગુણુ કંચડીને દુકાને લઈ જવા માટે વખારમાં આવ્યો હતો. પરંતુ ગુણુ કંચડી શક્યો નહિ. નિરાશ થઈને ગુણુ ઉપર બેસી ગયો. કેં વિચારમાં પડ્યો, ઘર યાદ આવ્યું, માતા લઈએ ચડી, પિતા દ્રષ્ટિમાં પ્રતિમા પેઠે ખાડા થયા. આલમદના નેત્રા બીના થયા. અતઃક્રિએ માતા ! ઓ માતા ! કહેતાંજ આંખો આગળ હતી રાખીને કંચ સ્વરે રડી પડ્યો. પછી સ્વસ્થ સમજી ગયો કે આ મોરખી નથી આક્રિદા છે. અહિં માતા નથી કે કહેશે કે બેટા આલમદના શા માટે રડે છે ત્હને શો દુઃખ છે !

પેરણુ વની આંધુ કુછીને દુકાને આવ્યો. શેઠને પોતાની નિર્ધનતાની વાત કહી ગુણુ ઉપાડવા માટે ખીજી કોઈ માણસને મોકલવાની વિનંતિ કરી. ઉત્તર દિવસના શેઠ, ખીજા નોકરને મોકલી ગુણુ કંચડાવી મગાવી.

આજે આલમદને એન પડતું નહોતું. ત્હેની દ્રષ્ટિમાં સ્વદેશ ભરી રહ્યું હતું. તે સ્વદેશના સ્વભાવ ઘડતો દુકાનના એક ખુણામાં વિચારલીન બેઠો હતો એકામામાં પોષ્ટનો સમય થયો હોવાથી પોષ્ટમેન આવતો દપાડ આપી ગયો. શેઠ આલમદના નામનુ કવર આલમદન આવ્યું. તે આનુર દ્રષ્ટિએ સ્વદેશના સમાચાર જાણવા માટે પત્ર વાંચવા લાગ્યો.

મોરખી તા - -૨૭

નુરચામ ફરજાદ આલમદ.

ત્હારા આક્રિદા ગયા પછી અહિં ઘણી નવાબુની થઈ છે કિન્તુ આજ સુધી મહેં ત્હને પત્રમાં જણાવ્યું નહોતું કારણ એક દુઃખી આગકને કપો અબાગી પિતા વધુ દુઃખી બનાવવા આવે ? પરંતુ આજ ન છુટકે મ્હારે સઘળી લકિકત નિવંત કરી પડે છે.

ત્હારો સસરો એજ ઝીદ લઈ બેઠો છે કે આજ મહિનામાં લગ્ન કરી બાઓ નહિ તો પછી નહિ કરી આપું અને મહિનો વિત્યા પછી મ્હારી પુત્રિને હું ગમે તે રથજે પરણાવવાને છુટો છું.

અને એ બેઠ હું સમજું છું; બાપી કોઈને પણ મોરખમાં આ બેઠની ખબર નથી, એ બેઠ નીચલી હકાકત ઉપરથી મ્હારા જાણવામાં આવ્યો છે.

સાંઝનાં સ્લાગ છ થયાં હતાં, આજે તર્ખઅત જરા અશાંત હોવાથી ફરનો ફરનો દરબારગઢથી મ્હેન્દ્ર રોડ થઈને ઝિજ (પુલ) ઉપર ગયો અને મ્હેન્દ્ર રોડના નાકાવાલી ફલાટ ઉપર જઈને બેઠો. એટલામાં નાના રેશન તરફથી વચાળીઆ જવાની ગાડી આવતી જણાઈ ન્હેતે જંતવ માટે ઉલટી દિશાએ દ્રષ્ટિ નાંખી, ગાડી પસાર થઈ ગઈ અને સ્લામેથી ત્હારો સસરો અને એક બીજી વ્યક્તિ આવતી જણાઈ તેઓ આવીને મ્હારા પાછળની ફલાટ ઉપર બેસી ગયાં વચ્ચે દરબાર સાહેબના શિક્ષકનું આવતું હોવાથી અમે એક ખંજનની દ્રષ્ટિએ પડતા નહોતા, તેઓ વચ્ચે નીચે મુજબ વાર્તાલાપ થયો,

યાકુબ—“ત્હમારે બેસીકર રહેવું, આજે મહે દખ્લાહિમને ઘેર જઈને કંઠી દીધું છે કે, આજ મહિનામાં સોનાના ચુડલો સાથે લગ્ન કરી આપીસ પછી નહિ અને.”

તે વ્યક્તિ—“શું સાફ કંઠી દીધું છે.”

યાકુબ—“ત્હારે શું ખાટું બોલું છું;

તે વ્યક્તિ—આલો ત્હારે તો ખીણ પતી કારણ આજ મહિનામાં આલમદ આવી ન શકે કદાચ આવે તો સોનાના ચુડલો તો કદિપ લાવી ન શકે.”

ચાકુખ--“ જરોજર છે. ત્હમરી વાત સતર આના છે. માટે હવે ત્હમે ત્હમારે લગ્નની તૈયારીઓ કરો પણ ત્હમારા છોકરાને એક વર્ષ હું મ્હારે ઘેર ઘરજમાઈ તરીકે રાખીશ અને પછી જો એની વતણુક સારી હશે તો મ્હારી પુત્રિ સહિત ત્હમારે ઘેર મોકલીશ.”

તે વ્યક્તિ--“ ત્હે તો મ્હારે કમુલ છે પરંતુ સમજો કે આદમદ આજ મહિનામાં આવી જાય અને ત્હમરી મન ગમી સર્વ વસ્તુઓ પુરી પાડે તો ?

“ ચાકુખ--“અસંભવિત તાન અસંભવિત વાત છે.”

તે વ્યક્તિ--“ અને કદાચ ત્હેમ ન અને તો હું મ્હારા પુત્રનાં ત્હમરી પુત્રિ-જોડે લગ્ન ન કરી શકું કારણ મ્હારે પણ મેમણુ સમાજમાં રહેવું છે. ત્હેમને મુખ્ખ જતાવવું છે માટે જો આદમદ આવી પહોંચે તો લગ્ન નહિ થાય.”

ઉપલી વાત ચિત પછી ત્હે લોકો ઉભી આસ્થા ગયા “ ત્હે વ્યક્તિ ” એટલા માટે સંજોગી છે કે એક પ્રતિઃ ગ્રહસ્થનું નામ બદનામ ન થાય. આજે ત્હારા શેઠને પણ પત્ર લખ્યો છે તેઓ કહે તો તારાંદે મોરખી આવી પહોંચજો. પણ એ બધો આચાર ત્હારા શેઠ ઉપર છે. ત્હારી માતાની તખીઅત ફરી પાછી લથડી ગઈ છે. કંઈ ગંભીર પણ જણાય છે, હાલ એજ.

.....હાલિમ

તા. ક. આ પત્રને તરતજ ફાડીને ફેંકી દેજો કારણ ત્હેમાં આપણા સમાજની કાળી આંખુ ચિતરાવલી છે. ઈ.

પત્ર પુરો થયો ત્હાં શેઠે આદમદને બેસાડ્યો અને બાંહેડ પોતાના નામનો આદમદના પિતાનો લખેલો પત્ર વાંચવા આપ્યો.

સારથી તા. - -૨૭

શેડ સાહેબ.

આજે ન છૂટકે તમારી પાસે મ્હારું દુઃખ રહું છું. આજા છે કે વાંચવાની તકલીફ હોશે. આદમદને નોકરીએ મોકલ્યાં પછી છ મહિને જેના સસરા તર ફથી લગ્ન કરવાથી દબાણ ચાલી છે. જેમાં હમણાં તો ફરજ પાડવામાં આવી છે કે આજ મહિનામાં લગ્ન કરી જાયો નહિ તો પછી છ લગ્ન કરી આપનાંર નથી. ત્યારે મેં એ શરતે જેની વાત કમુલ કરી કે વગર ધામધુમે લગ્ન કરવા કારણ આદમદની નોકરીનું વર્ષ પુર થયું નથી કે પૈસા મળે. તે વાત પણ તેણે ન માની અને ઘરેણું કપડાં પ્રથમ જોખશે અને પછી લગ્ન થશે એવી ચિનજગી આપીને ચાલ્યાં ગયાં. હવે વાત ગંભીર થઈ પડી છે. જો આદમદ આજ મહિનામાં એક વર્ષનું પગાર લઈને આવે તોજ લગ્ન થઈ શકે તેમ છે અને નહિ તો ફરેલી મ્હેનત બધી છુટી પડે તેમ છે.

આદમદે હમુ તો છ મહિના નોકરી કરી છે ત્યાં વર્ષનું પગાર અને થોડા દિવસ રજતના માંગવાનો મ્હારો અધિકાર નથી છતાં પણ દિન વધતે આજે હું તમારા પાસે એટલી ભિક્ષા માંગી રહ્યા છું; અને તે મ્હારા માટે નહિ પણ મ્હારા એકના એક પુત્ર આદમદ માટે.

હું પ્રાતઃજના પુરંક લખુ છું; કે આદમદના લગ્નના બીજેલ દિવસે પતિ પત્નિનું મેલાપ કરાવ્યા વિનાજ તેણે આક્રિશ મોકલી આપેલા પાકી રહેલા મહિનાઓ ભરપાઈ કરાવી આપીશ.

જે ત્દમને મુજ ગરીબના વચનમાં વિશ્વાસ હોયતો વર્ષના પગાર સર્વાત ભાઈ આદમદને જ્હેમ અને તેમ તાકીદે મોકલાવી આપજો છું ફરીવાર લખું છું; કે મરતા દમ મુઠી મ્હારો વચન પાળીશ.

તાજ સરંવાર.....

સેવક ઈઆહીમ.

અહમદે પત્ર વાંચીને શેહના વદન પ્રતિ આશા પૂર્ણ દ્રષ્ટિએ નિહાળ્યું “મેમ્બર” એટલે એક સંસારીક વ્યક્તિ “શિદ્ધ થયું. શેહ આઠસોના બદલે એક હજારની નોટો કાઢીને આહમદનાં હસ્તમાં મુકી. આહમદ ઉઠ્યો નોટો લીધી ઉપકાર વશ થઈને શેહના હસ્તે ચુમી લીધી.

હજારો અને લાખો મેમ્બરોમાંથી કદાચ એકાદ યાકુબ જેવા મેમ્બર નીકળી આવે તેથી શું મેમ્બર સમાજ નીચું જોઈ રહેવાની ! કદી નહિ. ઉચું જોવાડનાર આવા ઉકારા પાળનારો કયા ટોટો પડ્યો છે.

x

x

x

x

આહમદ મુંબઈનાં આરામાં ઉઠ્યો. પરંતુ મોરબી સહિ સલામત પહોંચ્યા જેટલી શક્તિ નહોતી. છતાં પણ પોતાનાં શરીર ઉપર બળ જખરાઈ વાપરીને ડ્રાઈરોડ આવ્યો અને મેલમાં મોરબી જવા માટે બેસી ગયો જોકેમ જોકેમ સંકેટો સહન કરતો યથા સમય મોરબી આવી પહોંચ્યો. ઘેર ગયો માતા પિતાને હાપેના ઉન્હા ઉન્હા આંમુઓ સહિત બેઠ્યો. બીમાર માતા પોતાનાં ધૂલ જેવા બાળકની આવી સ્થિતિ જોઈ જનર જનર રડી. હવે ઘરમાં એકને બદલે બે ખાટલાં પધરાવવા પડ્યા એક ઉપર આયશા અને બીજા ઉપર આહમદ બીમાર સ્થિતિમાં પડ્યા રહેતા.

લગ્ન નકી થયાં તે તારીખે આયશા આ દુનિયા અને પેલી દુનિયા વચ્ચે ઝાકા ખાતી પડી હતી. છતાં પણ રીત રિવાજ પ્રમાણે લગ્ન થઈ ગયાં અને મરિયમ સોનાના ચુડલાવાળી બની.

આખી રાત બીમાર આહમદ બીમાર માતાના ખાટલા પાસે બેસી રહ્યો ઘણા સંગાસબધીયોએ સમગતવ્યાં છતાં પણ આહમદે માતાનો ખાટલો ત્યાગ્યો નહિ.

રહવાર થઈ સુર્યના સોનેરી કિરણો દુનિયાભરમાં પ્રસરી ગયાં મનુષ્યો પોત પોતાના કામ ધંધે ચાલ્યાં ગયાં.

ઈશ્વાલીમ કાફલો કાફલો થઈને ઘર બહાર નીકળ્યો ઉતાવળે ચાલ્યો બલકે દોડ્યો અને ડોક્ટરને તેડી લાવ્યો. એકને બદલે બે દદિઓની તર્ખાચત બતાવી કિન્તુ ડોક્ટરે આશા છોડી.

હયા ગઈ અને સંધ્યા થઈ બીજા શબ્દોમાં કહું તો મેમણુ સમાજની હયા ગઈ અને મેમણુ સમાજની સંધ્યા પ્રગટી.

બે છવો એક મેકની હુંફ ભરેલી ગોદમાં સઘને માટે આ દુનિયા તથા પેલી અમર દુનિયામાં જઈ વસ્યાં તહે આપણી આયશા અને આપણો આહમદ.

સમસ્ત મોરખીનાં મનુષ્યોની આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહી રહી અને સમસ્ત મોરખીમાં જાણે કાજો કહેર પડ્યો હોય તેમ બાપાવા માંડ્યું.

x x x x

તહે બચકર રાત્રે બે જનાઝાઓ એક સાથે કબ્રસ્તાન પ્રતિ જઈ રહ્યાં હતાં.

હા...ય મેમણુ સ...મા...જ (સંપૂર્ણ.)

કુંભાર, હોદલવાળા, મિલવાળા,
 હોદલવાળા, ફેસવાળા,
 હોદલવાળા, ફેસવાળા, તેમજ
 કુંભાર અને પ્રત્યેક હોદલવાળા

સેલ! સેલ! સેલ!! સેલ!!!

અત્યંત હલકા બતના કોલસા જેવા કે રાત્રી અને ફેસલવાળા રખલ,
 હોદલવાળા, કુંભાર, તેમજ કુંભાર વિ. વિ. મોટા મથા
 રોખવામાં આવે છે. માલ કુંભાર અને કુંભાર કુંભાર મથા
 વગેરે એક વાર પધારી પાત્રી કરીશો :—

મેમલુ હાઉલમાડ તારમાડ મંદ
 હોદલવાળા-રાણીતવાળા
 કુંભાર-કોલસાવાળા
સુરત.

એ કેની ભૂત ?

ઓ...! બૂતોની... પરંપરામાં... દયાએ... લામેમણ સંસાર ત્હારે માટે... રે... ત્હને અધોગતિના માર્ગે જતો! અતઃ ક્રવવા માટે મ્હેં હજુ... તો કશો પ્રયત્ન કર્યો નથી !

ઓ... પરતંત્રતાની સાનેરી બેડીથી જડગાએલી દુર્ભાગી હિંદુભૂમિ ! મ્હેં હજુતો તારી કિચિત્ માત્ર પણ સેવા કરી નથી !! હા... મ્હને આશા છે ! હું આશાવંત છું. કે જત્હારે હું નિરોગી થકશ ત્હારે અવશ્ય ઉભયની સેવા કરીશ !!

પ... ર... તુ હાલ તો... અકસો... સ...! સ્મરણશક્તિ મંદ પડી ગઈ છે !!! મૃત્તિકા શક્તિ નાશ પામી છે ! શારીરિક શક્તિ મૃત્યુને આધિન થઈ ગઈ છે !” ઉપલા શબ્દો એક યુવક એક અંગત્રામાંના એક શાંત ઓરડામાંથી બોલી રહ્યા હતા. ત્હે યુવક રોગીષ્ટ હતા ત્હેનો વેગ અસાધ્ય હતો ! ત્હેના શરીરમાં રક્ત કે માંસ મુઠ્ઠાં નહોતું, ત્હેના શરીરના પ્રત્યેક વિભાગમાં હાડ સ્પષ્ટ દ્રષ્ટિગોચર થતી હતી, ત્હેને કાણે કાણે શાય સ્થાન જવા માટે ઉઠવું પડતું હતું. ત્હે સંગ્રહણીના પિશ્ચાય રોગથી પિડાતો હતો ! ત્હેમાં વળી આજે ત્હેને અસાધારણ મેચ્ચની વધી ગઈ હતી. અત્યારે આ કાણે ત્હેનું મગજ રિથર નહોતું. ઘડીકમાં ત્હે મેમણ સંસારને ઉદ્દેશી ડાંઘકે કહેતો તો ઘડીકમાં ત્હે પેતાની જન્મભૂમિને ઉદ્દેશીને ડાંઘકે બોલતો ! ફરી પાછો ત્હેનો બક-વાદ શરૂ થયો:—હા... ગુજર ભૂમિ ખરેખર ત્હે પરતંત્રતાની બેડીથી

જકણએત્રી છે. પ...રંતુ ત્હને સ્વતંત્ર કરવાનો ઉપાય સ્હેલ છે. સિંહ સરિખા સંતાનો પેદા કરે! અને ત્હે ત્હારેજ થઈ શકે કે પુખ્ત વયે લગ્ન કરે! લગ્ન કર્યા પછી પણ ગૃહસ્થાઈને છાજતું ‘અન્નચર્ય’ પાળે! ચેતો! ચેતો! મેમણ બધુઓ ચેતો! મ્હોટા ભાઈના લગ્ન સાથે ન્હાનાભાઈનું અલિદાન આપતાં જરા વિચારો! કેવળ વધારે ખર્ચ ન થાય તેથી ન્હાનાભાઈને ચોદ વર્ષની બાળ વયે લોહકૃપલાથી જકડી લેનાર નિપુર માતા, પિતાઓ ચેતો! જુઓ મ્હારે દાખલો અહણ કરે! ત્હમારા અંધ નેત્રોને વિકાશે! વિચાર કરો અને સાથે—” તે વધારે બોલે તે પહેલાં ખ્હારથી કોઈબોલ્યો:—“મ્હને અંદર આવવાની રજા છે.”

“કોણ છે?”

“એતો હું શંકરપ્રસાદ!”

“આવો! આવો! અધિપતિરાજ ભણે પધાર્યા.”

એક હટપુટ મનુષ્ય મક્કમ પગે ઝોરડામાં દાખલ થયો અને “કેમ છે? તમીયત કવિરાજ!” કહીને ત્હેમણે એક ખુરશી ઉપર પોતાનું આશન લીધું! અધિપતિએ ખિસ્સામાંથી એક બીડી કઠી મળગાવી અને એક ખોંખારો મારીને બોલ્યા:—“કવિરાજ આપણા પેપરમાં તમારી ચાતુ વાર્તા આવતી હતી ત્હે અંધ પડેલી હોવાથી ત્હેને આગળ ચલાવવા રોજ બે, અઠી દઝન પત્રો આવે છે. પરંતુ આજના અંકમાં છાપી નાખ્યું છે કે ત્હેના લેખક મી. અઝીઝ ખિમાર હોવાથી અમારે લાચારીએ વાર્તાને અંધ રાખવી પડી છે!”

“અફ્સોસ! લાચાર છું, મિ. શંકરપ્રસાદ ત્હમારા એક પેપરને તુકસાન થયું નથી, લગભગ બારેક પેપરોમાં એવોજ ગોટાળો થયો છે. શું લખું?...લખવાની શક્તિજ ક્યાં છે!”

“ પરંતુ આપની બિમારીનું મૂળ કારણ શું છે ? ”

“ તહે કહું માત્ર એકજ શરતે ! ”

“ શું શરત છે ? ”

“ હું મહારી સમસ્ત આત્મ કથા તહમને નિવેદન કરું તહે આપના પેપરમાં છાપી ધો ? કારણ કે મહારા મેમણ બંધુઓ પણ જાણી શકે કે બાળકનું નહાની વયમાં લગ્ન કરવું કેટલું જોખમ ભરેલું છે ! અર્થના અચાવ અને એ લગ્ન કરવાની ઘેલછા ધરાવનારને તહમારા પેપરકારા મારી આત્મકથા પહોંચાડી ધો કે જહેથી તેઓ મહારે દાખલો ગ્રહણ કરે અને ભવિષ્યમાં પોતાના બાળકોને કુવામાં નાખતાં જરા વિચારે ! ” તહમારી આત્મકથને મુસલમાનોના લાભાર્થે અવસ્ય હું મહારા પેપરમાં સહપરસ્થાન આપીશ ! ચાલો તહમારી વાત ચલાવો.”

“સાંભજો, હું સુરતનો રહેવાસી છું મહારું નામ અર્જીઝ છે, મહારા પિતાનું નામ નુરમોહમ્મદ છે. મહારા પિતા સાહિત્ય પ્રેમી છે. શિષ્ટ સાહિત્યને તેઓ વધું પ્રમાણમાં ચાહનાર છે. મહારા મોટા ભાઈ પણ સાધારણ સાહિત્યને ચાહનાર તો ખરાજ ! હું જ્યારે સાત વર્ષનો હતો ત્યારે ગુજરાતી પહેલા ધોરણમાં અભ્યાસ કરતો હતો. જ્યારે તેર વર્ષનો થયો ત્યારે અંગ્રેજી પહેલું ધોરણ પસાર કરીને, બીજા ધોરણમાં અભ્યાસ કરી રહ્યો હતો, મહારા માટે ફાંસતુ પડતો શાળાનો ટાઈમ હું મહારા અંગત લેખે લખવામાં પસાર કરતો હતો, વાત એટલે સુધી વધી પડી હતી કે ચાલુ માસમાં હું સુરતથી નીકળતા એક માસિકનો સહતંત્રી થઈ ગયો હતો મહારા લખાણો માટે બહુ સારા અભિપ્રાયો પડતા, બહુકે અમહારા માસિકનો રિયુ આપતાં બીજા પત્રો મહને ‘ગુજરાતનો આશાવંત લેખક વિ. ની ઉપમાં આપતા. વળી બીજા અન્ય પેપરો

તરફથી ભલામણો આવવા લાગી અને મહેં પણ ચોતરફ લખવા માંડ્યું, અને પછી તો મ્હારા લખાણોની કિંમત વધી ગઈ સાધારણ પેપરવાળાઓને તો મગવાંએ મુશ્કેલ થઈ પડ્યાં. સાહિત્યમાં મારો સમર્થ સમય વ્યતિત થઈ જતો હતો. એવામાં એક દિવસે શાળા-માંથી ઘેર આવ્યો ત્યાં મ્હને ખચર પડી કે મોટાભાઈ (જિંમનુ નામ કાસમભાઈ હતું) ના સત્તરમી તારીખે લગ્ન છે, પિતાજી બહાર ગયા હતા તે ઉતાવળા ઉતાવળા ઘેર આવ્યા મ્હારી માતાને ઉપદેશી બોલ્યા:—“કાસમ તથા અઝીઝ એકના લગ્ન સાથે નક્કી થયા છે એટલે આપણને ઉભયની તૈયારી કરવી જોઈએ !” આ સાંભળી મ્હારી માતા હસતી, હસતી, બોલી:—“અહુ સારું થયું આજે ત્રણયાર હજાર રૂપિયા ખર્ચાંએ અને એ ત્રણ વપના ગાળા પછી ફરી પાછા ત્રણ ચર હજાર રૂપિયા ખર્ચવા પડે તોના કરતાં ઉભયનાં લગ્ન સાથે ફરીએ તો ખર્ચનો કેટલો બચાવ થાય ! તો મોટેજ ગઈ કાલે હું ત્હમને બાર દહને કહેતી હતી.

“ મ્હારો પણ પ્રથમ તો એજ વિચાર હતો પરંતુ મ્હને શંકા હતી કે અઝીઝનો સસરા હા કેહેશે કે નહિ પરંતુ આજે વાત ઉપરથી વાત નીકળતાં મહેં તેને કહ્યું એટલે તોણે મહેંને કહ્યું કે:—“જુઓ નુરમ-હમ્મહભાઈ, હું ગરિબ માણસ છું; મ્હારે એક પુત્ર અને એક પુત્રી છે તો ઉભયના લગ્ન જો હું જુદાં જુદાં કરું તો ખર્ચ ગળત ઉપરાંત થઈ જવાનો સંભવ છે, તેથી પ્રથમથી મહેં એક માર્ગ શોધી કાઢ્યો છે; ”

‘મેં પુછ્યું તે હોવા માર્ગ છે!’

“ તોણે કહ્યું:—આપને ત્યાં કાસમભાઈનાં લગ્ન થવાનાં છે તો મ્હને પ્રથમથીજ વિદિત હતું કે આપ અઝીઝના લગ્ન કરી

નામવા માટે મહેને કહેવા આવશે બહુ જાનરહસી પણ કરશે; તેથી મહે મહારા પુત્રના સસરા પાસે જઈને લગ્નનો વિષય છેડયો હતો તેને જો ખુશીથી કહ્યું કે ત્હમારી બહારે મરજી પડે ત્હારે લગ્ન કરી જાઓ તેરી હું પણ ત્હમોને કહું છું કે ત્હમે પણ ત્હમારી સગવડમાં રહેશે.”

ખુશી ! બસ ખુશી ! જોઈતું હતું અને વેચે બતાવ્યું; દરેકર એક આગુએ મુકીને હોતા મહારા મિત્રોને વધામણી આપવા દોડી ગયો. હતું તો મહારા લગ્નને છ દિવસ આડી હતા, પરંતુ મહારા મનથી તે છ વર્ષ લાગતાં હતાં, જે, દિવસ થતો તો, રાત્રીની શક દ્રષ્ટિએ રાત્ર જોતો, અને રાત્રી થતી તો, દિવસની પ્રતિક્ષા કરતાં કરતાં મહારે સમસ્ત રાત્રી જગરણુ અવસ્થામાં પસાર કરવી પડતી હતી.

હું સ્વપ્નામાં પણ મહારી બવિષ્યની અર્થગનાં સાથે વાર્તા-વિતોદ કરવાને લક્ષ્યાતો હતો. ઘણી વખતે તેને હું સ્વપ્નામાં નિદાણતો હવે જાગ્યા તરફ તિરસ્કાર આવતો હતો. મહારા પાછળે શાળામાંથી એક મહિનાની રજા મેળવી લીધી હતી.

જોઈએ તોઈએ કરીને પાંચ દિવસ પુરા થઈ ગયા. હવે માત્ર એક રાત્રી આડી હતી જો કેમ પૂર્ણ કરી તેના વિચારમાં લમણે લાથ મુકીને બારીમાંથી પ્રકૃતિ સૌંદર્ય નિરક્ષણ કરી રહ્યા હતા. એટલામાં, અમહારા માસિકના તંત્રી આવી ચડ્યાં તોઈએને જોઈને હું હસતાં હસતાં બોલ્યો “કેમ ! તંત્રીજી સારા છો ને ? આવો બેસો.”

“મિ. અઝીઝ ! આજે ત્હમારી કસોટીનો સમય છે. આવતા અંકમાં મેટર ઘટે છે, આપણા પેપરના ખાસ બે લેખકો છે, તેમાં એક બહાર ગામ ગયો છે તો બીજાને યિમાર છે, તેથી આવા સમયે હું ત્હમારી પાસેથી લેખ લેવા આવ્યો છું; બોલો ત્હમારાથી બની શકે તેમ છે કે નહિ ?”

“હું ત્હમારા માસિકનો સહતંત્રી છું; લેખ લખવો એ મ્હારી ફરજ છે અને ત્હે ફરજ હું બખીશ ત્હેમાં કસોડીનો કસો સ્વાલ રહેતો નથી. આપ વિના શકોએ કહો, કેટલા ફોર્મ ઘટે છે?” “માત્ર દોઢ ફોર્મ ?” “એસો ત્હારે હમણાંજ લખી આપું છું.”

ત્હેમને એક ખુરસી ઉપર બેસાડીને હું ત્હેમના સ્હામેજ લખવાના ટેબલ ઉપર જઈ બેઠો શું લખું એ વિચાર કર્યા વગર ટેબલના ખાનામાંથી કોરા કાગળો કાઢીને પ્રથમ તેના મથાળે “લગ્ન મિંમાશા” અને પછી નીચે અડધા કલાકમાં એક ફોર્મ ચિતરી કાઢ્યું, અને અડધા ફોર્મનો એક જૂનો લેખ ઘેરમાં પડેલો હતો તે એક લેખ તંત્રીને આપતાં મ્હેં કહ્યું:—

“ હવે આ ‘લગ્ન મિંમાશા’ લઈ જઓ અપૂર્ણ છે. તે આવતા અંકમાં પૂર્ણ કરીશ.”

તેઓ લેખો લેતાં બોલ્યા:—“આપનો ઉપકાર થયો ” “ એમા ઉપકાર તે વળી શાનો ? મ્હારી ફરજ હતી. અને મેં બખવી છે; જ્યારે અમે સાલબ સલામ કરીને છૂટા પડ્યા ત્હારે લગભગ રાત્રિના સાડા દસનો અગત્ર થયો હતો.

‘કલોક-રાવર’માં જ્યારે બિપણ ગર્જના કરતાં ખુલ્લું અવાજે બારના ટોકોરા થયા ત્હારે હું મ્હારા પલંગ ઉપર જઈને સુતો, નિદ્રા તો આવી ગઈ. પરંતુ સ્વપ્નામાં હું ચારેક બાળકોનો પિતા થઈ બેઠો. અમ્હારી સ્વપ્ન સૃષ્ટિમા આજે મ્હારું માથું દુખતું હોવાથી હું જરા ક્રોધમાં બેઠો હતો. ત્હાં મ્હારી પત્નિ આવી ને કહેવા લાગી:—‘જુએને આ ત્હમારા લાડવાયા ન્હાના બાળકે દુધની તપેલી ઉંધી વાળી દીધી. હવે ત્હમારા માટે મ્હા કેપી રીતે બાનવું ? ”

એની વાત સાંભળીને મ્હાડું પીતું ઉઠી ગયું, બહાર જઈને ન્હાના બાળકનો કાન પકડીને અંદર લાગ્યો. પછી તહેને શિક્ષા માટે ગાલ ઉપર તમાચા મારવા લાગ્યો, એટલામાં મ્હારા કાન ઉપર અવાજ અથડાયો.

“મેટા અઝીઝ” તકીઆને શા માટે મારે છે તહેણે શો અપરાધ કર્યો?” હું નિંદ્રામાંથી જાગૃત થઈ ગયો. આંખો એળીને બેઠે છું તે સ્વવાર થઈ ગઈ હતી. મ્હારી માતા મ્હને નિંદ્રામાંથી જાગૃત કરવા આવી હતી. તહેના શબ્દો સાંભળીને હું શરમાઈ ગયો. પથારીના ત્યાગ કરી નિત્ય કર્મથી પરવાર્યો. નિયમાનુસાર સાંજ નો પડી. હવે રાત્રિને વિશેષ વિરાગ નહોતો માત્ર ત્રણ કલાકની વાર હતી. આજની રાત્રી આ...હા...હા વસ્ત્રની પ્રથમ રાત્રી હતી.

મહેમાનોની સત્કારમાં અને વસ્ત્રો બદલવામાં ખાજે સમય વ્યતિત થઈ ગયો. નવ વાગતાં તો અમ્હારા દ્વાર પાસે બેન્ડના મધુર સરોદો સાંભળાવા લાગ્યા. સાડા નવથી દસ વાગ્યામાં સર્વ તૈયારીઓ થઈ ગઈ. મ્હાડું સરવસ છોકરીવાળાને ઘેર જઈ પહોંચ્યું. સાધારણ રીતરિવાજ પછી નિકાહ થઈ ગયો. બેન્ડવાગાઓએ ખુશદ અવાજે સલામી વગાડ્યા પછી સર્વ પોતપોતાના ઇચ્છીત સ્થાન પ્રતિ પ્રયાણ કરી ગયા.

અફસોસ.....તહે સમયે હું હાઈફેલ થયો હોત તો આના કરતાં લાખ દરમ્મજે સાડું હતું. પરંતુ ભવિષ્યને કોણ બાબી શક્યું છે? મ્હને શું ખચર કે વાજનાં બચુરી તાનમાંથી રૂંદતી જવાળા પ્રગટી રહી છે. સ્ત્રીઓને સુંદર ગિતોમાંથી રૂંદતી નીકળી રહ્યા છે. હું શું જાણ કે આ લગ્નનો સોદો નથી પણ મરણનો કપાલો છે? અ...હ...સો...સ તહે સમયે મ્હને કોઈ સમજવનાર નહોતું. કદાચ

કોઈ અમગ્નવનાર હોત તો ત્હે સમયે મહેં ત્હે ॥ શિખામણ માની હોત કે નહિં તેજ શંકાસ્પદ છે.”

સમયની ગતિ ન્યાયી છે. વાતવાતમાં તો દસ મહિના વિનિ ગયા મહારી પત્નિ ચિચારી આર કે તેર વર્ષની હશે તે જાર વર્ણી હતી પરંતુ શરીરનો આંધો તત્તન નયજો હતો. હાડમાં તે સગર્ભા હતી. તેને સાતમા મહિનો ચાલતો હતો કોઈ પણ આગદ વિશે કોઈ પણ વાતચીત ન કરાતી ત્હારે એમો ઉભય અહુ હવે પામના હતા. તરત અરસપરસ નેત્ર સંકેત કરી લેતા. એ મહિના પછી હું એક આગદનો પિતા અને ત્હે એક આગદની માતા થવાની હતી. એ વિચારજી ઉભયને ઘેસા કરી નાખનારો હતો.

શાખામંથી જ્ઞહારે ઘેર આવ્યો ત્હારે મારા સસરાજી, મહારા પિતાજી સાથે વાને વગગેસા એકા હતા. મહારી માતાએ મ્હને જાણવા દીધું કે ત્હારા સસરાજી ત્હારી વડુને તેડવા માટે આવ્યા છે. તેમની વાત સાંભળીને તત્તન હતાશ થઈ ગયા. ઉભય પતિ-પત્નિ વચ્ચે ગઈ દસ મહિનામાં સારો પ્રેમ અંધાઈ ગયો હતો. હવે ત્હેના વિના ત્રણ આર મહિના કે ૧૧ રીને કાઢવા ? ત્હે વિચારમાં હું હીને અત્તરનાં ખંડમાં ગયા. ત્યાં મહારી બધારી પત્નિ પણ દુસ્કા ભરતી એકી હતી. મ્હને જોતો ત્હેણે વધારે રડવાનું શરૂ કરી દીધું. હું પણ રડયા. જ્ઞહાંસુધી આંખમાં પાણી હતું ત્યાં સુધી રડયાં. પછી સુકા નેત્રે એક બીજા પ્રતિ જોઈ રહ્યા તે એકજે સુધી કે જ્ઞહારે બહારથી ચેતવણી મળી કે—

“ભાઈ ત્હારા સસરાજી ખાંડી થાય છે માટે ત્હારી વડુને કોર કે જાડી લેવાર થાય.” છેવટે અમ્હો પતિ-પત્નિ છુટાં પડ્યાં. પરંતુ

ઉમયમાંથી એકેથી શમ્ભોચાર કરી શક્યું નહિ. તે રડતી રડતી ગઈ અને હું પણ રડતો રડતો જઈને પલંગ ઉપર નિદ્રાવંશ થઈ ગયો. રાત્રે જમવા માટે પણ ઉડ્યો નહિ, ઉડીને શું કરું ? મ્હને સર્વસ્વ બસ શુન્ય ને શુન્યજ લાગતું હતું. ઘરમાં આટલી વસ્તી હતી છતાં પણ મ્હને તો એમજ થતું કે ઘરમાં કોઈ નથી. દિવસ ગળતો હતો છતાં હું સમજતો હતો કે મિપણ અંધકાર છે.

આમને આમ મ્હે વિરલ વેદનામાં ત્રણ મહિના પસાર કર્યા. એક દિવસે જ્યારે શાળામાંથી ઘેર આવ્યો ત્યારે બાબાએ કહ્યું કે:—“કે ઇનામ આપે તો હું ત્હને એક વધામણી આપું ?”

મ્હે મ્હારી આંગળીમાંથી તરત એક સુવર્ણ સુક્રિ ઉતારીને આપી દીધી ત્યારે સમાચાર સાંભળ્યા કે હું આગકતો પિતા થયો છું.

વાત સાંભળીને હું તો લપ્તવેશમાં આવી ગયો. ચોપડીઓને ખુણામાં ફેંકી દહને રીંધા મારા સરાહને ત્યાં ગયો ત્હે લોકોએ મ્હારા ખાળામાં એક દોઢ વેન લાંબુ આગક મકયું; ત્હેને હું આશ્ચર્યથી એકા ટસે નિહાળી રહ્યો; ત્હે ખૂબસૂરત હતું, ઘાડીયું હતું, પરંતુ કદમાં માત્ર ત્હે દોઢ વેન લાંબુ હતું. ત્હે ગમે તેવું હોય તોપણ હું ત્હેનો પિતા હતો, મ્હેં સદર્પ આગકને એ ચાર ચુંબનો લઈને તેની માતાને સ્વાધીન કરીને પાછો ઘેર આવ્યો.

હવે મ્હારી સ્ત્રીને કેવી રીતે જલદી પાછી બોલાવવી ત્હેના વિચારમાં પડી ગયો. છેવટે એક સુક્રિ સુક્રી આવી અને ત્હે સુક્રિત એક મહિના પછી અજમાવી. અરકે ત્હે યોજનાનો અખતરો કરવા માટે જ્યાર પોડી:

મ્હારા માત-પિતા અને અધુ સમક્ષ હિંદ, હિંદ...નો અસ્ત્ય શમ્ભોચાર આજુ કરી દીધો, ખોટી માંદગી ધારણ કરી લીધી, અને પરિણામ એ આવ્યું કે મ્હારી માતા જઈને મ્હારી વહુને તેડી લાવી;

મહેં તો માત્ર માંદગીનો ઢોંગ કર્યો હતો પરંતુ મ્હારી પત્નિની પ્રકૃતિ ખરેખર સ્વસ્થ રહેતી નહોતી. મ્હારે ઘેર આવ્યા પછી તે સતનાં ભોજન કરી શકતી નહોતી, અને કદાચ ભૂલચુકે ભોજન કરી લેતી તો અબ્જુ થઈ જતું હતું. તેના સ્તનમાં દૂધ નો તત્તન અભાવ હતો, તેથી બાળકને ઉછેરવા માટે કૃત્રિમ દૂધનો ઉપયોગ કરવો પડતો હતો, તેથી બાળક દિન પર દિન વધુ રોગિષ્ઠ થતો જતો હતો;

મ્હારું ચિત્ત હવે ભણવામાં પરોવાતું નહોતું. આખો દિવસ સ્ત્રી પુત્રની ચિંતામાં વિતાડતો હતો, વિશેષમાં મ્હારી પત્નિ ખીલ્લજ મહિનામાં ફરી પછી સગર્ભા થઈ ગઈ હતી. અને જોવાજોવી તો વાત એ હતી કે આજે મ્હારી પરિક્ષા હતી સાથે બાળકની તખીયત બહુ ખર્ચકર જણાતી આજનો દિવસ કાદશે કે નહિં તહેનો નિર્ણય નહોતો.

શાળાનો સમય થયો ત્યારે બાળકને ગંભીર સ્થિતિમાં મુકીને હું શાળા પ્રતિ પ્રયાણ કરી ગયો, સ્કોલરશીપ, મેગવવાની આશાએતો નહોતોજ ગયો. તોપણ મ્હારી સ્થિતિ વિચિત્ર થઈ ગઈ હતી. ત્યાં પછી 'બ્રસ+શુ' ? અને માયનશ શુ ? મ્હને ક્યાંથી સુઝે મ્હારું સર્વ લક્ષ તો ઘર પ્રતિ પત્નિ અને પુત્રમાં હતું ગઈ કાલે પણ એજ મહાંકાણમાં ત્રણ કલાકનો પેપર મહેં માત્ર સવા કલાકમાં આપી દીધું હતુ હવે મોઢાની પરિક્ષા આપવાની આડી હતી

અમ્હારા માસ્તર આવી પહોંચ્યા, ને મોઢાની પરિક્ષાનું મંગળાચરણ થયું. તહેમાં મ્હારો ત્રીજો નંબર આવ્યો ત્યારે હું હડયો પણ ભાન નહોતું કે ક્યાં જઈ છું ? ચંત્રવત પ્રતિમા પેડે ગયો પ્રશ્નોત્તરમાં શું ઉકાળી આવ્યો તહેની મ્હને ખબર પડી નહિં. બસ મ્હને તો મ્હારા બાળકની વિશેષ ચિંતા થતી હતી. તહે કેમ હશે ? રડતો હશે કે રમતો હશે એજ વિચારમાં તલ્લીન હતો. છેવટે કંઠાળીને ધન્સપેક્ટર

પાસે ગયો. તેમને શોકપૂર્ણ અવાજે મ્હારી સ્થિતિ જણાવી ને રગ માંગી. તેઓએ પણ મ્હને ઉદાર દિલે રગ આપી દીધી. રગ મળતાં ઉતાવળે પગલે ઘરમાં દાખલ થયો, પરંતુ અફસોસ ! મ્હારા બાળકની જીવનદોરી તુટી ગઈ હતી ! મ્હારો દિપક બુઝાઈ ગયો હતો ! તેની જ્યોતિ નાશ પામી હતી ! તે પોતાના માતપિતાની અજ્ઞાનતાની ક્રિયાદ કરવા માટે પ્રભુના દરબારમાં આરોપ ગયો હતો. તે બનાવ પછી મ્હારી તખ્તીયન ખરેખર લથડી ગઈ ! મ્હારી છાતીમાં પળે પળે દુખાવો થવા લાગ્યો. ઉંઘરસ તો કહે કે મ્હારું કામ ઉંઘરસમાંથી દિન પર દિન જીર્ણનવર શરીરમાં પોતાનું ઘર જમાવતો ગયો. તે એટલે સુધી કે હવે તો અહોનિશ ! શરીરમાં જવર ભરેલું રહેતું જોહમ જોહમ ફિસો પસાર થતા હતા. તેમ તેમ મ્હારી પ્રકૃતિ વિશેષ બચકર થતી જતી હતી, એવીજ રીતે લગભગ પાંચ મહિનાં પીતી મયા એક દિવસે અકારથી ઘેર આગ્યો. ત્યારે મ્હારી પત્નિની પ્રકૃતિ અસ્વસ્થ જણાતી હતી, નર્સ ને બોલાવતાં જણાવું કે તેને કમ્પ્રેસ થવાનો સંભવ છે અને થયું પણ તેમજ. તેજ રાત્રિએ મ્હારી પત્નિને છ માસનું અંધુર બાળક થયું ! મ્હારે તો પડતા ઉપર પાડું, ને દાઝ્યા ઉપર ડાંમ જેવું થયું. મ્હારા હૃદય ઉપર આઘાત થયો. અને દિન પરદિન મ્હારા મન ઉપરનો કામુ બોતો ગયો. પેપરોમાં ચાલુ વાર્તાઓ અટકી પડી અને નોવેલ આકારમાં છપાતી વાર્તાઓ પ્રેસમાં અર્ધ છપાએલી પડી રહી, પ્રકાશકો રોજ ઉતાવળ કરતા આવતા પરંતુ મ્હારી શક્તિ એટલે સુધી નશ પામી હતી કે દવા પીધી કે નહિં તેનું પણ ભાન રહેતું નહોતું. એજ સ્થિતિમાંથી પણ હું પ્રભુ કૃપાએ પાછો સારો થયો. જ્યારે હું પુર્ણ નિરોગી થયો ત્યારે મ્હારા કમનસિએ મ્હારી પત્ની સુવારોગથી મરણ પામી. હવેકુંતન નિરાંશ

થઈ ગયો. પુત્ર ગુમાવ્યો સાથે પત્નિ ગુમાવી અને હવે હું કપ્પારે જમુંશું ! અસ એજ વિચારમાં કોઈની વિશેષ વાર્તાવાપ કરતો નહિં એકાંતમાં લમણે લાથ ઢઈ બેસી રહેતો હતો એક દિવસ અચાનક મ્હારા શિક્ષક મ્હારી પ્રતિ જોવા માટે આવી પહોંચ્યા વાત ઉપર વાત નીકળતાં તેઓએ મ્હને બહુ સખ્ત હપકો આપ્યો.

“મી. અઝીઝ ! ત્હમે ત્હમારા લાથેજ સોના જેવા સંસારને ધુળમાં મેળવી દીધો છે,”

“લાશ ! આ ન્હાની વયે લગ્ન કરવાનું પરિણામ છે.”

“મી. અઝીઝ ! અદિંજ ત્હમારી ભૂલ થાય છે. એતો હું પણ કમુલ કહું છું કે ન્હાની વયમાં લગ્ન કરવા એ સાદું નથી પણ જ્યાં ભૂલ થઈ ગઈ ત્હેને સુધારવી આપણા હાથમાં છે.”

“ત્હે કેવી રીતે ?”

“એવી રીતે કે પ્રથમ તો ત્હમારે ત્હમારી પત્નિને ઘેર લાવવીજ નહોતી. ખેર લાવ્યા તો ખરા પણ લાવ્યા પછી ત્હમોએ જખરજસ્ત ભૂલ કરી છે.”

“ત્હે કઈ ભૂલ ?”

“ત્હે ભૂલ એજ કે ત્હમોએ ગૃહસ્થાપને છાજતું અહમર્ય પાળ્યું નહિં. બાળક પેદા થયા પછી લગભગ અદાર મહિનાં સુધી ફરજિયાત અહમર્ય પાળવું જોઈએ પણ અફસોસની વાત છે કે ત્હમોએ ત્હમારું સત્યાનાશ ત્હમારા લાથેજ વાળેલું છે ! હવે હું વિશેષ કહી શકતો નથી” એટલું બોલીને તેઓ ચાલ્યા ગયા. ત્હેમના જવા પછી હું ખુબ રડયો. આજે જ્યો હું નિરમસર ચાલ્યો હોત, ગૃહસ્થાપને છાજતું અહમર્ય પાળ્યું હોત, તો મ્હારો સંસાર સોના જેવો થઈ જતો અને મ્હારી

ગુજરાતમાં કવિ તરીકેની કાંતિ દોષી નીકળી હોત, પરંતુ અફસોસ જે વક્તની ડાળી ઉપર બેસી હતો તહેનેજ કુલાડા વતી કાપી નાંખી.

“દિલકે ફેફસે જલ ઉડે, સીનેકે દાગસે,
હસિ ઘરમેં આગ લગ ગઈ, ઘરકે ચિરાગસે;”

એક હંડા નિશ્વાસ પછી અધિપતિ તરફ જોઈને ફરી બોલ્યો:—
“હવે ત્હમે ખુશીથી જઈ શકો ત્હમ છો. વિશેષમાં ત્હમને તરફી આપી ત્હે માટે હમા યાચી લઉં છું.” અધિપતિ નિરાશ થઈને બોલ્યો:—
“ગિ. અઝીઝ ! ત્હમારા માટે મ્હને બહુ લાગે છે.”

“દિલગીર ન થાઓ ! હું એક મરં છું પણ લાખોને શિખામણ આપતો મરં છું;”

“જેરી પ્રભુ તી ઇચ્છા,” એટલું કરીને ત્હે અઝીઝની આત્મા કથાની લખેલી મેટર લઈને ચાલ્યો ગયો. ત્હેના જવા પછી અઝીઝનાં મુખમાંથી ઉદગાર નીકળી પડ્યા. “હા...ય ! મેમણુ સમાજ !”

અઝીઝનાં પિતા તુરમુહમ્મદનો અવાજ સાંભળાયો “એટા મેમણુ સમાજને દોષ ન દેતો, આતો મ્હારી કુલનું પરિણામ છે, મ્હે ખર્ચનાં બચાવ અર્થે ત્હારા લગ્ન કર્યાં હતાં.”

પાછળથી અઝીઝની માતા આવી બોલી, “એટ અઝીઝ પેલા પત્નના તંત્રીને જોઈ વ્રતાંત કહ્યાં છે ત્હે આજુનાં ઓરડામાંથી અમ્હોએ સાંભળ્યો છે, એ અથી ભૂલ મ્હારી છે. મ્હેજ ત્હારા પિતાને ખર્ચનાં બચાવ માટે ક્ષિત્ત્યા હતા બન્ને જમરાજસ્તી ફરી હતી.” અઝીઝની પ્રકૃતિ જોવા માટે આવેલો અઝીઝનો સસરા બોલ્યો:—

“નહિં ! નહિં ! એ સમસ્ત બૂલ મ્હારી છે. જમાઈની વય કે મ્હારી પુત્રીની વય જોયા વગર, તેના બંધ કરીને ઉભયને મ્હે મ્હારા હસ્તગીજ કુચમાં નાંખ્યાં છે.”

સૌ બોલી રહ્યા પછી ત્હે લોકોએ અઝીઝનાં મુખ તરફ જોયું. પરંતુ અફસોસ... ત્હે દુન્યા તથા જવા માટે અંતિમ શ્વાસો લેતો હતો. ત્હેની માતાએ અઝીઝનું મસ્તક પોતાનાં બોળામાં લઈ લીધું. જરાવાર પછી અઝીઝે નેત્રો બોલ્યાં અને છેલ્લીજ વાર જ્હેરી રીતે બુઝતો દીપક એકવાર વિશેષ જ્યોતિ આપીને પછી બુઝાય છે ત્હેવીજ રીતે તેની વાચા પણ ખુદી ગઈ. ત્હે ત્રારક પણ સાફ અવાજે અંતિમ શબ્દો બોલ્યો:—

“કહો, કહો, જગતની ચક્રીએ પિત્તાનું મુકેલા કંઈવા કહો.....? કહો, કહો, ઓ...સંસારની ક્ષણિક માયામાં તણાઈને મૃગજળ તરફ દોડનારા નવયુવકો કહો.....?”

કહો, કહો, પ્રપંચી દુન્યાથી અંગતણ ભાળા બાળ રાગતઓ કહો,

કહો, કહો, ત્દમો સર્વ એકત્ર મળી મ્હારા માટે ત્દમારી ચક્રુઓમાંથી અશ્રુધારાં વરસાવતાં ભગ્ન હૃદયથી કહો કે.....?

એ કોની ભૂલ?

પથરના બાંધેલા ઓરડામાંથી અઝીઝનાં જખ્ખોનો પડ્યો પડ્યો.

એ કોની ભૂલ?

એક વાર અમારી દુકાનની મુલાકાત લેવા
~ : ખાસ લલામણુ છે. : ~

સાફ અને સસ્તું

સીલાઈ
ખાતું

તેની સાથે તેનાજ ખરનું
ગરમ તથા સુતરાઉ કાપડ

— જેવું કે —

કાશમીર, વેનીશન, પામખીચ, સર્જ, મરીનો આલખાકો,
ચાયનાસીલ્ક, ચાયના કોર્ડ, પોપલીન તાસાસીલ્ક,
વોશીંગ્ટન, સાટીનડક રેશમી તથા સુતરાઉ ખમીસનું
કાપડ પણ કીકાયત લાવે મળશે.

ચુસુફ પી. એમ. મોહંમદ દેલ્લર.
કણીપીઠ ખત્તર, અખાસ ગિલ્ડીંગ, લાલગેટ પાસે
સુરત.

વડોદરામાં મુંબઈ.

ચોખ્ખા સોના ચાંદીનાં દરેક ડીઝાઈનના સુંદર
અને ફેન્સી દાગીના ગરંટીથી લેવા હોય

નં:તો:-૦

નીચેની દુકાન નોંધી રાખો

— કારણ —

ઠગાવાની ધારતી રહેતી નથી હજારો કુટુંબોએ
કામ પાડી સંતોષ જાહેર કર્યો છે એનાથી વિશેષ
પ્રમાણીકપણું બીજું શું હોઈ શકે.

લીધેલા દાગીના પાછા આપવા હોય તો
ફક્ત મંજુરીના પૈસા કાપી લઈ બજાર ભાવે માલના
પૈસા તુરત પાછા આપનાર આ એક જ દુકાન છે.

— જુના અને જાણીતા —

મેમણ હાજી ઉસમાન વલી નુર મોહંમદ
તેજબવાલા.

૩. ચોટશીઓળ-વડોદરા.

ભીનાં-નેત્રો.

આજે રમઝાન શરીફની પહેલી તારીખ હતી. તેથી પહેલાં રોઝામાં જરા અશાંતિ જણાતી હતી પરંતુ અતે દિવસ પુર્ણ થયો ! અને સંધ્યા સમય થયો તેથી હું રોઝે ખોલવા માટે મને મસ્જિદમાં જરા ઉતાવળે પગલે દાખલ થયો ! કિન્તુ હજી દસેક મિનીટનો વિજાંબ હોવાથી હોજ ઉપર વજૂ કરવા બેઠો.

મદારા સદામેજ હોજ ઉપર એક યુવાન ચીંતા ઘસ્ટ મહેરે લમણે લાય દઢને બેઠો હતો ત્હેના હૃદયમાં જાણે વિચારોનું તુમુલ યુધ્ધ ચાલતું હોય એમ ત્હેની મુખપ્રાકૃતિ ઉપરથી લાગતું હતું. હું વજૂ કરીને પરવારી ગયો છતાં ત્હેનો જ્હાં લમણે લાય દઢને બેઠો હતો ત્હાંજ બેસી રહ્યા હતા હું હોજ ઉપરથી ઉડીને મસ્જિદની સેનમાં આ છેડેથી બીજે છેડે ફરવા લાગ્યો પરંતુ મદાર સમસ્ત લક્ષ તો યુવાન તરફ હતું. ફરતો, ફરતો, ત્હેના બજીમાં જઢને હિબો રહ્યાં અચાનક ત્હેના મુખમાંથી એક નિશ્વાસ નીકળી ગયો ! મ્હેં ચોંકીને ત્હેના તરફ નજર કરી તો ત્હેના નેત્રો ભીનાં દેખાયા અને ત્હેમાંથી બે આંસુ ખરતા મારી દ્રષ્ટિએ પડ્યા પરંતુ ત્હેણે ઝડપથી પોતાના નેત્રાને ઝુકી નાખ્યાં અને પછી વજૂ કરવા લાગ્યો.

અઝાન થઈ રોઝે ખોલતી વખતે મ્હે જાણી જોઈને ત્હે યુવાન તરફ મદારી દ્રષ્ટિ દોડાવી પરંતુ રોઝે ખોલવા માટે ત્હેની પાસે પાણીના ગ્લાસ સિવાય બીજું કંઈ નહોતું. ત્હેણે પાણીના ગ્લાસ પ્રતિ એક નજર નાખી અને પછી હવે આસમાન તરફ જોયું. આસમાન તરફ

જોતાંજ તહેના મુખમાથી એક નિસાસો બહાર પડ્યો સાથે તહેના નેત્રા ભીનાં થઇ ગયા અને તહેમાથી એ અશ્રુમિન્દુ ટપકી પડ્યા. તેવામાં એક માણસ લાથમા ખજુરની થાળી રાખીને તહે યુવાનની બાજુમાંથી પસાર થતો હતો તહેણે એ પેસી ખજુર પેલા યુવાનના લાથમાં મુકી દીધી ખજુર લાથમાં લઇને તહે યુવાન “શુક છે ત્હારા પરવર દિગાર!” કહીને એ પેસી ખજુર મુખમા મુકીને ઉપરથી પાણી પી લીધું અને પછી નમાઝમાં શામિલ થઈ ગયો.

હું પણ તહેને કુતુહલ પુર્ણ દ્રષ્ટિથી નિહાળતો નમાઝમાં શામિલ થઈ ગયો. જ્યારે જમાત ખવાસ થઇ. સુન્નતો પઢીને હું સેનમા આવ્યો ત્યારે તહેજ યુવાન મ્હને મસ્જિદમાં રાખેલા બરફ પાણીના વાસણ પાસે મળ્યો. ફરીથી તહેણે એ ગ્લાસ પાણીના પી લીધા અને “એહે-માન છે ત્હાર પરવરદિગાર” કહીને ઉભો થવા લાગ્યો મ્હે તિરછી નિગાહથી તે યુવાન બાણી જોયું પરંતુ તહેના નેત્રા ભીનાં જણાયા હવે મ્હારાથી ન રહેવાયુ મ્હે તહેની પાસે જઈને કહ્યું—“ અસ્સ-લામો અલયકુમ ”

“ વઆલયકુમસલામ ” તહેણે કહ્યું

“ આપ પરદેશી જણાઓ છો ? ” મ્હે પુછ્યું

‘ જી, હા ! હું મુંબઈનો રહેવાસી છું ’

‘ સુરત કે કામે આવ્યા હશો ? ’

‘ નહિ ! અમસ્થા ’

‘ ક્યાં ઉતર્યા છો ? ’

‘ અહિંજ, મસ્જિદમાં ! ’

‘ ત્હારે તો હું ત્હમને સ્હેરીની દયાવન આપું છું. ’

‘ નહિંજી, ઉપકાર થયો. ’

અફસોસ તહેણે કહ્યું ‘ ઉપકાર થયો. ’ પરંતુ તહે પુરા વાકયો બોલી શકયો નહિ. તહેના ‘ભીનાં-નેત્રો’ ભીનાં થઇ ગયા છતાં મહેતો આગ્રહ ચાલુજ રાખ્યો કારણ મ્હારે તો કોઈ પણ રીતે તહેના ‘ભીનાં-નેત્રો’ તું રહસ્ય જાણતું હતું. છેવટે જમ્હારે મહેં હદથી વધારે ખેંચ-તાણ કરી ત્હારે તહે કમુલ થયો તરતજ હું ઘેર ગયો. સ્ટેરીનો બંદો-અસ્ત કર્યા પછી તરાખી પદવા માટે મસ્જિદમાં ગયો.

તરાખી પઢી રહ્યા પછી હું ખ્હાર જવા માટે ઉઠ્યો. મ્હારી સાથે તે યુવાન પણ ઉઠ્યો અમ્હે સાથે ખ્હાર નિકળ્યા. હોટલમાં જઈ ચ્હા પીધા પછી પાન ખાઇને ટહેલતા-ટહેલતા હોપ ટ્રિજ (રાંદેરના પુલ) ઉપર જઈ ચઢીયા. હું ઘણી વાતો કરતો હતો છતાં તહે યુવાનને કોઈ વાતમાં રસ પડતો નહોતો તહે તો માત્ર પોતાના ‘ભીનાં-નેત્રો’ લુંછવામાં સમય વ્યતિત કરતો હતો. જહેમ તહેમ કરીને સમય વ્યતિત થઈ ગયો. અમ્હે ઘેર તરફ પાછા ફર્યા. જમવાનું તૈયાર હોવાથી જમવા બેસી ગયા પરંતુ તહે હતુ બાગી યુવક ને કોઈ પણ ખાધ પ્રદાર્થ ગજે ઉતર્યો નહિ બે, ચાર, કોળીઆ લઇને ઉડી ગયો. જમી રહ્યા પછી તહેને પાનદાન આપી અને સીગારેટની ડબ્બી તહેનાં મુખ આગળ ધરી ! તહેણે પાન ખાઇને એક સીગારેટ સળગાવી. આ સમય તે જરા ખુશ થએલો માલમ પડતો હોવાથી મહે પણ ભીનાં-નેત્રો વિધે વાત છેડી “ અલીમોહમદ [વાતચિત ઉપર જણાયુ હતુ કે તહેનું નામ અલીમોહમદ છે] સાચુ કહેજે ? ખોટુ બોલો તો ત્હમને મ્હારા સમ છે. ”

“ બાઈ મ્હને ‘હવે’ ખોટુ બોલવાની આદત નથી. ”

“ કહેા ત્હારે ! આગ બાળકની પેઠે ઘડી, ઘડી, ત્હમારા નેત્રામાં આંસુઓ શામાટે આવે છે. ? ”

મ્હારી વાત સાંભળીને અલીમોહમદ ચમકી ગયો અને ઉભો થઈ બોલ્યો:- “ ભાઈ ! ત્હમોએ મ્હારો જલ્દે સત્કાર કર્યો છે ત્હે માટે હું ત્હમારો જલ્દી સુધી ઉપકાર બુલીશ નહિ; પરંતુ ખુદા ખાતર ત્હમો મ્હારા ભીનાં-નેત્રા વિષે એક પ્રશ્ન પણ પુછશો નહિ ”

“ ત્હમને કહેવામાં કાંઈ બાધા અથવા કાંઈની બીક છે ? ”

“ નહિ, એવું તો કૈજ નથી ! ”

“ ત્હારે શા માટે જવાની તૈયારી કરો છો ? એસો ને ”

“ બીજું તો કૈં નહિ માત્ર મ્હારા હૃદયનો ધા તાજે થશે. ”

“ પરંતુ મ્હારી પાસે વાત કરવાથી ત્હમારી છાતી ઉપરથી ભાર હલકો થશે માટે કહેા ત્હમારા ભીનાં-નેત્રાનું રહસ્ય ”

ત્હમારી એવીજ ઈચ્છા છે તો સાંભળો:-

“ મ્હારા પિતા ધોરાજીના રહેવાથી હતા પરંતુ જલ્દેપાર અંગે વચ્ચે વર્ગીથી તેઓ મુંઝઈ રહેતા હોવાથી મ્હારો જન્મ પણ મુંઝઈમાં થયો હતો. હું મ્હારા શ્રીમંત પિતાનો એકનો એક લાડકવાળો પુત્ર હોવાથી મ્હને કોઈપણ પ્રકારનો કષ્ટ વેડવો પડતો નહોતો. રાત્રિ દિવસ હરવું, ફરવું, ખાવું, પીવું અને ઉંઘવું. બસ એજ મ્હારો નિત્યનો કાર્યક્રમ હતો પરંતુ જલ્દેમ જલ્દેમ દિવસો અને મહિનાઓ પસાર થવા લાગ્યા ત્હેમ ત્હેમ મ્હારું ચારિત્ર પણ બગડવા માંડ્યું. પ્રારંભમાંજ હું રેસનો શોખીન થયો. બીજે પગલે સદાનો ઉન્માદ લાગ્યો અને ત્રીજે પગલે દારૂનો દાસ બન્યો પરંતુ આમ થવાનું કારણ તો ત્હમો પુછશોજ. ત્હેમ થવાનું કારણ “ સોબતે અસર ” હતું. નકારા દોસ્તોની સોબતમાં રહેવાથી મને આ ક્ષણ મળ્યું હતું.

હું મ્હારા આદરેલા વ્યાપારમાં નિમગ્ન હતો એટલામાંજ અચાનક મુંબઈમાં કોલેરો ફાટી નીકળ્યો, સમસ્ત મુંબઈ ફેલ હડી લોકો મુંબઈ મુકાને પોત પોતાના વતન તરફ જવા લાગ્યા. મ્હારા પિતાદેવો વિચાર પણ ધોરાજી જવાનો હતો. અને ધોરાજીથી સગા સંબંધીઓનાં પણ રોજ પત્રો આવતા કે કોઈ પણ ભોગે મુંબઈનો ત્યાગ કરે.

પરંતુ. અફસોસ. મ્હારા માત પિતાનાં ભાગ્યમાં ધોરાજી જોવાનું સરખાયેલું નહોતું. તેઓની 'માટી' મુંબઈની હોવાથી આખરે તેઓ પણ કોલેરામાં સપડાયા અને બળે દિવસના અંતરે તેઓ સ્વર્ગવાસી થઈ ગયા.

મ્હારે માથે જાહેનું છત્ર હતું, મ્હને જાહેની બ્રહ્મીક હતી, જાહેની બ્રહ્મીકથી હું કાળા કર્મો કરતા અચકાતો હતો. ત્હે મ્હારો પિતા તો ખીચારો સદાની શાંત નિદ્રામાં ઘોર અંધારી કષ્ટમાં મુકી રહ્યા હતા એટલે હવે મ્હને કોઈની પરવા નહોતી. હું કોઈથી ડરતો નહોતો. મ્હારા વિચાર પ્રમાણે હું એક ન્હાના રાજ્યનો માલિક હતો.

એ વાતને છ મહિનાનો કાળ: વ્યતિત થઈ ગયો. ગત-છ મહિનામાં મ્હે સારી રીતે એસ આરામ ભોગવ્યો હતો અને મિશકતનો ચાથો ભાગ તો ખાલસા કરી નાખ્યો હતો. હવે મ્હને મ્હારા સગાઓ તરફથી દયાણ થવા લાગી કે મ્હારે લગ્ન કરવા. અને મ્હારો પણ સાધારણ વિચાર હોવાથી અંતે મુંબઈમાંજ મ્હારા લગ્ન થયા.

મ્હારી પત્નિ જે કે ગરિબ માતા પિતાના પુત્રી હતી પરંતુ ત્હેનું ખાનદાન ગરિબ નહોતું. સ્વભાવે શાન્ત શુશિલ હતી. અને ત્હેનું સૌન્દર્ય પણ ખરેખર પ્રશંસાને પાત્ર હતુ પરંતુ મ્હારી દ્રષ્ટિમાં તુચ્છ હતું. દિવસ. પાણીના રેલાના પેડે પસાર થતાં હતાં. સાથે મ્હારા પૈસાને

પણ જાણે 'પર' લાગ્યા હોય તહેમ લાગતું હતું, જહેમ જહેમ પેલા ઓછા થતા ગયા તહેમ તહેમ હું અમણા ઉત્સાહથી મ્હારા વ્યાપારમાં આગેજ વધેજ જતો હતો. પરંતુ અતે સદાનો પ્રભાવ જણાયો અતે હું તદ્દન કડક અંગાળી થઈ ગયો. "હાર્યો જીગારી અમણું રમે" એ કહેવત અનુસાર હું પણ ઘરેણા ગીરો મુકીને પણ સદા રમવા લાગ્યો. અતે મ્હારની દાઝ ઘરમાં મ્હારી પત્નિ ઉપર ઉતારવા લાગ્યો. જહે દિવસે હું હારીને આવું તહે દિવસ મ્હારો સ્ત્રીની કમચખ્તી ઘરમાં સિંદ અતે મ્હાર સિયાજ જેવો ઘાટ હતો.

અતે એવો સમય આવી પહોંચ્યો કે મ્હાર ઘર મોર્ગેજ મુકવું પડ્યું. મોર્ગેજ પેટે આવેલા રૂ. ૧૦,૦૦ લઈને પ્રથમ પુનાની મુસાફરી કરી. પરંતુ પુનાની રેસમાં રૂ. ૫૦૦૦ હમ્મરની ખોટ ગઈ હતી. હતાસ થઈ ઘેર પાછો ફર્યો નિસરણી ચડતાંજ મારી પત્નિ ઉંચા સ્વરે બોલી ઉઠી.

“આજે ત્રણ દિવસથી ક્યાં ગયા હતા ?”.

“જહન્નમની ખાડીમાં ! ત્હારે શી પંચાત પડી”

“મ્હારા બ્લાસા ખાવિંદ ખુદા ખાતર હવે સમજે ?”

“શું સમજે ત્હારા આપનું કપાજ ! મુગી મરતી હોય તો મરી રહે નાહકની ટક ટક કર્યા કરે છે.”

“મ્હારે ખાતર નહિ તો ત્હમારા પિતાની પ્રતિજ્ઞાની ખાતર તો જરા વિચારે...રે...વિચાર કરે”

‘રાં...તું મુંગી નહિ મરે ! લાકડાનાં દેવને ખાસગાનીજ પુંજ હોવી જોઈએ !’

એટલું કહેતાજ મ્હારી આંખમાં ક્રોધરૂપી અંધકાર વ્યાપી ગયો. સારા નરસાનો વિચાર કર્યા વગર મ્હારી નિર્દોષ પત્નિને લાકડીવતી મારવા મંડી પડ્યો. આ...હ તે ખાનદાન સ્ત્રી મુઠે મોઢે માર સહન કરવા લાગી. જેસમાં ગુમાવેલા રૂ. ૫૦૦૦ જાણે મ્હારી પત્નિએજ છીનવી લીધા હોય અને તે મારવાથી જાણે પાછા આપી દેવાની હોય તેમ હું જંગલી ઝનુની જનવરની પેઠે ત્હેને મારવા લાગ્યો. ખરે-ખર કહેવત છે કે “ વિનાશ કાળે વિપરિત હૃદય ” અને ઉપરોક્ત કહેવત પ્રમાણે ત્હે સમય મ્હારી ખુદ્દિ બહેર મારી ગઈ હતી અને ત્હે એટલે સુધી કે મ્હારી લાકડીનો ફટકો કપ્પાં લાગશે. અથવા કપ્પાં લાગ્યો. ત્હેનું પરિણામ એ આવ્યું કે, મ્હારી સ્ત્રીની કમરમાં એક ફટકો જતરથી લાગી ગયો અને તેની કમરનું લાડકું ભાંગી ગયું.

હતાં પણ મને દયા આવી નહિ ત્હે વખતે તો હું એમજ સમજ્યો કે ત્હે ઢોંગ કરે છે. હું ક્રોધમાં ઘર છોડીને ચાલ્યો ગયો અને ત્હે પછી લગ-લગ એક અડવાડિઆ સુધી ઘેર ગયો નહિ, પરંતુ જ્હારે ખિસ્સા ખાલી થયા અને પૈસાની જરૂર પડી ત્હારે પાછો ઘેર ગયો. જતાની સાથેજ શું જોયું ? ઘરમાં સઘળી વસ્તુઓ વેર વીખેર પડી હતી. મ્હારી સદગુણી સ્ત્રી ખાટલામાં આધાર આંસુએ રડતી પડી હતી.

હું તો જતાની સાથે બધા પેરી પટારા તપાસવા લાગ્યો. એક ટુટી બદામ પણ મળી નહિ, મ્હારી પત્નિને પુછ્યું કે હવે દાગીનામાં કે વસ્તુ છે કે નહિ ? ત્હારે ત્હેણે નિરાશા દર્શક ચહેરે કહ્યું કે મ્હારા સામાન્ય ચિન્હ રૂપ આ છ બંગડીઓ સિવાય બીજું કંઈ નથી ? ”

બસ મને પણ આટલુંજ જોઈતું હતું. મ્હે હાથ લાંબો કર્યો અને ત્હેણે વગર આનાકાનીએ છ બંગડીઓ પોતાના હાથમાંથી ઉતારીને

મ્હારા હાથમાં આવી દીધી. તહે બંગડીઓ લઈને જહેવો હું નિઃસરણી પાસે આવ્યો કે સામેજ બેલીક અને માગનારાઓ મળ્યાં. તહે લોહાને પગે પડીને બે દિવસના વાયદે પાછા વાળ્યાં અને જહેને ત્યાં ઘર મોર્ગેજ મુક્યું હતું તહેને ત્યાં ગયો. તહેની પાસેથી બીજા પાંચ હજાર લઈને તહે ઘર તહેને વેચાણ કરી આવ્યો. અને તહે પાંચ હજાર લેણદારોને ચુકવી આપ્યા.

અદ્દમોસ...હવે હું મ્હારી પત્નિ સાથે એક ભાડાની કોટડીમાં રહેવા લાગ્યો. ગરિમ થયો એટલે મિત્રો બધા ફરી ગયા. જેઓ ઝુકા ઝુકાને સલામો કરતા હતા તેઓ મ્હારા સામે દ્રષ્ટિ મુઝ્યા પણ કરતા નહોતા. અને સગા સુબંધીઓ ટુંક સમય સુધી તો મદદ કરતા રહ્યા પરંતુ છેવટે તેઓ પણ અખાડા કરવા લાગ્યા...હા...ય...કિસ્મત...

ઘરમાં ખરાતે એક રાત્રી પાગલે નહોતી અને ઉપરથી સ્ત્રી બીમાર. તહેની કમર તદન ટુટી ગઈ હતી તહેનાથી ઉઠાવું કે બેસાવું નહોતું. માત્ર તહે રાત દિવસ ખાટલામાં પડી રહેતી હતી. એવીજ સ્થિતિમાં મ્હે લગ-ભગ ત્રણ મહિના કાટ્યા. અને પછી તો હું તદન કંટાળી ગયો. કારણ મારી સ્ત્રીનું દુઃખ હવે હદ ઉપરાંત વધી ગયું હતું.

એક દિવસે તહે લગ-ભગ મૃત્તિ સ્થિતિમાં હતી. ડોક્ટરની ખાસ જરૂર હતી પરંતુ પાસે પૈસા નહોતા. પૈસાની ચિંતાતાં હું આમ તહેમ આંટા મારી રહ્યો હશે. અચાનક મ્હારી દ્રષ્ટિ તહેના નાકના કાંટા ઉપર પડી. હું ખુશાલીમાં આવી ગયો અને તત્કાળ વિચાર કરી લીધો કે નાકના કાંટાને વેચીને તહેના જહે પૈસા આવે તહેનાથી ડોક્ટરને બોલાવીશાઉં તરત મ્હે મ્હારી પત્નિનાં નાકમાંથી કાંટો ઉતારી લીધો અને અગ્નરમાં વેચી નાખ્યો તહેના માત્ર રૂ. ૧૦ દર્શાવે ઉપજ્યા. પરંતુ અ...હ....

સોસ રૂપીઆ જોઈને હું મ્હારી અસલ ખાસીયત ઉપર આવી ગયો. અને કમનસિખે ત્હેજ દિવસે મુંબઈમાં જ રેસ હતી. હું મ્હારી ખીમાર પત્નિને ભૂલી ગયો. ગરિય છું, કંગાલ છું, ત્હે ભૂલી ગયો. જોડે રેસ અને સદાના પ્રતાપે અધોગતિની ગહન ગ્રનમા આ પડ્યો હતો ત્હે ભૂલી ગયો.!! અને વધુ કહું તો હું મ્હારા ખુદાને ભૂલી ગયો.!!!

આખરે જ્યારે તે દસે રૂપીઆ રેસમા હારી ગયો ત્યારે મ્હને ખાન આગ્યુ કે હાય. હાય. આ મહે શું કર્યું. ખીમાર પત્નિ યાદ આવી સાથે નેત્રામાથી અશ્રુધારા વહેવા માડી હું ઘેર આવ્યો એક ઝડકા સમેત દાર ખોલી નાખ્યાં અંદર જઈને જોયું આ...હ ત્હે મ્હારી જીવન સ્વયરી મ્હારી સુખ દુઃખની ભાગી આ દુનિયામાં નહોતી પરંતુ એક જંગલી, હેવાન, જનુની, કસાઈ ઘણીની ફરિયાદ કરવામાટે ખુંધા-કનાં દરબારમાં ચાલી ગઈ હતી

અસ ભાઈ મ્હારી કર્મ-કથા પુર્ણ થઈ છે. મારે હું જનકે છું ત્હમે લીધેલી તકલીફ મારે ત્હમારો ઉપકાર માનું છું. ત્હે યુવક મ્હારી રંગની દરકાર કર્યા વગર કડીને ચાલ્યો ગયો.

ખીન્ટે દિવસે મસ્જિદમા તપાસ કરી પણ અલીમોદ્દીનનો પતો વાગ્યો નહિ. આંગીને પુછતાં જણાયુ કે ત્હે યુવક તો ત્હેજ રાત્રે સ્ટેરી આદ સુરત છોડીને ચાલ્યો ગયો હતો. ત્હે પત્રી હતુ સુધી મ્હારી સ્વપ્ન સપ્નમાં રમ્યા કરેછે ત્હેના “ભીનાં-નેત્રો”

સવે જાનનાં પુસ્તકો અરે પેપરો મળવાનું રથાન

અદમ-ખુક-ડીપો.

કોઝાક ટાવર-સુરત.

યતીમોની ઈદ,

સયં પોતાનાં મોનેરી કિરણો વડે પૃથ્વીને પ્રકાશ મય બનાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા ઉન્હાણાની રતુ હોવાથી પવન પણાને અસાધારણ ઝડપથી વહી રહ્યા હતા. તેમાં વળી પ્રભાતનો સમય એટલે રહેજ હંડી પણ જણાતી હતી. છતાં નગર જનોને આજે તેની દરકાર નહોતી. તેઓ તો નદાવા ધોવામાં અને નવિન વસ્ત્રો પરિધાન કરવામાં તદ્દિન થઈ ગયા હતાં. અને સમસ્ત નગરમાં આજે ઈદ છે! આજે ઈદ છે! નાં કર્ણ પ્રિય ઉદમારો સાંભળવામાં આવતા હતા. કિન્તુ કાયદો છે કે હર્ષ હોય ત્યાં શોક પણ અવસ્થ હોય ખુશી હોય ત્યાં ગમીનો નિવાસ્થાન પણ હોય એ સંભવિત છે. તેવીજ રીતે આવા પવિત્ર દિવસે એક ઘરમાં બાળકોનાં પરિણામે સાધારણ તકરાર થઈ રહી હતી.

“ મા, મા ? ! ”

“ બેટા ! ”

“ મા, આજે ઈદ છે ! ”

“ શું કહ્યું, બેટા ! ”

મા, તને પૈસા આપવા પડે છે તેથી તું શું શું કર્યો કરે છે. લે તારા કાનમાં કહુ છું; સાંભળ “ આજે ઈદ છે ! ”

“ આ...હ !! બેટા એવો હુયે જાયુ છું કે આજે ઈદ છે. પરંતુ મારા ભાગ્ય બાળકાગ્ન આપણા જેવા યતીમો માટે કાયદા પ્રમાણે ખુલ્યા સુધીની ઈદ છે. અને બીજા શાહુકારો માટે ત્રણ વિદસ સુધી ઈદ રહે છે. ”

“ નહિં, નહિં, ! મા તું ઝુઝુ બોલે છે. લાવ મહારા કપડાં કપડાં છે. મહારા નવા જોડાં કપડાં છે. ? લાવને, માડી, મહારી નવી ટોપી કપડાં છે ? પણ તું શા માટે રડે છે ? શું તને ઇદને દિવસે પણ રડવું આવે છે ? ” બાળકે નિર્દોષ બાવે કહ્યું.

“ હા, બેટા ! તારા અને મહારા બાગ્યમાં ઇદનાં દિવસે પણ રડવુંજ સરજાયવું છે. ! ” માતાએ આંખોમાં આવેલા પાણી લુછી નાખતા કહ્યું.

“ મા, એમ કહીને વિશ્વાન્તર ન કર ! હજી તો ગયેજ વર્ષે ત્હે મહેને ની ટોપી, નવા ઘુટ અને બે ડીપીયા રોકડા આપેલાં યાદ છે ના ” બાળકે આગલા વર્ષની યાદી આપી, માતાએ પણ કમુઝ્યું.

“ હા...બેટા યાદ છે ! ” છતાં બાળકટ ચાલુ રહી.

“ ત્હો પછી આ વર્ષે શા માટે નથી આપતી ? ”

અફસોસ બાળકે બિચારો શું જાણે કે મહારી માતા નિર્ધન છે પતિ વિહોણી અનાથ છે. અને હુયે રતીમ છું; પરંતુ બાળકને પોતાની કે દુનિયાની પરવા હોતી નથી કવિયે ખડું કહ્યું છે કે “ બાળક પ્રભુનો પયગમ્બર છે ” માતાએ બાળકને સમજાવવા માટે તેના માથા ઉપર હસ્ત ફેરવતા કહ્યું—

“ બેટા, હુસેન ! આમ ઝીદ ન કરીએ ચાલ વહેસો થા નાહીલ અને પછી મરિજદમાં નમાઝ પઢવા જા ! ”

“ નાં, નહિ ! હું નહાવતોયે નથી અને મરિજદમાંયે જવાનો નથી પ્રથમ તું મને ટોપી, ઘુટ, અને પેસા આપે છે કે નહિં ? ”

“ મહારા બચ્ચા જો મહારી પાસે પેસા હોત તો.....! ”

“તેણે શું ત્હારી પાસે પૈસા નથી ?”

“ના, બેટા ! નથી ત્હારેજ નાં કહુ છું ને.”

“તેણે હું રિસાઈને આશ્વો જઈશ.”

“હુંસન બેટા ઇંદને દિવસે આમ ન કરીએ.”

“નાં, નાં ત્હું પૈસા આપ નહિં તો હું આશ્વો જાઉં છું.”

“ક્યાં જશે ?”

“મારા કાકાને ઘેર.”

“શું ત્હે કસાઈને ત્યાં.”

“કસાઈ ! કસાઈ ! કોણ કસાઈ હેં, મા.”

“કાઈ નથી ! એતો હું અમરશ્યુ બોલું છું.”

“ત્હારે મારા કાકા પાસેથી થોડાક પૈસા અપાવી દેને ?”

“બેટા ત્રણ ચાર વખતે તો ત્હેની પાસે મદદની માગણી કરી કિન્તુ ત્હેણે એક અર્ધી પણ પરખાવી નહિ ! છેવટે હું બિમાર છું ; એમ કહેવડાવ્યું ત્હારે તે મુઝીએ સાફ કહ્યું કે “હોસ્પિતાલમાં જાઓ” છતાં પણ આજ આજે ફરી એકવાર પ્રયત્ન કરી જોઉં કદાચ કિસ્મત ચારી આપે.”

x

x

x

x

અકસોસ આ ત્હેજ ઘર છે કે જડેતો માસિક લખખોની દોલતનો ધણી હતો. જડેતો ઈંદ ખરચ જસો રૂપીઆ હતા. આજે ત્હેનીજ વિધવા પત્નિ અને પુત્રને ઇંદના દિવસે બે રૂપીઆ માટે પણ વલખા મારવા પડે છે. કારણ કે પ્રિય વાંચક ત્હેનું કારણ દિપકની જ્યોત જડેમ સ્પષ્ટ છે જડે પૈસા દરામના માર્ગે આવ્યા હોય છે ત્હે અને દરામના માર્ગે આશ્વા જાય છે.

મુંબઈનાં મેમણામાં પક્ષેગ અને કોલેરા પેઠે ફેલી રહેલા શાવુકારી જુગારોએ મેમણાનું સત્યાનાશ વાળી નાંખ્યું છે. રેસનાં મેદાનમાં નિહાળો ત્યાં પ્રથમ નંબરે આપણા મેમણોજ ટ્રાફ્ટિએ પડશે રેસની બીટ ખાવાનો ધંધો કરવો એતો મુંબઈના મેમણોનો જાણુ મુદ્રાલેખ છે.

વિચારો કે તમે મુંબઈમાં નવાજ આવેલા છો અને પાથધુની ઉપર ચ્હા કારી, પાન ખાઈને તદ્મારા મિત્રની માર્ગ પ્રતિજ્ઞા કરી રહ્યા છો. એ આરસામાં એ અતિ વૃદ્ધ મેમણો સદામેથી આવતી વિક્ટોરિયાની આનુરતા પુર્વક રાહ જુએ છે. પરંતુ વિક્ટોરિયા પસાર થઈ ગયા પછી જાણે કંઈ અન્યુજ ન હોય તદેમ એક વૃદ્ધ મેમણ બીજા વૃદ્ધ મેમણનાં હાથમાં પાંચ રૂપીઆની નોટ સેરવી બોલે છે.—

“આદમ હાણે મુઠ બેકી આય હો કે !”

ત્યારે બીજો કહે છે.—

“હનમે કુશો! આંપછ ખુશીછ ગાલ આંપ. મરછપે એકી લગાયો મરછપે એકી લગાયો.”

અને ફરી બીજી વિક્ટોરિયા પસાર થતા પ્રથમ પેઠે આપ લે રહી જાય છે. અને એ જોઈને પ્રથમતો તદ્દમને રહેજ આશ્ચર્ય થશે પરંતુ સમય જતાં તદ્દમે જાણી શકશે કે આ પણ એક સંખર જુગાર છે.

હવે રેસના મેદાનમાં તદ્દમારી ટ્રાફ્ટિ દોડાંના જગ્યાં પિતા એક હાથમાં રેસ છુક લખતે ફરી રહ્યા છે ત્યાં પુત્ર આવીને પુછે છે—

“પે, આપ કીયો થોડો લગાયા અયો?”

ત્યારે પિતા કહે છે.

“આવ ત ‘સુલતાન’ તે બસે રૂપીઆ લગાયા અમન તું કિન્તે કામઠ કરે આંચ”

“આવતો ત્રેસો રૂપીઆ ‘આરબ, તે લગઠ ડીન્યાં આમનિ અસ્લાહ ખેર કરે”

“સા...કાફર! આવ ધરે તોજી માકે ચઈ આવ્યો હોય કે છોરે કે ચોજ કે સુલતાન તે લગઠ કરે!”

“પણ મકે જોડી ચઈ આય કે આરબ વિન અચનો.

“જોડી, ને તું બોય મુરખનન ગળા અણ! તે આરબ વિન અચે ન આવ તોકે સો રૂપીઆ ડીઆ કાં તુ મકે બસ ડોજ રૂપીઆ ડોજ બોલ કમુલ આંચ?”

હા, હા! લગીઆ !! કુરો રેસ જે અનુભવ આયકેજ આય ?
પે જી દુઆ થી આંચ પણ ડીક નાણાતો હો!”

અને પછી પિતા પુત્ર વચ્ચે સરત લાગે છે. પરંતુ રેસ દોડતા ન તો આરબ વિન આંચ છે કે નતો સુલતાન ખેસ આંચ છે.

ચાલો જવાદો વાંચકો કદાચ તલગને આવું ગોઝાઈ દ્રશ્ય નિહાળીને ચકકર આવતા હશે.

આપણા હુસનનો પિતા પણ એકવાર આમાથી દોડત મેળવી માલદાર બનેસો પરંતુ ભાગ્યયોગે વિધિનાં લગ્યા લેખ પ્રમાણે એક દાણ માવમાં ભિખારી થઈ ગયો. અને વધુમાં છેવટે પોતાએ મેળવેલી પ્રતિષ્ઠા માટે પોતાના વ્હાણા પ્રાણનોયે ભોગ આપવા પડ્યો કિંવા તેને આપઘાત જેવું નિય કૃત્ય કરવું પડ્યું.

તહેની નાહોજલાલી વેળાએ તેના સાવકા ભાઈ કાસમે ઘણો સારો લાભ લીધો હતો. કર્મ સંજોગે એક દિવસ એજ રમઝાન મહિનો

દિવસ હતો. તહે દિવસે કાસમના ઘરમાં ક્યામન લાગી ગઈ હતી કારણુ ઇદ ખર્ચ માટે તહેની પાસે એક પાઇ પણ નહોતી છેવટે લાચાર થઈને પોતાના ભાઈ (હુસેનનાં પિતા) પાસે માત્ર ઇદ ખર્ચ જરૂર પાસાની ભિખ માગવા આવ્યો પરંતુ ઉદાર દિલનાં મરહુમે પોતાનાં ન્હાના ભાઈની આવી હાલત જોઈને પાંચસો રૂપીઆ આપી દીધા અને તહે પડી પણ વખતો વખત તહેને પૈસા મળતા રહેતા હતા. બલકે કાસમ જોઈ સુખ ભોગવી રહ્યા હતા તહે માત્ર હુસેનનાં પિતાનાંજ પ્રતાપે હાલમાં એજ કાસમ પોતાને ઉન્નતિનાં શિખરે પહોંચાડનાર અન્નદાતાની વિધવા પતિન અને ચતિમ પુત્રને નીમકહરામ નરાધામ એક પાઈનીયે મદદ કરતો નથી. બલકે તેઓનુ ઉપહાસ કરે છે.

અન્ય માણસો કાસમને સમજવતાં કે “ભાઈ ત્હારી બાબી તો હવે મરણુ પથારીયે છે. દવાદાર માટે તો થોડાંક પૈસા મોકલ” ત્હારે તહે પૈસાનો ગુલામ ચોખ્ખુ કહેતો કે “હોશિયારના દાર ખુલ્લા છે.”

કહેવત છે કે લાખ મરજે પણ લાખનાં પાલનદાર ન મરજે— હુસેનનો પિતા મરી ગયો અને બિમાર પતિન અને લાડવાયા હુસેનને દુનિયામાં દુઝા રહેવા માટે મુડી ગયો. અફસોસ તહેણે પોતાના ન્હાના કુટુંબ પ્રતિ માત્ર એક દ્રષ્ટિ નાખી હોત તો તહે સમજી ગત કે મ્હારી પાછળ એમને રાખનાર કોઈ નથી. માટે પ્રથમ હું મ્હારા બાળકના મરણુ પોપણનું વિચાર કરી લઉં.

અફસોસ તહેને વિચાર કરવાની દુરસદજ નહોતી રાત દિવસ જુગાર, રેસ, રંડીઆઇ અને શરાબ ખોરીમાંજ મગ્યો રહેતો હતો. ચાંચકો અને તહેનુ પરિણામ શું આવ્યું ?

“અધકાર! છતે દિપકે ઘાર અધકાર.”

હુસેનનાં કાકા કાસમનું ઘર તો સાધારણ હતું પરંતુ તહેની પાસે આજ કાલ પૈસા પૂરતા હતા. સંતતિમાં હુસેનની જોડનાં બે પુત્રા હતા. આજે ઈદ હોવાથી તહે લોકો વસ્ત્રો બદલવામાં તૈયાર થઈ ગયા હતા. એટલામાં બિમાર મરિયમ હુસેનને લઈને ઘરમાં દાખલ થઈ પરંતુ તહેને કોઈએ આવો, બેસો એટલુયે કહ્યું નહિ. બિમાર મરિયમ ચાલવાથી થાકી લાંચી ગયેલી હોવાથી હુસેનને ગાદમાં લઈ એક ખુણામાં બેસી ગઈ. હુસેન કાસમનાં બાળકોની નવી ટોપી અને નવા જોડા જોઈને હિશકારાઈ ગયો અને મરિયમ તરફ ક્રોધાતુર નેત્ર જોઈને બોલ્યો:—

“જે મા, આ ટોપી કહેવી સરસ છે? આ યુટ, કહેવા મજાનાં છે? તું તો મને કંઈ અપાવતીજ નથી! કોણ જાણે મારા પિતા ક્યા હશે? જે તહેઓ આ વખતે લાઝર હોત તો મને કેટલી ચીજો અપાવતે?”

મરિયમ તહેને શાંત કરવાના ઈરાદે બોલી:—

“હા, બેટા! તહેઓ હજ પદવા ગયાં છે. હજ પદીને પાછા આવશે ત્યારે જરૂર તને અપાવશે”

“પણ ક્યારે આવશે?”

“આવશે એટા ધિરજનાં ફળ મીઠા છે.”

“પણ ધિરજનોયે છેડો હશે ને?”

એમ ન બોલીયે એટા જ્યારે પાક પરવરદિગારને મંજૂર હશે ત્યારે તહે આપો આપ આપણી ઈચ્છા પૂર્ણ કરી દેશે.”

“એમ છે તો કાકા પાસે શા માટે માગે છે?”

બોળા બાળકે સ્હેજ વિચિત્ર પ્રશ્ન કર્યો. “હે, મા, કહેને ત્યારે કાસમ કાકા પાસે શા માટે માગે છે?”

નેક માતાએ અતિ પ્રશંસા ભર્યો જવાબ આપ્યો.

“મહારા બચ્ચા! એમ ધારીને કે કદાચ તારા કાકા ને રજામુલ આલેમીન તરફથી આપનાર હરે અને તહેને દુનિયાનું જશ મળે. બાકી અદનાથી આલાને પહોંચાડનાર તો તહેજ છે. બંદા તો એક કારણ માત્ર છે.”

“ત્યારે અહિં ખુણામાં શા માટે બેઠી છે. માંગી લેને!”

“કહેલી રીતે માગી લઉં? બેઠા આપણે ગંભિર ભુલ કરી છે.”

“શાની ભૂલ કરી છે માં.”

“આપણે તો ગરીબ છીએ તહેથી આપણે ત્યાં શીરખુરમો શાનો હોય પરંતુ હમાણા ત્યાર કાકાનો શીરખુરમો ખાવાનો સમય છે એવા સમય આપણને અહિં આવવું જોઈતું નહોતું.”

“મા, મહારે પણ શીરખુરમો જોઈએ છે કાકા જરા નહિં આપે?” બાળક બોલ્યો તો ખરો પણ પછી પોતાની માતાનાં મુખમાંથી નીકળેલી આહનોં આવાજ સાંભળી ચુપ થઈ ગયો. મરિયમ પણ સાવધાન થઈ કે કદાચ હુસેન ઝીદ કરસે તેથી તહેને સમજાવી લેવાના હેતુથી બોલી.

“બેટા તહે આપણાથી નહિ ખવાય તહેમાં કડવી (!) શાકર નાંખવામાં આવે છે તહેથી આપણા જેવા ચતીમોને તરતજ અપચો થઈ જવાનો સંભવ રહે છે.”

આ બધી વાતો હુસેનના કાકાનાં ધ્યાન બહાર નહોતી હવે તહે આસ્તે રહિને બોલ્યો :— “કહેમ ભાભી, આવે વખતે આવવું પડ્યું. ખેરતો છે ને?”

“હાભાઈ જ્યારથી હમારા ભાઈ મરી ગયા ત્યારથી ખેરજ છે ને?”

“ત્યારે કે કામે આવ્યા છો?”

“હા બરોબર છે! વગર કામે કોઈ આવતુ નથી. આજે હુસેન રીસાઈ એકો છે કે મહેને નવી ટોપી અને નવા જોડા અપાવે માટે ભાઈ માત્ર પાંચ રૂપીઆ આપસો તો ત્હમારો ઉપકાર થશે.”

“થું ઉડ!! રૂપીઆ ભાભી, આ સુધ્ધા તમને ચોથી વાર નાં કંઈું કે મહારી પાસેથી એક ટુટી બદામ પણ મળવાની આશા રાખતા નહિ.”

“કાસમ ભાઈ આજે માત્ર પાંચ રૂપીઆ આપો ત્હમારો વખત યાદ કરો એક સમય ત્હમો પણ આવીજ હાલતમાં ત્હમારા ભાઈ પાસે દયા યાચવા આવેલા ભુલી ન જાઓ.”

“પણ ત્હેણે મહેને પાંચસો રૂપીઆ આપીને શી નવાઈ કરી? સદ્દામાં કમાઈ આવ્યો હતો ત્હે પૈસા ત્હેણે મહેને આપ્યા હતા...છી ...છી...કેવા અધર્મના પૈસા પ્રભો! પ્રભો!!”

“અને ત્હેજ અધર્મનાં પૈસાથી ત્હમારા બાળકો પોપાય અને ત્હમો પણ રસ્તે પડ્યા. વાઈ એ વાતને જવા દ્યો. ત્હમો ખાનગીમાં પાંચ હજાર રૂપીઆ લઈ ગયા છે ત્હેનુ કેમ?”

“જુટકું! તદ્દન જુટકું!!”

“એક પાપ કરીને ઉપરથી ખોટું બોલી વધારે પાપ શા માટે જોહારી દ્યો છે. હું ત્હમારી પાસે પાંચ હજાર રૂપીઆ માગતી નથી. માત્ર પાંચ રૂપીઆ માગુ છું; એટલે એક હજારનો એક રૂપીઆ મહેને બસ છે.”

“નહિ, નહિ! હરગીઝ નહિ!! ડાકણ, તું મહેને છેતરવા આવી છે. ખાલી સુઢી દમદમટી આપીને પૈસા કઢાવવા આવી છે. પણ હું ત્હને એક પાછળે આપનાર નથી.”

“ત્યારે બાઈ ત્હમો જકાત તો કાદતાજ હશે ? માટે જકાતમાંથી આપો ”

“ કે કારણ ? ”

“ કારણ ? અંધ મનુષ્ય કારણ પુછે છે. અન્ય કોઈ પાસે બિદ્લા માગવા જઈશ તો ત્હમો કહેશે આ તો કાસમની બાબી છે. કાસમ જીવતો હોવા છતાં બિખ માગવા નિકળી છે.

મરિયમની વાત સાંભળીને પ્રથમતો કાસમ સ્તેજ ચોક્યો પરંતુ પાછો સવસ્થ થઈ બોલ્યો:—

“ તું બિખ માગે કે મસ્જિદમાં ખોજો પાથરીને એસે ત્હમા મ્હારે નથી લેવા દેવા. ”

“ સાંભળ ઓ સંકોચિત સવભાવના મેમણ સમાજ આ શબ્દો પાસ સાંભળવા નેવા છે. ? ”

કાસમની વાત સાંભળીને મરિયમ હતાસ થઈ ગઈ. મિયારી મિમાર લાચાર વિધવાની આંખોમાંથી આવણુ બાદરવા વહેવા લાગ્યો. છંવટે મરિયમ એક આદ મારીને ઉભી થઈ ગઈ હુસેનને ખેતાની ગોદમાં લઈ નિરાશ વદને પાછી ઘર તરફ ચાલી ગઈ.

*

*

*

*

ખીમાર મરિયમ માટે આજનો પ્રહાર ઘણોજ ભયંકર હતો ત્હે ઘેર આવ્યા પછી લાકડી લાકડી ખાટલામાં પડી અને હુસેન એક ખુણામાં બેસી રડવા લાગ્યો. ઘડી ઘડી કહેતો કે મ્હને જોડાં અને ટોપી અપાવો પરંતુ ખીમાર મરિયમને કંઈ બાન નહોતુ ત્હેની અર્ધ મિયાયલી આંખોમાંથી જન-વૃષ્ટિ થયા કરતી હતી. એટલામાં અચાનક આરણાની સાંકળ કોઈએ ખખડાવી હુસેને આરણુ બોલીને જોયું તો ટપાલી એક

પારસલ લઈને ઉભેલો જણાયો. હુસેન પારસલ લઈને ખુશ થતો મરિયમ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો “મા, મા! જો આ ટપાલી આપી ગયો છે. ખોલી જો એમાં શું છે.” બિમાર મરિયમ મહા મેદનતે એકી થઈ. તહેણે પારસલ ખાધ્યો. બસ ખુશી...ખુશી...હુસેન તો નાચવા કુદવા લાગ્યો. કારણ પારસલમાં એક જરીની ટોપી એક ન્હાની સુશોભિત શેરવાંની રેશમી ખપીશ, પાટલુન ઉપરાંત મોજા અને રમાલ પણ હતા. વચ્ચેથી એક ધ્રીવળેલો પત્ર નીકળ્યો તહેણાં આ પિગન હતી

બહેન! મરિયમ,

આ પારસલમાંની તમામ વસ્તુઓ તમારા હુસેનને ધંધની ઈંદી તરીકે આપજો. અને મહારા તરફથી એક મીઠું ચુંગન લેજો.

બહેન! તમે મહેને ઝોળખતાં નથી પણ હું તમને સારી રીતે ઝોળખું છું. કારણ તમારા પતિ જેટલે મહારે પ્રથમ તો સાધારણ સંબંધ હતો પણ પછીથી તહેમણે અસાધારણ કરી દેખાડ્યો.

રેસના મેદાનમાં એક દીવસે મહેને બારે ખોટ ગઈ તેથી મહારા ઘર ઉપર જાતી આવી. તહે સમયે મહેને માત્ર રૂ. ૧૦૦૦ ની જરૂર હતી. મહારા મિત્રો અને સગાં સંબંધીઓ મોકલો જોઈને પત્રકી ગયાં અને તહેમણે મહેને એક લાલ પાઈએ આપી નહિ. છેવટે મહારા સામાન લીલાઉંથી વેચાવા લાગ્યો તહે કટોકટીના પ્રસંગે તમારા પતિએ મહારા તરફથી ખીન શરતે એલીકને રૂપિયા આપી દીધા હતા.

બહેન! તહે વાતને આજે વર્ષો વધી ગયાં છે અને હવે મહે નામે જુગારથી તોઆહ કરી લીધી છે. ‘શાહુકાર-જુગારી’ મરીને મરીબ ગૃહસ્થ થઈ ગયો છું, અને એજ હાલતમાં થોડુંક કમાઉં છું અને થોડુંક ખાઉં છું.

મ્હને ત્હમારી હાલતની ખબર પડી ત્હેથી પારસલ રવાના કર્યો છે. અને સાથેના કવરમાં ૧૦૦ ની નોટ છે જેનો સ્વિકાર કરી ગરીબને આભારી કરશો એની આશા છે.

લી૦ નુરમોહમ્મદ ગુલામમહમ્મદ

નાં ઇદિમુબારક સાથે સલામ.

મરિયમને આ આશ્વાસન હતું પણ મોટું હતું સમય વિતી ગયો હતો, ઝિન્દગીની દોરી ટુટી જવાની આગી ઉપર આવી ગઈ હતી ત્હે એક મ્હોટા શ્વાસ લઈને પાછી ખાટલામાં પડી અને હુસેન ખુશ થાતો કપડા બદલીને મસ્જિદ તરફ રવાના થયો.

એક કલાક પછી નાદાન હુસેન નમાઝ પઢીને પાછો ઘેર આવ્યો અને મરિયમને હળુ ખાટલા ઉપર સુતેલી જોઈને સહેજ વીચારમાં પડી ગયો. આખરે ત્હેણે યુગ મારી—“ મા ઉઠેને, પછી તું રાંધશે ક્યારે?”

પણ જવાબ ન મળ્યો બાળક ફરી બોલ્યો—

“ જો મા, આજે મ્હને ઘણી ભુખ લાગી છે ત્હું જલદીથી રાંધવા માડ.”

ફરી જવાબ ન મળ્યો બાળકે ક્રોધપૂર્ણ અવાજે કહ્યું—

“ મા, ઇદનો દીવસ શું સુઈ રહેવા માટે છે? ઉઠેને મ્હારે હળુ તો કરવા જવું છે!”

જવાબ ન મળવાથી બાળક રડવા લાગ્યો. રડી રડીને થાક્યો પણ પ્રાણુદીન મરિયમે જવાબ ન આપ્યો ક્યારાંથી આપે? અને થાકેલો બાળક મરિયમની સોડમાં જઈ સુતો પણ ત્હેને એન ન પડ્યું ત્હે મરિયમના મુખ તરફ જોઈને બોલ્યો—

“ મા ! મા ! ”

તહેના શબ્દો તહે સાધારણ કોટડીમાં સમાઈ ગયા.

“ મા !! મા !! ”

તહેના શબ્દો તહે ગંદી કોટડીનો ચકકર લગતે હવામાં ઉડી ગયાં અને હવે તહેણે છેલ્લા પ્રયત્ન કર્યો. કાન ખેંચેર મ્હારી જ્ય તહેવા અવાજે ચિતકાર કરી ઉઠ્યો—

“ મા, મા !!! ”

આહ !! અને તહે પછી તહે બોલીજ ન શક્યો.

એ હતુભાગ્ય બાળકને શી ખબર કે એજ—

ય તી મો ની ઈ દ ! [સમાપ્ત.]

જલદી કરો નહિતો પસ્તાશો એકદમ રપ ટકાનો ઘટાડો
હાસ્ય રસનાં બાણીતા લેખક “બેકાર” કૃત

પ્રેમ-પિંજણ

યાને

ચાહુ ઝમાનાનો ચિતાર

થોડીજ નકલો સિલકમાં છે. ખીજી આવૃત્તિ છ પાવવાની
હોવાથી પ્રથમની કિંમત રૂપીઆ એક માંથી ઘટાડી
માત્ર બાર આના રાખ્યા છે. માટે આજેજ તુમો
તુમારો ઓર્ડર નોંધાવો.

સરનામું:—‘બેકાર’ ઓફીસ રાંદેર.

જી. સુરત.

Save your eyes.

વડોદરાનાં આગેવાન-

ચશ્માનાં વહેપારી

—: અને :—

S. C. O. માર્કાનાં ચશ્માને લગતા દરેક માલના એજન્ટ:

ઉમર ઉશ્માન ચશ્માવાલા

(પ્રાપ્તાર્થકર:—અબ્દુલ કરીમ ઉશ્માન)

છુટક તથા જથ્થાબંધ ચશ્માના વહેપારી.

ભુખીલી બાગ સામે-વડોદરા.

તા. ક:-ત્હમારી આંખને સાયન્ડીશીક રીતે તપાસી
તફત મફત ત્હમારો નંબર કાઢી આપીશું. માત્ર એકવાર પધારીને
ખાતી કરી લો.

ત્હમને શું જોઈએ છે ???

જે ત્હમને અરબી કિતાબો જોઈતી હોય તે !

જે, ત્હમને મુરિલમ-ગુજરાતી-ઉર્દુ પુસ્તકો જોઈતા હોય તે !

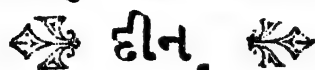
જે, ત્હમને મુરિલમ ગુજરાતી-ઉર્દુ પેપરો જોઈતા હોય તે !

૮૦: ટુંકાણામાં : ૮૦

કોઈ પણ જાતના કોઈ પણ કાપાનાં પુસ્તકો, વર્તમાન પત્રો,
ડેલી, માસિકો અઠવાડિકો વિગેરે વિગેરે માટે માત્ર એકવાર

અદખબુક-ડીપો કલેક ટાવર સુરતની મુજાકાત દ્વેષો અથવા
પત્ર વહેવાર કરો.

મિ. નિઝામુદ્દીન એ. કુરેશીનાં તંત્રી પદ નીચે
અમદાવાદથી દર સોમવારે ગંગા થતું મુસ્લિમ
જનતાનું અજોડ અઠવાડિક

જહેમાં હજરત પવાન હસન નિઝામીની ચાલુ રોજ નીસી
ઉપરાંત દર અઠવાડિયે અવનવા રસમ વિષયો ચર્ચાયછે.

—વધારામાં—

દુધી નવલિદ્યાઓ ચાલુ વાર્તા, ચાલુ ધાર્મિક વિષય અને સાથે
નૈતિક આર્થિક, સંસારીક, સામાજીક વિગેરે વિગેરે પ્રશ્નારણ થાય છે.

લવાજમ સ્થાનિક અને દિંદ વાર્ષિક રૂ. ૪-૦-૦

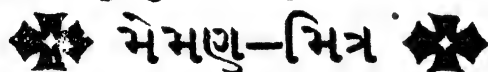
છ માસના રૂ. ૨-૮-૦ પરદેશ માટે શિર્કીંગ ૧૦

ગ્રહોર અમરોના બાવ ત્યા હેન્ડબીલો વહેચવાનો ચાર્જ
ગળુવા હોયતો નીચલે સરનામે પત્ર વહેવાર કરો.

મેનેજર દીન.

પાયપટી અમદાવાદ.

શું તહીં હજી મુઘી એમણાનાં માનીતા માસિક

નાં ચાકુક નથી થયાં જો એમજ હોયતો આજેજ
નીચેના સરનામે લખો પછી જુઓ કે તહમને ખીબ
માસિકો કરતા આ માસિકનાં વાચનમાં સંતોષ થાય
છે કે નહિ.

મેનેજર,

મેમણ-મિત્ર

મેમણ મિત્ર એન્ડિસ ઝકરિયા મસ્જિદ સ્ટ્રીટ

અંખ નં. ૩.

—: જીનું અને બાણીનું :—

જરીકામ અને રેશમી કાપડનું .

ભરોસાદાર મથક

— પ્રમાણીકતા તે હમારો મુદ્રાત્રેખ છે ! —

હમારે ત્યાં ચોકળી ચીનાઈ ચાંદીનો રૂપેરી તથા સુનેરી જરીમાલ જેવો કે ચલક, સલમો, ટીકી, કાંગરી બાદલો, કટોરા, ગોખડ, વીજેરે દરેક બાતનો કાચો માલ તેમજ રેશમી તથા સુતરાઉ કસબ તથા ગીલીટના કસબનાં મુકા તેમજ દરેક બાતની ફીટો જેવી કે પાંખીની ફીટ, કસબ ટીકીની ફીટ, હાથયુથયુ (કસબ)ની ફીટ, ચલકની ફીટ તથા ચલકના પુલ, લેશ, કોર, જંજીરો, વગેરે સ્ટોકમાં તૈયાર મળશે. તેમજ સવે કોમનાં ખરતું કારચોળી ભરેલું કામ જેવું કે કસબ ટીકી, જીક ભરત, બાદલો વી. તૈયાર મળશે તેમજ દરેક ફેશનની ટોપીઓ પણ તૈયાર મળશે.

—: ઉપરાંત :—

રેશમી કાપડ તથા સુરતી ગજી છુટક તેમજ જયાખંધ મળશે બહારગામના આર્ડર ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

લખો યા મળે:—

—: જીતા અને બાણીતા જરીવાળા:—

મેમણ ઉમમાન મની પ્રમાણાઈ

હો ચોકબંબર—સુરત.

હીલાલે-અનવર-હોટલ.

ચોકબઝાર-મુરત.

માત્ર તહમારી
સગવડ ખાતર

દહવડ, જલેબી
મલાઈની ધારી,
ગુદરપાક, મેશુર.

ગાંડીઆ, બદામનો
હલવા

દરેક જાતનાં
એસસનાં હલવા

દરેક જાતનાં
વિલાયતી ચોકલેટ

સસ્તો ભાવ
અને

સારો માણ

—તહેમજ સાથે—

દરેક જાતનું ખાવાનું મન-
પસંદ તૈયાર મળશે.

— ઉપરાંત —

ચાહ, કોફી, કોકો, વિગેરે
પણ તૈયાર મળશે

૮૦ : અને : ૧૦

ઓર્ડર પ્રમાણે કેક,
બિસ્ટકીટ, વેનીલા નાન-
ખટાઈ, નાન, પાઉ તૈયાર
કરી આપવામાં આવશે.

માલિક:-

કાસમભાઈ નાથુભાઈ
ચોકબઝાર-મુરત.

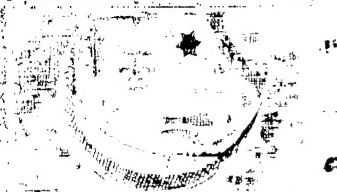
માત્ર તહમારા
માટેજ ખાસ

મલાઈની ધારી,
માવાના સમોસા,
મુતરશીરની,
સાલગપાક,
મીઠા ગાંડીઆ,
બરરી,
દુધીનો હલવા,
કસ્ટર,

દરેક જાતનાં
શરબતો

દરેક જાતનાં
વિલાયતી
થિસ્કુટો

REG. TRADE MARK No. 789.

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડ માર્ક નં. ૭૮૯

ધી ગુનાની કારમશીમાં
મળતી દવાઓ.

લાયન ટોનીક પીલસ ૧૨૮

આ અમારી ગોળી ખાસ રજીસ્ટર છે.
કે જેની હજારો દર્દીઓ ઉપર અજમા-
યશ થઈ જગમશાહુર થઈ છે. જેમાં

દેશી વનસ્પતિ તથા જડીબુટ્ટી અને કસ્તુરી અંબર, મોતી, કેસર,
શીલાહત મોમયાઈ વગેરે કીમતી દવાઓ પડે છે.

એ ગોળી મગજ લીવર, તેમજ આખા શરીરના અવયવોને
મજબુત બનાવી ખુબ ભુખ લગાડી સાફ લોહી પેદા કરી ચુસ્ત ચાલાક
બનાવી અહોરા પર લાક્ષી તથા રોનક લાવી તેજસ્વી બનાવે છે તેમજ ગમે
તેવી કોઈપણ કારણસર પાતળી ધાતુને ધાતુ પુષ્ટ કરવામાં અકસીર છે
તેમજ મરદાવ શક્તિમાં તો વિજ્ઞાનીનો અસર રાખે છે નામરદને મરદ
બનાવી ખુબ શક્તિ લાવે છે.

કીમત-૩૨ ગોલીની શીશીના રૂપિયા ૪.

આગોળીઓ જે ૪૦ દિવસ સુધી ખાય તો પુરેપુરો ફાયદો તથા
શક્તિ મેળવી ઘણા વખત સુધી ટકી રહે.

હુખ્ખે મુમસીક (નાઈટ પીલસ) ૨૪

ધાતુ વધારે પાતળી થઈ અને સ્ત્રીસમાગમ વખતે ધાતુ જલદી
નીકળી જતી હોય સ્ત્રીનો એશ પુરો થતો ન હોય તેને માટે આ
ગોળી સ્ત્રીસમાગમ વખતના એ કલાક અગાઉ લેવાથી ધાતુ ઘણીજ
પુષ્ટ થઈ પંદરથી ૩૦ મીનીટ સુધી ધાતુ રોકાઈ રહે છે અને સાથે
ઘણીજ સારી શક્તિ રહે છે.

કીમત નંગ ૧ નાં ૪ આના ૩૩૦ નાં ૩.૩)

૭૦ ધી ગુનાની કારમશી ખાંડખખર-ચુસ્ત.

Ahmed & Company.

Kanpith Bazar.

SURAT.

“અમેરીકન”

Eveready
FLASH LIGHT

— વડે —

તમારૂં પોતાનું રક્ષણ કરો.

તમને રોજ રાત્રે એકની જરૂર છે.

એવરેડી ફ્લેશ લાઇટ મજબૂત

ભૂખાદાર રોશની ૩૦૦, ૫૦૦, ૮૦૦,

અને ૧૦૦૦થી ૧૫૦૦ ફીટ જેટલાં છેડા

∞ : સુધી-ફેલાય છે : ∞

ઇલેક્ટ્રિક નોનિટ્રીઆનું જાણીતું મથક-

અહમદ એન્ડ કું.

ટ્રીકો બનાવનારા અને જથ્થાબંધ તેમજ છુટક વેચનારા.

દેવ કણપીઠ બજાર-સુરત.

